

ลักษณะผู้ปกครอง

โดย

พระยาสุหทรพิพิธ

อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ห้องขจร

อ

328.362

ส245ล

ร.2

พิมพ์เมื่อ

มิถุนายน

2506

ลักษณะผู้ปกครอง

ศาสตราจารย์ ดร. มัลย์ หะนะนันท์
มอบให้
ตำแหน่งรองศาสตราจารย์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

11 ก.ค. ๖๖

โดย

พระยาสุนทรพิพิธ

อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

11 ส.ย. 2529

พิมพ์เมื่อ มิถุนายน ๒๕๐๖

16015๕

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	๑
บทที่ ๑ หน้าที่และคุณลักษณะผู้ประกอบการ	๔
ส่วนที่หนึ่ง มีศีลธรรมครองใจ	๕
ส่วนที่สอง มีใจศรัทธาต่อหน้าที่	๘
ส่วนที่สาม ถือหน้าที่เป็นเกียรติเป็นชีวิต	๑๒
บทที่ ๒ ศิลปะในการปฏิบัติ	๑๘
ส่วนที่หนึ่ง แนวปฏิบัติ	๑๘
ส่วนที่สอง วิธีปฏิบัติ	๒๖
บทที่ ๓ ความประพฤติเป็นแบบพิมพ์	๕๒
ส่วนที่หนึ่ง แนวทางประพฤติ	๕๒
ส่วนที่สอง หลักประสงค์	๕๘
บทที่ ๔ หลักการปกครองบังคับบัญชา	๖๔
ส่วนที่หนึ่ง การเข้าถึงคน	๖๖
ส่วนที่สอง การเข้าถึงงาน	๗๖
ส่วนที่สาม การเข้าถึงทองที่	๘๒
บทที่ ๕ มนุษย์สัมพันธ์	๘๕
พลัดสัมพันธ์	๘๕
ลำดับพลัดสัมพันธ์	๘๐
บทส่ง ธรรมชาติกับชีวิต	๘๑
ผังประกอบ	๑๐๓

ภาคผนวก

(ข้อธรรมะบางประการ)

ธรรม ๓ หมวด	๑๐๗
ทศพิธราชธรรม	๑๐๗
จักรวรรดิวัตร	๑๐๘
ราชดั่งคหวัดถุ	๑๑๐
ศีลปศำสตร์ ๑๘ ประการ	๑๑๑
นวกโกวาท	๑๑๒
ธรรมวภภาค	๑๑๓

ลักษณะผู้ปกครอง

โดย พระยาสุนทรพิธ

บทนำ

ในการปกครองประเทศ รัฐบาลย่อมมีเจตนารมณ์ที่จะให้ชาติบ้านเมืองมีความสงบสันติ มีความเจริญมั่นคง และประชาชนมีความอยู่เย็นเป็นสุขปลอดภัย ฯลฯ เป็นประการสำคัญ ส่วนในการบริหารรัฐบาลก็มีข้าราชการ อันเป็นพนักงานของรัฐเป็นกำลังปฏิบัติ เปรียบประดุจเป็นมือของรัฐบาลพร้อมทั้งเป็นหูเป็นตาด้วย ราชการแบ่งแยกเป็นหลายฝ่ายหลายส่วน ข้าราชการก็แบ่งแยกไปตามส่วนของราชการ ปฏิบัติการตามหน้าที่ของส่วนราชการนั้นๆ

อันหน้าที่ราชการทั้งหมด ถ้าจะกล่าวโดยสรุปก็น่าจะแยกออกได้เป็น ๔ ฝ่าย คือฝ่ายรักษาความสงบมั่นคง ฝ่ายบำรุงพัฒนาให้บังเกิดความเจริญ ฝ่ายจัดสรรผลประโยชน์ของชาติ และฝ่ายคุ้มครองความปลอดภัยของประชาชน อันเป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง

อย่างไรก็ดี ราชการแม้จะแยกออกเป็นหลายฝ่ายหลายส่วน แต่ก็มีความสัมพันธ์กันโดยตลอด และมีจุดมุ่งหมายไปสู่ผลอันเดียวกันตามเจตนารมณ์ของรัฐบาล แต่โดยพฤติการณ์และข้อเท็จจริงทั้งหลายเป็นที่ประจักษ์ว่า บรรดาข้าราชการอันเป็นประหนึ่งมือและเท้าของรัฐบาลนี้ เจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง เป็นผู้เข้าถึง ประชาชน อย่างใกล้ชิด ยิ่งกว่าข้าราชการฝ่ายอื่น เพราะมีหน้าที่ทั้งปกครองและคุ้มครอง ถ้าเปรียบว่ารัฐเป็นพ่อราษฎรเป็นลูก เจ้าพนักงานปกครองก็เป็นประดุจพี่เลี้ยงที่บาร

จากพ่อให้ดูแลคุ้มครองลูกอย่างใกล้ชิดนั่นเอง และโดยภาระหน้าที่ประกอบด้วยความมีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนม หากได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีแล้ว ลูกก็จะบังเกิดความเลื่อมใสให้ความเคารพนับถือประดุจเป็นพ่อแม่เช่นเดียวกัน

นอกจากนั้นโดยลักษณะระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งแบ่งราชการออกเป็น ๓ ส่วน คือราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เจ้าพนักงานปกครองในส่วนภูมิภาคอันได้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ นั้น ย่อมมีหน้าที่เป็นศูนย์กลางของราชการทั้งมวล และโดยหน้าที่ดังกล่าวนี้ จึงเกิดภาระในการปกครองควบคุมข้าราชการขยายออกไปถึงผู้ที่มีอยู่ในสังกัดโดยตรง และต้องปฏิบัติบัญชาราชการทั่วไปด้วย ฐานะของผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ จึงมีสภาพกลายเป็นหัวหน้าคนหัวหน้านั้นในส่วนภูมิภาคนั้นๆ ดังที่กล่าวว่าเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดินในภูมิภาคและท้องถิ่นด้วย

ข้อเท็จจริง ดังกล่าวมา ย่อมทำให้ตระหนัก ถึง ความสำคัญของตำแหน่ง ๒ ตำแหน่ง คือ ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ ซึ่งมีฐานะไม่เพียงแต่เป็นหัวหน้าเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง หากยังเป็นหัวหน้าหรือผู้นำของข้าราชการส่วนอื่นๆ ทั้งหน้าที่บริหารบัญชาราชการทั่วๆ ไปที่รัฐมอบหมายให้อีกด้วย ฉะนั้น ว่ากันโดยธรรมดาบุคคลผู้จะดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ ก็น่าจะต้องมีคุณสมบัติสูงให้สัมพันธ์กับภาระหน้าที่ ซึ่งมีไว้แต่เพียงมีวิชาความรู้อย่างเดียว หากจะต้องสมบูรณ์พร้อมทั้งในด้าน การปฏิบัติและความประพฤติตลอดถึงจิตใจ ผลแห่งการปฏิบัติทั้งหลายจึงจะบังเกิดขึ้นเป็นประโยชน์สัมเผลตตามารมณของรัฐบาล

โดยเหตุผลดังกล่าวมา คณะรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงได้เพิ่มการสอนชั้นในวิชาการปกครองท้องถิ่นอีกแขนงหนึ่งเรียกว่า “ลักษณะผู้ปกครอง” ซึ่งได้เริ่มมาแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ และสอนแก่นัก

ศึกษาชั้นปีที่สุดท้าย ๕๕ โดยคาดคิดว่าอาจเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาผู้มุ่ง
 หมายจะไปรับราชการทางฝ่ายปกครอง และแก่ราชการฝ่ายปกครองบ้าง
 ไม่มากนักน้อย อีกประการหนึ่งควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า เรื่อง “ลักษณะ
 ผู้ปกครอง” นี้ ใช้จะไม่เคยมีการสอนกันมาเลยก็หาไม่ พระพุทธเจ้าได้
 ทรงสอนมาก่อนแล้วเป็นเวลา ๒๕๐๐ ปี ดังมีความในพระบาลีว่า “มนุสฺส
 ปาถ ญาณ” คือ ความรู้ในการปกครองมนุษย์ เป็นวิชาซึ่งกษัตริย์
 (ผู้ปกครอง) ทรงศึกษา ในราชสำนักสมัยโบราณและในโรงเรียนการ
 ปกครองของเราแต่ก่อนก็เคยมีการสอนมาแต่เช่นกัน ฉะนั้น เรื่องนี้จึง
 มิใช่ของใหม่หรือวิชาใหม่ หากเป็นการฟื้นฟูขึ้นใหม่เท่านั้น.

บทที่ ๑

หน้าที่และคุณลักษณะผู้ปกครอง

โดยความดังกล่าวนำหน้าอาจกำหนดหน้าที่ผู้ปกครองได้ดังนี้

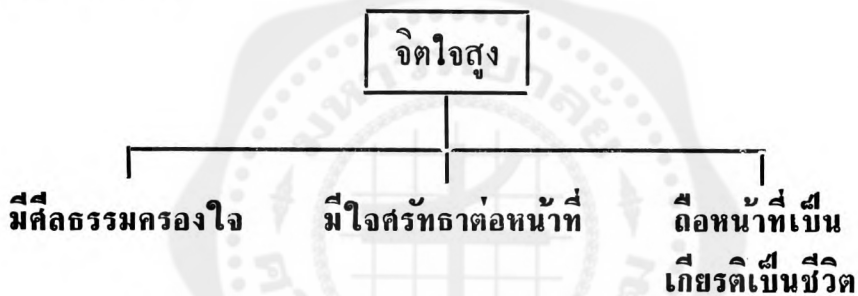

เจ้าพนักงานฝ่ายปกครองมีหน้าที่อันจะเรียกได้ว่า ผู้บำบัดทุกข์ บำรุงสุขประชาชน เป็นที่หมายพึงของประชาชนดุจพี่เลี้ยงหรือพ่อแม่ และเป็นแกนสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล มีอำนาจทำการจับกุมคุมขัง และสอบสวนประชาชนได้ ในเมื่อปรากฏหรือมีเหตุสงสัยว่ากระทำความผิดกฎหมาย โดยเฉพาะผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ยังเป็นศูนย์บัญชาการของราชการบริหาร และเป็นหัวหน้าหรือผู้นำของราชการในเขตอำนาจของตน นับว่ามีอำนาจในการควบคุมบังคับบัญชายิ่งกว่าพี่เลี้ยงเสียอีก ฉะนั้นผู้ปกครองจึงต้องมีคุณลักษณะสูงเป็นพิเศษ ทั้งด้านความประพฤติ การปฏิบัติและจิตใจ ให้ได้ชื่อว่าเป็น “นักปกครอง” ที่แท้จริง มิใช่เป็นเพียง “ผู้ปกครอง” เท่านั้น คุณลักษณะดังกล่าวอาจย่อลงได้ดังนี้

คุณลักษณะของผู้ปกครอง

คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้แยกออกได้เป็นส่วน ๆ เพื่อความเข้าใจง่าย ดังนี้

ดังจะได้อธิบายความแต่ละข้อต่อไปนี้

ส่วนที่หนึ่ง มีศีลธรรมครองใจ

๑. ย่อมเป็นที่เข้าใจกันแล้วว่ามนุษย์สำคัญอยู่ที่จิตใจ ทั้งในด้านที่จะมีชีวิตอยู่และในด้านที่จะเป็นคนดีหรือชั่ว ตลอดถึงที่จะมีสุขหรือทุกข์ ย่อมขึ้นอยู่กับจิตใจตนเองเป็นสำคัญ แต่จิตใจเป็นนามธรรม มีธรรมดาไหลเวียนหรือเลื่อนไหลไปจุกระแฉับไฟหรือสายน้ำ ถ้าเจ้าตัวไม่คิดสร้างหลักที่ดี ที่มั่นคง ให้เป็นเครื่องยึดเกาะ จิตใจก็เลื่อนไหลไปตามอารมณ์ คือยึดอารมณ์เป็นหลัก และธรรมชาติของอารมณ์ย่อมจะนำไปสู่ทางชั่วทางต่ำอันเป็นกิเลสอกุศล ฉะนั้นคำสอนแห่งศาสนาต่าง ๆ จึงได้สร้างหลักธรรมขึ้นเพื่อมนุษย์จะได้อาศัยเป็นที่พึ่งแห่งชีวิต คือนำมาเป็นหลักให้จิตใจยึดเกาะ ทำให้จิตใจมั่นคง อารมณ์ไม่สามารจะทำให้หวนไหวหรือจูง

จนได้ จึงเป็นผู้มีจิตใจสูง ผลก็คือความสุขความเจริญบังเกิดขึ้นแก่ตน
 นั่นเอง กล่าวง่าย ๆ ว่า ถ้าเป็นผู้มีจิตใจสูง โดยมีศีลธรรมเป็นเครื่อง
 ครอบใจ ศีลธรรมก็จะคอยคุ้มครองเหนี่ยวรั้งมิให้ใจคิดเห็นผิดเป็นชอบ
 เห็นกงจักรเป็นดอกบัว ยังให้เกิดหิริโอตตปัประ เกิดสติสัมปชัญญะ การ
 ประพฤติปฏิบัติก็จะเป็นไปแต่ในทางชอบทางดี ได้ชื่อว่าเป็นคนดีมีจิตใจสูง
 และมีความสุขความเจริญไม่ไปในทางชั่วทางผิดอันเป็นบาปอกุศล ซึ่งจะ
 ถูกประณามว่าเป็นคนชั่วมีจิตใจต่ำทรามและประสบแต่ทุกข์ ผลดีจากการ
 มีศีลธรรมครอบใจเห็นได้ง่าย ๆ ดังกล่าว แต่ทงนัยอมรณอยู่กับการปฏิบัติ
 บำเพ็ญจนเกิดเป็นนิสัยมั่นคง จิตใจก็มั่นคง อารมณ์ทั้งหลายไม่ دامารถ
 จะเหนี่ยวรั้งให้ออกแวงหันเหไปได้ สัมมุสนคนใดมีจิตใจสูงเพียงที่กล่าวนี้
 ก็ควรแก่การสรรเสริญของโลกแล้ว ฉะนั้น ผู้ปกครองที่จะให้ได้ชื่อว่า
 “นักปกครอง” จึงย่อมจะขาดเสียมิได้ และความจริงข้อธรรมะอันเป็น
 เครื่องคุ้มครองจิตใจ หรือเป็นหลักเป็นที่ยึดเกาะของจิตใจนี้ พระพุทธองค์
 ก็ได้ทรงประทานพระโอวาทไว้อย่างสั้น ๆ จำง่าย ๆ เพียง ๓ ประการ คือ

- ๑) เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่วด้วย กาย วาจา ใจ
- ๒) ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ
- ๓) ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มีโลภ โกรธ
 หง เป็นต้น

หากบุคคลได้บำเพ็ญปฏิบัติตามพระโอวาท ๓ ประการนี้ จนเกิด
 เป็นนิสัยมั่นคงแล้ว ก็ย่อมเป็นที่หวังได้ว่าจะเป็นคนดีมีความสุขความเจริญ
 ในชีวิตอย่างแน่นอน และโดยเฉพาะผู้มั่งมีอาชีพในทางปกครอง ถ้าขาดเสีย
 ซึ่งพระโอวาท ๓ ประการนี้แล้ว ก็น่าจะต้องรู้สึกเสียใจตนเองในวันหนึ่ง
 ข้างหน้าเป็นแน่นอนเช่นกัน

อนึ่ง เรืองจิตใจเมื่อสรุปข้อธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนแล้ว
ก็จะยุติลงได้เป็นหลัก ๓ ประการ คือ

- ๑) ทำใจให้สะอาด
- ๒) ทำใจให้สงบ
- ๓) ทำใจให้สว่าง

การที่จะกระทำให้สำเร็จเป็นผลดังกล่าวได้ ก็โดยอาศัยหลักปฏิบัติ
๓ ประการ คือ คีล สมาธิ ปัญญา

คีล เป็นเครื่องทำใจให้สะอาด

สมาธิ เป็นเครื่องทำใจให้สงบ

ปัญญา เป็นเครื่องทำใจให้สว่าง

ทั้ง ๓ ประการนี้คือหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนั่นเอง เมื่อ
ผู้ใดศึกษาเป็นที่เข้าใจและประพฤติปฏิบัติได้ ก็นับเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ
และมีความสุขความเจริญทั้งโลกนี้โลกหน้าตลอดไป

๒. สำหรับบุคคลซึ่งมีหน้าที่ปกครองคนและบ้านเมืองนั้น ยังมี
ข้อธรรมที่ พระพุทธองค์ทรง สอนไว้ โดยตรง อีกหลายหมวด อาทิ เช่น
ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๓๐ ประการ ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ และ
จักรวรรดิวัตร ๓๒ ประการ ฯลฯ ข้อธรรมดังกล่าวนี้ทั้งส่วนที่เป็นหลักใน
ทางความประพฤติตน หลักการบริหารอันเป็นรัฐประศาสตร์ โนบาย
ทั้งในด้านการปกครอง การบำรุงพัฒนา ด้านกิจกรรม อุดมการณ์
ตลอดไปถึงสัมพันธ์ภาพทางการเมือง ซึ่งเป็นข้อธรรมและรัฐประศาสตร์
ศาสตร์ที่พระมหากษัตริย์แต่โบราณกาลได้ทรงยึดเป็นเครื่องคุ้มครองพระทัย

และถือเป็นตำราปฏิบัติสืบต่อกันตลอดมา แต่ในที่สุดก็พึงเข้าใจว่าข้อธรรมดังกล่าวแล้ว มิใช่บัญญัติขึ้นเพื่อสำหรับตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นเฉพาะ หากเป็นข้อธรรมซึ่งผู้ตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองทั้งหลายจะนำมาใช้ได้ด้วยกัน ทั้งยังถึงกษัตริย์ก็เพราะสมัยก่อนนั้นการปกครองบ้านเมืองเป็นระบอบราชาธิปไตยทั่ว ๆ ไป และข้อธรรมะที่กล่าวถึงแล้วนี้จะได้แสดงโดยละเอียดในตอนสุดท้าย

๓. นอกจากข้อธรรม ๓ หมวดที่กล่าวแล้ว ในพระบาลียังมีข้อธรรมอื่น ๆ สำหรับผู้ปกครองพึงมีพึงปฏิบัติอีก จะนำมากล่าวเพียงเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ก. ในธรรมะหมวดหนึ่งมีว่า คุณสมบัติ ของ ผู้ปกครอง มี ๖ ประการ อันจะขาดเสียมิได้ คือ

- ๑) ขมา - มีความอดทน อดกลั้น
- ๒) ชาติริยะ - มีความระงับระไว
- ๓) อญฺฐานะ - มีความหมั่นขยัน
- ๔) สังวิภาสะ - มีความเผื่อแผ่เอื้อเฟื้อ
- ๕) ทยา - มีความเอ็นดูกรุณา
- ๖) อิกขนา - หมั่นตรวจตรา

ข. อีกหมวดหนึ่งมีว่า

กษัตริย์ (หรือผู้ปกครอง) มีหน้าที่ปกครองคนทั้งประเทศ ให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากความทุกข์ร้อนยากเข็ญให้เว้นการเบียดเบียนกัน และให้เกื้อกูลกัน ฉะนั้นกษัตริย์ (หรือผู้ปกครอง) จึงจำต้องมีภูมิธรรมสูงกว่าคนในปกครอง คือต้องมี

- ๓) ความฉลาดสูง
- ๔) ความอดทนสูง
- ๕) ความเพียรสูง
- ๖) ความเมตตาสูง
- ๗) ความยอมสละสูง

ฯลฯ

ดังนั้นจึงจะสามารถอ่านอรรถาธิบายให้ แก่อาณาประชาราษฎร ได้ทั่วถึง และด้วยเหตุฉะนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงได้บัญญัติธรรมะของกษัตริย์ (หรือผู้ปกครอง) ขึ้นไว้เป็นหลัก ๑๐ ประการดังที่ได้ชื่อว่าทศพิธราชธรรม

ดังกล่าวมาแล้วคงพอจะทำให้เข้าใจได้ว่า เหตุใดผู้ปกครองจึงต้องมีจิตใจสูงและบุคคลจะมีจิตใจสูงได้ด้วยประการใด ความมีจิตใจสูง บันดาลให้ตนเองมีความสุขเจริญนั้นใด ผู้ปกครองซึ่งจิตใจสูงย่อมบันดาลให้ประชาชนมีความสุขเจริญนั้น

ส่วนที่สอง มีใจศรัทธาต่อหน้าที่

๓. ในการกระทำการทุกสิ่งทุกอย่าง บุคคลต้องอาศัยความตั้งใจ เป็นทุนประเดิม ประกอบด้วยความเพียรพยายามและมานะอดทน กิจกรรมนั้นๆ จึงจะบังเกิดผลสำเร็จเป็นอย่างดี ถ้าขาดเสียซึ่งความตั้งใจเป็นเบื้องต้น แล้ว ความเพียรพยายามและมานะอดทนก็จะไม่เกิดขึ้น พลังในการปฏิบัติ ก็จะยอมหย่อนไม่พอเพียงที่จะทำให้กิจกรรมนั้นๆ สำเร็จเป็นผลดี ดังลักษณะ เช่นกันจะเป็นดังคำโบราณกล่าวว่า ทำงานอย่าง “เข้าขามเย็นขาม” คือ

เมื่อมีการใด ๆ มาเฉพาะหน้าก็ทำเพียงบดไปให้พ้นหน้า ส่วนผลจะดีหรือ
 ดำเร็จไม่สำเร็จประการใดไม่ต้องคำนึงถึง ความตั้งใจกล่าวในทางกฎหมาย
 ก็ได้แก่เจตนา ซึ่งกฎหมายถือเป็นหลักสำคัญในการวินิจฉัยคดี คือผู้กระทำ
 ผิดโดยเจตนาย่อมถูกลงโทษสูงกว่าที่กระทำโดยไม่เจตนา ฉะนั้น ผู้กระทำ
 กิจการโดยมีความตั้งใจย่อมมีความผิดสูงกว่าผู้กระทำโดยไม่ตั้งใจ ฉะนั้น
 ฉะนั้น ความตั้งใจจึงเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของความมีจิตใจสูง กล่าว
 อีกนัยหนึ่งบุคคลที่จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง ต้องเป็นผู้ที่มีความตั้งใจต่อ
 หน้าที่การงานเป็นนิตย์

๒. ความตั้งใจต่อการงานเป็นคุณสมบัติของความมีจิตใจสูงประ
 หนึ่งดังกล่าวแล้ว แต่ความมีใจศรัทธาต่อหน้าที่เป็นคุณสมบัติเหนือกว่า
 เสียอีก เพราะเมื่อมีใจศรัทธาต่อหน้าที่แล้ว ความตั้งใจต่อการงานย่อมจะ
 ตามมาเป็นเงาตามตัว ฉะนั้น จึงได้กำหนดไว้ว่าความมีใจศรัทธาต่อหน้าที่
 เป็นหลักประการหนึ่งของความมีจิตใจสูง

ความมีศรัทธาต่อหน้าที่ในที่นี้ใช้หมายถึงความเชื่อถือ และ
 ความเลื่อมใสเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความรัก ความชอบ ความภูมิใจ
 พอใจต่อตำแหน่งหน้าที่ที่ตนดำรงอยู่ ไม่กังวลว่าจะสูงต่ำลำบากง่าย
 ประการใด และอุทิศใจกายว่าจะยึดเป็นอาชีพเป็นหลักพึ่งของชีวิต มุ่ง
 ปฏิบัติตามหน้าที่ให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

ดังกล่าวนี้อาจเปรียบเสมือนว่า บุคคลผู้ประสงค์หาชื่อเสียงในทาง
 ละครเพื่อความเป็นดารา และเมื่อได้สมัครใจเข้าร่วมในคณะละครซึ่งเขาให้
 ค่าจ้างเป็นอาชีพแล้ว ผู้จัดการหรือผู้กำกับเขาจะให้เห็นเป็นตัวอะไร
 เขาย่อมพิจารณาจากคุณสมบัติตามความเหมาะสมแก่เรื่องแก่บท เขาจะให้
 เป็นตัวยักษ์ตัวตลกพระหรือนาง ผู้ร้ายหรือบ่าวอย่างใด ก็ต้องอนุโลมตาม

และปลงใจแสดงเป็นอย่างดี ซึ่งจะไปเลือกตามใจตนว่าจะเป็นตัวนั้นตัวนี้ หรืออย่างนั้นอย่างนี้เป็นการผิดหน้าที่ และการจะเป็นไปตามประสงค์ได้อย่างไร ทางที่ควรน่าจะระวังว่าเขาให้ค่าเลี้ยงชีพตน ตนเองสมควรเข้ามาด้วยอยากเป็นดารา การเป็นดาราต้องขยันขันแข็งเป็นขั้นๆ ไป ความเจริญทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน มิใช่พรวดเดียวจนถึงยอด และการเป็นดารา มิใช่จะเป็นได้แต่เฉพาะตัวพระตัวนาง แม้ตัวตลกตัวผู้ร้ายก็เป็นดาราได้ ฉะนั้น ถ้าจะเอาแต่ตามใจตนยอมเป็นทางให้เกิดอคติและอกุศลมูลขึ้นได้นานาประการ ผลก็คือเป็นการทอนอายุ ทอนความเจริญก้าวหน้าของตนเอง กลายเป็นบุคคลมีจิตใจต่ำ มีความคิดต่ำ คิดสั้น ในที่สุดก็เป็นการทำลายวิถีชีวิตของตนให้สลายลง และจะตั้งตนใหม่ เข้าทางใหม่เช่นนั้นๆ บุคคลผู้ไม่มั่นในศรัทธา เมื่อตงเจตนาของตนเองแล้ว ไม่สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นย่อมไม่มีความแน่นอนในตนเอง ไม่เชื่อถือตนเอง ดังนั้นแม้พระจะโปรดให้มีทางใหม่เลือกได้เสมอๆ แต่ก็ยากนักที่จะเดินให้ตลอดทางได้ เพราะกฎในเรื่องนี้ว่า “ยิ่งเดินยิ่งไม่ถึง” ซึ่งกลับกันกับกฎธรรมดา ดังนี้ การเป็นข้าราชการก็ฉนั้นนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งตำแหน่งใดๆ ก็ต้องมีศรัทธาต่อหน้าที่ ทำดีเข้าไว้ ให้เป็นเด่นในตำแหน่งนั้นๆ เพราะนั่นแหละเป็นแม่แรงช่วยยกขึ้นสู่ตำแหน่งสูงๆ เป็นลำดับไปจนสุดยอด จะไปรอทำดีเอาต่อเมื่อมีตำแหน่งหน้าที่สูงๆ เช่นนั้นแล้ว ก็น่าจะไม่มีโอกาสได้ทำดีเสียมากกว่า เพราะความดีก็ต้องมีตงแต่น้อยไปหามากเช่นเดียวกันเป็นธรรมดา

๓. สรุปได้ว่าความมีศรัทธาเป็นธาตุปัจจัย อันมีคุณธรรมสูงค่าที่จะทำให้บุคคลมีจิตใจสูง และนอกจากได้ชื่อว่ามีธรรมครองใจดังกล่าวแล้ว การมีใจศรัทธาต่อหน้าที่ตนแหละเป็นพลังให้เกิดความปลงใจได้ใจ มุ่งมั่นมาเนต่อการงานในหน้าที่ และเกิดความขยันหมั่นเพียร อดทนต่อความ

ยากลำบาก ทั้งยังเป็นเครื่องขัดความท้อแท้ เกียจคร้าน เบื่อหน่าย ความดั่งเล็งกังวลใจและอาการอื่น ๆ ที่คอยโน้มน้าวจิตใจให้ลงสู่ฝ่ายต่ำให้หันไปอีกด้วย ประการที่สุดก็คือ ทำให้จิตใจเกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดความกล้าแข็ง กล้าหาญ และกล้าเสียสละ กล้าเผชิญต่อเหตุการณ์ทั้งหมด เพื่อให้เกิดผลอันดีต่อหน้าที่และสัมพันธ์กับตำแหน่งหน้าที่ให้เป็น ที่สรรเสริญแก่คนทั่วไป

เจ้าพนักงาน ฝ่ายปกครองเฉพาะ อย่าง ยิ่ง ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ มีภาระหน้าที่เป็นอย่างหนักและยุ่งยากเพียงใดได้กล่าวไว้แล้ว ในบทก่อน ความหนักความยุ่งยากย่อมเป็นเหตุทอนพลังจิตใจให้ย่อหย่อน จิตใจให้ลงสู่ฝ่ายต่ำอยู่เสมอ เครื่องขัดป้องกันเหตุหนักคือความมีศรัทธาต่อหน้าที่ของตนเอง บุคคลเมอมศรัทธาต่อหน้าที่อย่างมั่นคงแล้วก็จะเกิดพลังใจ ทำให้จิตใจสูงพอที่จะเอาชนะต่อธรรมชาติฝ่ายต่ำ โดยก้าวล่วงเสียได้อย่างไม่ยากใจ ฉะนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ จึงมีควรขาดเสียซึ่งคุณธรรมข้อนี้ หรืออาจกล่าวได้ว่าควรต้องมีเสียเลย เพราะความมีศรัทธาต่อหน้าที่ย่อมเป็นคุณสมบัติอันจำเป็นแก่ตนเอง ราชการและเป็นผู้ไปถึงประชาชนทั่วไปด้วย

ส่วนที่สาม ข้อ ๒๗ จ. ๗๖ จ. ๗๖

๑. การถือหน้าที่เป็นเกียรติเป็นชีวิต เป็นการปลงใจและเสียสละเพื่อประโยชน์ต่อหน้าที่ นับเป็นเกียรติและเป็นคุณธรรมที่จะช่วยให้บุคคลมีจิตใจสูงอีกประการหนึ่ง ตรงกันข้ามกับการปลงใจสละประโยชน์ในหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่ตนเองหรือผู้อื่น ซึ่งเป็นการทำลายเกียรติเสียเกียรติ และเป็นเครื่องผลักดันจิตใจให้ลงสู่ฝ่ายต่ำ

ตำแหน่งหน้าที่แม้จะเล็กจะต่ำย่อมเป็นไปตามฐานะ ความรู้ ความสามารถและกาลเวลา แต่พึงไม่ลืมว่า นั่นคือบันไดที่จะต้องก้าวขึ้นทีละขั้น และซึ่งตนได้ฝึกชีวิตไว้แล้ว เมื่อมีความตั้งใจและพยายามก้าวขึ้น คืออุตสาหะทำความดีเข้าไว้ จากเด็กจากต่ำก็จะไต่ขั้นสูงขึ้นเป็นลำดับไปจนถึงยอด ฉะนั้น หน้าที่ของตนจึงไม่สำคัญ จะเล็กจะต่ำอย่างไร่อมเป็นเกียรติยศ คืออย่างน้อยก็เป็นผู้ปฏิบัติงานงานของชาติซึ่งสามัญชนไม่มีโอกาสจะกระทำได้ การถือหน้าที่เป็นเกียรติย่อมเป็นเกราะอันมั่นคงป้องกันความเป็นบาปชั่วอกุศลทั้งหลายไม่ให้เข้ามาใกล้กายได้ รักษาความมีจิตใจสูงไว้ให้คงอยู่ ถ้าหมั่นแคลนต่อหน้าที่ว่าไม่มีเกียรติก็เป็นการหมิ่นเกียรติตนเอง เมื่อใดคิดว่าหน้าที่ของตนไม่มีเกียรติมีค่า ตนเองก็ไม่มีเกียรติมีค่า ฉะนั้นแล้วจิตใจก็จะดำเนินลงสู่ฝ่ายต่ำ แล้วการทำลายเกียรติของตำแหน่งหน้าที่และของตนเองก็จะตามมา ในที่สุดก็จะถึงซึ่งความหายนะ ชีวิตซึ่งหวังพึ่งราชการเป็นหลักเดียวก็เป็นอันทำลายลง และเมื่อตนกระทำแก่ตนเองเช่นนี้แล้วอย่าว่าแต่บุคคลอื่นจะช่วยให้ได้เลย แม้พระก็ไม่สามารถจะช่วยให้ อนึ่ง การถือหน้าที่ว่าเป็นเกียรติก็คือการสร้างเกียรติให้แก่ตน และซึ่งการยึดถือเช่นนั้นแหละเป็นวิถีทางนำตนไปสู่ความสุขเจริญทั้งการงานและส่วนตัว ทำให้ความหวังของชีวิตสัมฤทธิ์ผลสัมปรารภณา ฉะนั้น จึงนับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยให้บุคคลมีจิตใจสูงอีกประการหนึ่ง ซึ่งโดยเฉพาะนักปกครองอันเป็นผู้ปกครองคนจึงสมควรจะสืบเสียดีย

๒. ทางโลกและทางธรรมย่อมสรรเสริญเชิดชูบุคคลผู้มีเกียรติ คือผู้ประกอบคุณงามความดี ไม่ประพฤติปฏิบัติความชั่วทุกจริต ตรงกันข้ามต่างสาปแช่งนินทาและรังเกียจบุคคลผู้ไม่ประกอบคุณงามความดี มีแต่ประพฤติปฏิบัติในทางชั่วทุกจริต อนุสรณ์ต่างๆ ที่สร้างขึ้น เช่น อนุสาวรีย์ แผ่นจารึก บทความที่สดชื่นและลงพิมพ์ ตลอดจนการโฆษณา ก็ล้วน

แต่เป็นเครื่องเตือนความระลึกถึง คุณงามความดี ที่บุคคลนั้น ๆ ได้กระทำไว้
เพื่อให้คนทั้งหลายถือเป็นแบบอย่างนั้นคือ “เกียรติของชีวิต” อย่างสูง

พระสอนว่ามนุษย์เกิดมาเปล่าตายไปเปล่า เหลืออยู่แต่กรรมชั่ว
กรรมดีที่ตนกระทำไว้ และกรรมนั้นจะเป็นผลตามสนองอย่างหนึ่งไม่พ้น เป็น
ความจริงที่เห็น ๆ กันอยู่ ทุกคนเมื่อเกิดไม่มีทรัพย์สินสิ่งใดติดตัวมาเลย
ครั้นเมื่อตายก็ไม่สามารถนำทรัพย์สินแม้แต่สิ่งเดียวติดตัวไปได้ ทรัพย์สินสมบัติ
ทั้งหลายที่สร้างสมไว้ แม้จะมากมายปานใดก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง
แม้แต่หน่อย ต้องตกเป็นของผู้อื่นหมดสิ้น และก็ไม่คงทนถาวรอยู่ได้ตลอดไป
ย่อมมีอันจะสูญสลายไปตามเหตุการณ์และเวลา สิ่งที่เหลืออยู่และเป็นเครื่อง
ให้คนภายหลังระลึกถึงตนก็มีเพียงสิ่งอันเป็นนามธรรม คือความซื่อความดี
สุดแต่ตนจะประกอบอย่างใดไว้ เมื่อกระทำคุณงามความดีไว้ คนทั้งหลาย
ก็ระลึกถึงด้วยความยินดีสรรเสริญ หากได้กระทำความดีไว้สูงถึงขั้น คน
ทั้งหลายก็จะพากันสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นไว้ เป็นเครื่องระลึกถึง และสักการบูชา
และผลอันตนยอมเป็นมรดกตกทอดไปถึงผู้สืบสกุลต่อไป ให้ได้รับความ
มีไมตรีจิต ความเป็นมิตรัมพันธ์ ความยกย่องนับถือ ตลอดจนความกรุณา
ปรานีจากคนทั้งหลาย นับเป็นมรดกที่มีค่าสูงกว่าทรัพย์สินอื่นใดทั้งสิ้น
ในทางตรงกันข้าม หากสร้างแต่กรรมชั่วไว้ ก็ไม่มีบุคคลใดยากระลึกถึง
หรือเมื่อระลึกถึงก็จะมิแต่การด่าแช่งนินทา และมรดกชั่วที่สร้างไว้ให้แก่ผู้
สืบสกุลก็มีผลแต่ในทางทำให้คนทั้งหลายคิดรังเกียจเคียดแค้น ไม่อยาก
คบค้าสมาคม ไม่มีความยินดีไมตรีจิต ยากที่จะได้รับความกรุณาปรานี
นั้นคือกรรมชั่วที่บุคคลสร้างไว้ กลายเป็นมรดกอันเป็นภัยแก่ผู้สืบสกุลได้
ทำนองเดียวกัน

ผลกรรมตามสนองเป็นความจริงหรือไม่ คุณจะไม่ต้องสงสัยแล้ว
ลองคิดดูว่านักศึกษาต้องคนเรียนดีและดำริ่ใจดีเหมือนกัน เมื่อเข้าทำงานก็ได้
ตำแหน่งอย่างเดียวกันอีก แต่หลายปีล่วงไปปรากฏว่าคนหนึ่งมีตำแหน่ง
สูงขึ้นจนถึงโตมหนาทเป็นผู้บังคับบัญชาอีกคนหนึ่ง นี่เพราะเหตุใด ก็คือ
ผลกรรมปางก่อนที่ต่างคนต่างสร้างไว้ไม่เหมือนกัน คำโบราณกล่าวไว้ว่า
“แข่งอะไรพอแข่งได้ แต่แข่งบุญวาสนาแข่งไม่ได้” ดังนี้ ควรจะมีความ
หมายว่าเมื่อฝ่ายหนึ่งได้สร้างบุญกุศลคือทำความดีไว้ แต่อีกฝ่ายหนึ่งมิได้
ประกอบกรรมดีอย่างใดเลย แล้วจะเอาบุญวาสนาที่ไหนไปแข่งกับเขา แต่
เราจะแข่งบุญวาสนากับเขาได้ก็โดยที่เราเร่งสร้างบุญคือความดีขึ้นไว้ เช่นนี้
แล้วแม้กาลเฉพาะหน้าเราจะยังแข่งไม่ทันเขา แต่กาลข้างหน้าเราต้องมีห้วง
ทันหรือชนหน้าเขาบ้างเป็นแน่ ฉะนั้น การประกอบกรรมดี หรือสร้าง
บุญกุศล คือการทำความดี จึงควรประพฤติปฏิบัติให้เสมอไป ไม่ว่าในสิ่ง
เล็กน้อยหรือสิ่งใหญ่โต ไม่ว่าในตำแหน่งสูงตำแหน่งต่ำประการใด การ
ทำชั่วทำบาปจะไม่เกิดขึ้น และเมื่อหมดการทำดีเช่นนั้นแล้ว เราจะได้
กลับชนหน้าหน้าหน้าให้ผู้อื่นต้องวิ่งแข่งวิ่งตามเราตลอดไป

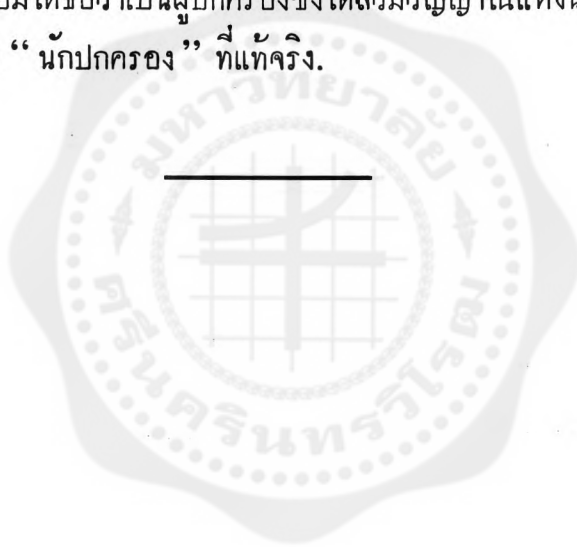
นอกจากแข่งบุญวาสนาก็ยังมีการแข่งอำนาจ แข่งความมั่งมีเป็น
มหาเศรษฐีกันอีก อำนาจก็ดี ทรัพย์ดินก็ดี เมื่อได้มาโดยชอบโดยธรรม
ย่อมนำมาบุคคลไปสู่ความสุขเจริญ และเมื่อได้นำมาใช้มาปฏิบัติในทางที่ถูก
ที่ชอบในทางบุญกุศล ก็ย่อมทวีคุณประโยชน์ให้แก่ทั้งตนเองและสาธารณะ
และเป็นการส่งเสริมเกียรติยศขึ้นด้วย แต่ถ้าได้มาด้วยความทุจริตคิดชั่ว
และนำมาใช้มาปฏิบัติในทางที่ผิดที่ชั่ว โดยตีมันถึงหน้าที อันเป็นเกียรติ
ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน และความไม่สงบ ยุ่งยาก แก่บ้านเมือง
ด้วยแล้ว ก็จะไม่เป็นความสุขความเจริญแก่ตนและแก่ใคร ๆ แต่ประการใด

จะมีแต่โทษหายหน้าอันเป็นภัยแก่ตนเองในเวลาไม่เร็วก็ช้า นั่นคือผลแห่งการกระทำชั่วตามสนองให้เห็นในโลกนี้ และกรณีดังกล่าวนี้มีบุคคลตัวอย่างที่สำหรับ จะพิจารณา เป็นเครื่องเตือนใจได้ทั้งอดีต และ ปัจจุบัน ทั้งในทางดีและทางชั่ว ซึ่งจะประจักษ์ความจริงในเรื่องผลกรรมตามสนองเป็นอย่างดี

ฉะนั้น การถอนหนาทเป็นเกียรติเป็นชีวิต จึงเป็นคุณธรรมสูงสุดที่ทำให้บุคคลเป็นผู้มีจิตใจสูง มนุษย์ทุกรูปทุกนามที่เกิดมาต่างย่อมหวังความสุขความเจริญ ความสุขความเจริญมิใช่ขึ้นอยู่กับทรัพย์หรืออำนาจ แต่ขึ้นอยู่กับความประพฤติชอบปฏิบัติชอบในการดำรงชีวิตและดำรงตนเป็นสำคัญ และเพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีนั้น มนุษย์จึงต้องประกอบกิจการงานเป็นอาชีพ ผู้เป็นข้าราชการก็ควรทำราชการเป็นอาชีพ ผลในปัจจุบันก็คือเงินเดือน เหยียญ ตรา และยศเป็นเกียรติ ผลในอนาคตก็จะได้แก่บำเหน็จบำนาญ ซึ่งควรนับว่าเป็นยอดปรารถนาและเป็นธงชัยที่หมาย ฉะนั้น ในเบื้องต้นก็น่าจะคิดได้ว่า ความสุขความเจริญแห่งชีวิตของตนในราชการนั้น จะเกิดได้ก็โดยการประพฤติชอบปฏิบัติชอบ และขั้นตอนต่อไปก็คิดว่าหน้าที่ราชการนี้เป็นเกียรติ เพราะมิใช่สามัญชนทั่วไปจะถือเป็นอาชีพได้ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้วิชาจึงจะมีโอกาสเป็นได้ ยิ่งกว่านั้น การทำราชการนอกจากจะเป็นอาชีพที่มั่นคงเป็นเกียรติแก่ตนเองแล้ว ยังถือได้ว่าตนได้กระทำกิจการเพื่อช่วยประเทศชาติและประชาชนพร้อมกันไปด้วย คิดเพียงเท่านั้นก็เห็นได้แล้วว่าหน้าที่เป็นเกียรติอันควรยินดี และเมื่อเราได้อาศัยดำรงชีวิตอยู่ในหน้าที่นั้นแล้ว เราจะไม่ถือว่าหน้าที่นั้นเป็นชีวิตเราอย่างไร และเมื่อเราถือว่าหน้าที่เป็นเกียรติเป็นชีวิตแล้ว เราก็จำต้องรักษาเกียรติของชีวิตไว้ รักษาป้องกันมิให้บุคคลใดๆ ริดรอนทำลาย ความซื่อสัตย์ทั้งหมด มาทำให้

เราต้องขายหน้าที่ขายเกียรติของเราได้ โดยถือนั่นว่าเกียรติเป็นชีวิต เป็นค่าของชีวิตเหนือสิ่งอื่นใด ชีวิตที่ปราศจากเกียรติก็เป็นชีวิตที่ปราศจากค่าบุคคลเมื่อยึดถือค่าของชีวิตดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นที่วางใจได้ว่าเป็นผู้เว้นจากทุจริต คือประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งได้ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มี โสภ โกรธ หลง เป็นต้น

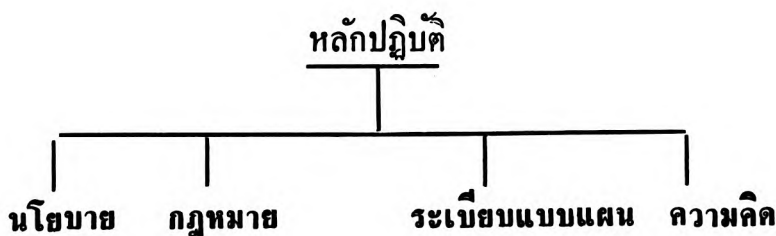
“ผู้ปกครอง” ซึ่งบำเพ็ญตนให้มีจิตใจสูง โดยประการตั้งบรรยายมา ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ปกครองซึ่งได้ส่วนวิญญูณแห่งนักปกครองแล้ว และเป็น “นักปกครอง” ที่แท้จริง.

บทที่ ๒

ศิลปะในการปฏิบัติ

การปฏิบัติราชการ โดยธรรมดาก็ต้องพิจารณาใคร่ครวญที่จะให้สอดคล้อง และได้ผลตามนโยบาย ความมุ่ง ประสงค์ของรัฐบาล ประการหนึ่ง ไม่เป็นการขัดหรือผิดกฎหมายและระเบียบแบบแผนประการหนึ่ง และนอกจากจะปฏิบัติไปตามนโยบาย กฎหมาย ระเบียบแบบแผนแล้ว ยังต้องปฏิบัติ โดยความคิดความดำริในฐานวิริมี และตามความคิดเห็นอันบริสุทธิ์ใจด้วย อีกประการหนึ่ง ส่วนจุดมุ่งในการปฏิบัติอันเป็นผลที่สุดนั้น ก็คือเพื่อให้ได้ทั้ง ราชการและน้ำใจคน เมื่อการปฏิบัติเป็นไปด้วยปัญญาความคิดความตั้งใจ และความสุจริตรอบคอบประกอบด้วย ความฉลาดไหวพริบแล้ว ผลก็จะบังเกิดขึ้นตามความปรารถนา และนั่นก็ถือว่าเป็นผู้มีศิลปะในการปฏิบัติแล้ว ดังจะได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติตามหลัก ๔ ประการต่อไป

ส่วนที่หนึ่ง แนวปฏิบัติ

๑. นโยบาย

ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลต้องแถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อเข้ารับหน้าที่ ข้อแถลงนั้นถือเป็นหลักนโยบาย หรือนโยบายรวม ซึ่งส่วนราชการต่างๆ จำต้องตั้งควรตามหน้าที่ของตนๆ และดำเนินการปฏิบัติบริหารให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล

นอกจากนโยบายหลักหรือนโยบายรวมแล้ว รัฐบาลอาจมีนโยบายอันเกิดขึ้นเป็นพิเศษเฉพาะเหตุการณ์ เฉพาะกรณีหรือเฉพาะกาลเวลาอีกก็ได้ ซึ่งส่วนราชการต่างๆ จำต้องคอยดัดปรับเรียนรู้ และดำเนินการปฏิบัติบริหารให้สอดคล้องเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ส่วนราชการต่างๆ เช่น กระทรวงทบวงกรมต่างๆ ก็ต้องมีนโยบายของตนๆ ส่วนหนึ่งเป็นนโยบายย่อยที่จะปฏิบัติบริหารให้เข้ากับนโยบายใหญ่ของรัฐบาล อีกส่วนหนึ่งเป็นนโยบายเฉพาะหน้าที่ในกระทรวงทบวงกรมของตน

คำว่านโยบาย กล่าวเพื่อความเข้าใจง่ายก็คือว่า มีอุบายที่จะทำอะไร เพื่อผลดีประการใด และเนื่องจากเหตุอย่างใด นับเป็นขั้นแสดงความคิดความประสงค์ และในขั้นต่อไปก็ต้องวางแผนการ โครงการ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติ แล้วถึงขั้นลงมือดำเนินการเพื่อให้เกิดผลตามความประสงค์ ดังกล่าวนี้มีใช้เพียงเฉพาะรัฐบาล-รัฐมนตรีหรืออธิบดีเท่านั้นที่จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับปฏิบัติการตามหน้าที่ ผู้เป็นหัวหน้าส่วนราชการทั้งหลาย ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในกิจการแต่ละส่วนๆ ก็จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ของตนเอง เพื่อเป็นหลักเป็นแนวให้กิจการในความรับผิดชอบดำเนินไปถูกต้องและบังเกิดผลดีเช่นเดียวกัน อันเป็นการที่ได้ใช้ความคิดของตนเอง และ

แสดงว่าเป็นผู้มีควมริเริ่ม (ตามหลักปฏิบัติ) มิใช่เป็นบุคคลที่คอยทำตามตามสั่ง และทำอย่างเข้าขามเยินขาม กล่าวเฉพาะผู้ว่าราชการจังหวัดนายอำเภอ ซึ่งมีฐานะหน้าที่สำคัญยิ่ง หากทำงานโดยไม่มีนโยบายหรือไม่มีอุบายในการทำงานเลยเถิดแล้ว ก็ต้องเรียกว่า เป็นผู้ขาดคุณลักษณะในประการสำคัญอย่างหนึ่ง คือขาดคิดปะในการปฏิบัติอันจะหวังให้การงานเจริญได้ยาก ทั้งตนเองก็ว่าจะเจริญได้ยากเช่นกัน และยังไม่ควรที่จะได้ชื่อว่าเป็นปกครองที่แท้จริง

๒. กฎหมาย

บ้านเมืองต้องมีกฎหมาย เพื่อจัดระเบียบสังคม และคุ้มครองประชาชนให้เกิดความมั่นคงเรียบร้อย มีศีลธรรมอันดี และสันติสุข ถ้าขาดกฎหมายก็จะเป็นดังที่กล่าวกันว่าบ้านเมืองไม่มีขอมแป

๓) กล่าวในส่วนบุคคล กฎหมายเป็นเครื่องบังคับให้บุคคลพึงละเว้นและพึงปฏิบัติตามทวนหน้ากัน แม้ข้าราชการผู้หน้าที่รักษากฎหมายก็จักต้องปฏิบัติตามกฎหมาย เจ้าพนักงานปกครองไม่ว่าอำเภอหรือตำรวจซึ่งกฎหมายให้อำนาจจับกุมสอบสวนบุคคลได้ แต่เมื่อตนกระทำผิดกฎหมายก็ถูกจับกุมสอบสวนได้เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น เจ้าพนักงานปกครองซึ่งมีหน้าที่ระวังตรวจตรามิให้บุคคลอื่นประพฤติปฏิบัติผิดกฎหมาย ในขณะเดียวกันก็ต้องระวังตรวจตรามิให้ตนเองประพฤติปฏิบัติผิดกฎหมายด้วย และเมื่อกล่าวตามนัยแห่งศีลธรรมก็เปรียบได้ กับพ่อ แม่ ซึ่งคอย กวดขัน ว่ากล่าว บุตรธิดา มิให้ ประพฤติผิด ประพฤติชั่ว ตนเองก็ต้องประพฤติชอบ ประพฤติในทางที่ถูก ให้เป็นนิสัยเพื่อเป็นแบบอย่าง ไม่กระทำในทางที่จะให้บุตรธิดาศอกกลับเอาได้

ถ้าพ่อแม่ดีแต่คอยด่าว่าลูก ส่วนตนเองกลับประพฤติเลวโหดเช่นนั้น ลูกก็จะชดช้อนไม่ได้ เฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอและตำรวจ ถ้าคอยแต่จะจับบุคคลอื่นว่าทำผิดกฎหมาย แต่ไม่จับตนเองซึ่งทำผิดกฎหมาย บ้านเมืองก็จะตกสภาพอดจนไม่มีชื่อมีแป

กฎหมายจะศักดิ์สิทธิ์เพียงใด เกิดประโยชน์ดังกล่าวข้างต้นเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับผู้รักษากฎหมายนั่นเอง ถ้าผู้รักษากฎหมายไม่นับถือกฎหมายก็ย่อมมีประโยชน์ให้สังคมเจตนารมณ์ ถ้าผู้รักษากฎหมายไม่นับถือกฎหมาย กฎหมายก็เป็นเพียงตัวหนังสือ การที่ผู้รักษากฎหมายจะเคารพนับถือกฎหมายหรือไม่ ก็อยู่ที่ความศรัทธาของใจหรือไม่ คือมีจิตใจสูงหรือต่ำนั่นเอง

วินัยก็เสมือนกฎหมาย ที่ข้าราชการจะต้องปฏิบัติตามเช่นเดียวกัน และผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่คอยควบคุมให้ผู้น้อยต้องปฏิบัติตามวินัยเท่านั้น หากตนเองก็ต้องปฏิบัติตามด้วย วินัยของข้าราชการจึงไม่ตกอยู่ที่ผู้ใหญ่จะประพฤติ ปฏิบัติ เป็นแบบอย่างเป็นสำคัญ เมื่อผู้ใหญ่มีวินัย ผู้น้อยก็จะติดตาม ตรงกันข้ามถ้าผู้ใหญ่ไม่มีวินัย ผู้น้อยก็จะไม่มีเช่นเดียวกัน และเมื่อสิ้นวินัยได้แล้ว การฉีกกฎหมายก็จะตามมา ในที่สุดก็จะไม่มีอะไรเหลือ ข้าราชการก็จะไม่ใช่ข้าราชการ

๒) กล่าวในส่วนการปฏิบัติหน้าที่นี้ ก็พึงต้องระวังมิให้ขาดหรือฝ่าฝืนกฎหมายอันเป็นหลักธรรมดา นโยบายที่วางไว้แม้จะมีประโยชน์เพียงใด หากเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายก็ย่อมปฏิบัติไปไม่ได้ จำต้องปรับปรุงแก้ไขไม่ให้ขัดกฎหมาย แต่ในบางกรณี นิตินศาสตร์ กับรัฐประศาสน์อาจขัดกันได้ เช่นการปฏิบัติเรื่องหนึ่ง เห็นแน่ว่าจะเกิดประโยชน์แก่การปกครอง และโดยชอบด้วยหลักรัฐประศาสน์ แต่หากเป็นการฝ่าฝืนหลัก

นิติศาสตร์ หรือนัยหนึ่งนโยบายขัดกับกฎหมาย หรือกฎหมายขัดกับข้อเท็จจริงเหล่านี้ เมื่อประสบเหตุเข้าก็จะต้องพิจารณาใคร่ครวญโดยต้องเห็นว่าควรจะดำเนินทางใดจึงจะเป็นผลดีไม่มีความเสียหาย หรือหากจะหลีกเลี่ยงความเสียหายไม่พ้นในทุกๆ ทาง ก็จำต้องดำเนินในทางที่เสียหายน้อยที่สุด โดยให้ประโยชน์ที่ได้นั้นมีค่าสูงกว่า และเป็นประโยชน์ที่สมควรจะพึงเสีย แต่ถ้าหากเห็นว่าประโยชน์ที่ได้ไม่คุ้มกับเสียก็ควรระงับกิจการนั้น เพื่อมิให้เป็นภัยแก่ตนเอง และราชการบ้านเมือง อย่างไรก็ตามเช่นนี้มีใช้จะมีการตัดสินใจแต่ลำพังตน วิธีเสนอความคิดเห็นและปรึกษาหารือของทางราชการยังมีอยู่ ซึ่งอาจบันดาลให้หมดปัญหา และมีวิถีทางที่เหมาะสมสำหรับดำเนินการต่อไปด้วยดีได้ จึงควรดำเนินในทางดังกล่าวนี้

เมื่อกล่าวถึงการขัดกันก็มีข้อสังเกตที่ใคร่ขอแนะไว้ว่า เจ้าพนักงานปกครองต้องไม่ทำตัวเป็น “เถนตรง” เพียงแต่ต้องมีความซื่อตรง และมีใช้เป็นตุลาการ แต่เป็นผู้ปกครองมีฐานะคล้ายพ่อแม่คน หน้าที่ราชการที่ปฏิบัติเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน และความเจริญรุ่งเรืองของราชการบ้านเมือง จึงควรทำใจเป็น “หัวปกครอง” มิใช่เป็น “หัวกฎหมาย” เมื่อจะทำการใดจึงมิใช่ใช้วิธีตามกฎหมายเข้ามาขัดงาน ควรใช้วิธีตามกฎหมายให้เข้ากฎหมาย หรือการตีความกฎหมายแต่ในทางที่ลบ คือให้ขัดงานทำงานไม่ได้ ควรตีความในทางบวกบ้าง เพื่อให้กฎหมายเป็นประโยชน์แก่กิจการ ความจริงนั้นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นย่อมมุ่งประโยชน์ในทางดี มิได้มุ่งไปในทางขัดทางทำลาย จึงควรถือความจริงข้อนี้เป็นหลักตีความหนึ่ง เมื่อต่างกาดต่างสมัย บทบัญญัติบางเรื่องบางประการอาจเกิดขัดกับนโยบายหรือข้อเท็จจริงขึ้นได้ กฎหมายบางอย่างจึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับเหตุการณ์ การปฏิบัติดังกล่าวนี้นับว่าเป็นศิลปะประการหนึ่ง

๓. ระเบียบแบบแผน

ระเบียบที่วางไว้เพื่อความสะดวกเรียบร้อยในการปฏิบัติ แบบแผนก็เช่นเดียวกัน ช่วยให้ไม่ต้องคิดค้นหาทางซ้ำซากให้เป็นที่ยุ่งยากเสียเวลา ดังนั้น จึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติอย่างหนึ่ง การปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ย่อมเป็นผลในทาง ถูกต้องไม่ผิดพลาด เป็นการ ประกันภัย แก่ผู้ปฏิบัติ การฝ่าฝืนหรือกระทำไปโดยไม่รู้ไม่ได้ศึกษา ย่อมทำให้เกิดความเสียหายแก่ราชการและแก่ทั้งตนเองได้อย่างมาก ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาให้รู้ไว้ อนึ่ง ระเบียบของราชการที่เหมือนกันก็มี ต่างกันก็มี การมีความรู้โดยกว้างขวางย่อมเป็นประโยชน์แก่การประสานงาน และการสัมพันธ์ในระหว่างราชการเป็นอย่างดี กล่าวเฉพาะผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ซึ่งมีหน้าที่บัญชาการเป็นศูนย์กลาง จึงจำเป็นต้องมีความรู้โดยกว้างขวาง มิฉะนั้นจะทำความไม่สะดวกใจให้อย่างมาก และอาจเกิดความผิดพลาดได้ง่ายด้วย

อีกประการหนึ่ง ประเพณีก็นับเข้าอยู่ในระเบียบแบบแผน เพราะเป็นเรื่องที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติให้เป็นที่ถูกต้องเช่นเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งระเบียบแบบแผนที่ปฏิบัติตาม ๆ กันมานานแหละกลายเป็นประเพณี และดังที่เรียกกันว่าปฏิบัติตามประเพณีนั่นเอง การปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนไม่เพียงแต่เป็นผลดีในงาน และทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดนิสัยความมีระเบียบเท่านั้นไม่ หากการปฏิบัตินั้นกลายเป็นประเพณีก็มีผลเป็นเครื่องชักนำให้บุคคลอื่น ๆ มาร่วมในทางเดียวกัน เกิดความช่วยเหลือกัน กลายเป็นกำลังอันดีแก่กิจการตลอดถึงชาติบ้านเมืองอีกด้วย ฉะนั้น ผู้ปกครองจึงควรต้องถือเป็นหลัก ปฏิบัติประการหนึ่ง อันจะทำให้เกิดศึลปะในการปฏิบัติชนดังประสงค์

๔. ความคิด

ในการปฏิบัติงานย่อมต้องใช้ความรู้ความคิดอยู่แล้วเป็นธรรมดา เช่นในเรื่องนโยบาย กฎหมาย และระเบียบแบบแผนทั้งหลายมาแล้ว เป็นเรื่องต้องคิดพิจารณาก่อนทั้งสิ้น ในหนังสือถึงความคิดในลักษณะวิริมี ลักษณะก้าวหน้า และการหลีกเลี่ยง-ก้าวล่วงอุปสรรคอันตราย อันจะแสดงให้เห็นถึงความสามารถ และบังเกิดผลดีได้ทั้งราชการและน้ำใจคน สัมกับที่เรียกว่าความคิดปะในการปฏิบัติ

ผู้มีตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบในการงาน และในการปกครอง จำเป็นต้องคิดอยู่เรื่อยไปว่า ทำอย่างไรการปกครองจะเรียบร้อยเป็นปกติสุข ทำอย่างไรราชการบ้านเมืองจะมีความเจริญและไพบูญ ยิ่งเป็นผู้ใหญ่มีหน้าที่สูงใหญ่ขึ้น ก็ต้องคิดมากขึ้น ถ้าไม่คิดนโยบาย ก็ไม่มีแผนการ โครงการต่างๆ ก็ไม่เกิดขึ้น เป็นอันทำงานไปตามตัวหนังสือ คือคำสั่งและรายงานที่ส่งมาถึงหัวหน่งๆ เขาทำนองที่ว่า “เข้าสามเย็นสาม” หรือทำงานประตุเครื่องจักร ถึงเวลาเขาเปิดเครื่องให้เดินก็เดิน เขามัดเครื่องให้หยุดก็หยุด เป็นลักษณะ “ทองไม่รู้ร้อน” กลายเป็นคนไม่มีศรัทธาต่อหน้าที่ ไม่ถือหน้าที่เป็นเกียรติเป็นชีวิต เช่นนี้ย่อมจะหวังได้ยากว่ากิจการและตนเองจะมีความเจริญก้าวหน้า

อีกประการหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า บุคคลที่ทำงานด้วยใช้ความคิดนั้น เป็นผู้รับผิดชอบเอง ซึ่งเป็นมูลปัจจัยให้เกิดความรู้จักรับผิดชอบ ความกล้ารับผิดชอบเป็นคุณลักษณะอันสูงของผู้ใหญ่ผู้ปกครอง และช่วยอำนวยความสะดวกให้ได้ว่า เป็นผู้สามารถในการปฏิบัติ ในทางตรงกันข้ามบุคคลผู้ไม่กล้าใช้ความคิดของตนก็ต้องกล่าวว่าเป็นผู้ไม่รับผิดชอบ ผู้ไม่รับผิดชอบ ย่อมเป็นผู้ไม่กล้ารับผิดชอบ หรือรับแต่ชอบไม่รับผิดชอบ ย่อมยากที่จะแสดง

ให้คนทั้งหลายเห็นความสามารถได้ บุคคลซึ่งมีลักษณะดังกล่าวนี้ จึงมีกม
 นิธัยเป็นผู้คอย “เอาแต่ตัวรอด” จนกลายเป็นผู้มีจิตใจต่ำ ชอบปฏิบัติ
 ในทางที่จะสร้างอุปสรรคขึ้นให้ขัดขวางงาน ไม่ฉลากกฎหมายระเบียบแบบ
 แผนเข้ามาขวาง ก็ฉลากเอาเหตุการณ์หรือเรื่อง คน, เงิน, เครื่องมือ หรือ
 วัสดุเข้ามาขวางจนได้ เพื่อไม่ให้เกิดงานที่จะต้องทำอีก ทำเพียงเท่าที่มีอยู่
 หรือที่มีมาถึง หรืออย่างน้อยลงได้เท่าใดก็ขึงคตเท่านั้น

ดังกล่าวนี้อาจสรุปลงได้ว่า บุคคลผู้ทำงานโดยใช้ความคิด
 ย่อมเกิดเป็นผลดีแก่ตนเอง โดยเป็นทางให้เจริญก้าวหน้าในราชการ และ
 เป็นที่นับถือสรรเสริญของบุคคล ผู้ที่ไม่ใช้ความคิด หรือคิดเพียงรักษา
 ตัวรอดก็ย่อมเป็นโทษแก่ตนเอง เพราะยากที่จะมีความเจริญก้าวหน้าและ
 ไม่เป็นที่สรรเสริญของบุคคล ถ้ารักษาคือรอดได้ตลอดชีวิตราชการก็นับว่า
 เป็นบุญ

อีกประการหนึ่ง มีคำที่พูดเป็นคู่กันว่า “ความคิด-ความสามารถ”
 เป็นทำนองว่าความสามารถเกิดจากความคิด หรือเมื่อมีความคิดแล้วก
 ำให้เกิดความสามารถ ส่วนความสามารถก็มีในทางและประการต่างๆ กัน
 แต่มีอยู่ประการหนึ่งที่เห็นได้ว่า น่าจะถือเป็นสูตรเบื้องต้นได้คือ “ทำการ
 จำเริญได้โดยมีต้องอาศัยอำนาจกฎหมายและเงินงบประมาณแผ่นดิน” ข้อ
 นี้แหละปรากฏเป็นข้ออ้างของผู้ไม่คิดทำงานอยู่เป็นปกติ เช่นบ้านพักหรือ
 ที่ทำการบ้านใดชำรุด หลังกวรว ยังไม่ถึงหกพักก็ต้องรงบประมาณซ่อม
 ซึ่งไม่ใช้ความคิดความสามารถเลยเลย แต่ก็มีอยู่เป็นอันมากที่ทำการตัด
 ถนนได้ สร้างโรงเรียนหรือโรงเรียนได้โดยมีต้องออกกฎหมายและมีงบ
 ประมาณ นี่คือการความสามารถที่โลดสรเรวริญ และเป็นความสามารถที่ผู้
 ปกครองพึงบำเพ็ญ อันจะได้ชื่อว่ามีการปฏิบัติเป็นศิลปะ

การปฏิบัติตามหลักตามแนวดังกล่าวมาเชื่อว่าพอจะเป็นมูลฐานให้เกิดวิสัยมีการปฏิบัติเป็นศิลปะ และเป็นวิถีทางที่จะให้เกิดความถูกต้องไม่ผิดพลาด อันจะเป็นผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งกิจการและตัวบุคคล นับเป็นหลักเป็นพื้นฐาน และจะได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติอันเป็นขั้นตอนประกอบต่อไป.

ส่วนที่สอง วิธีปฏิบัติ

วิธีปฏิบัติ

๑. ใช้วิชาความรู้
๒. ถือหลักการและหลักความเป็นธรรม
๓. พิจารณาเหตุผลคุณโทษประโยชน์ได้เสีย
๔. มีการตัดสินใจและมีความรับผิดชอบ
๕. ทำความเข้าใจดีต่อผู้ร่วมงาน
๖. มีความคิดริเริ่มของตนเอง
๗. มีกุศโลบายตามควร

ในบทว่าด้วยหลักปฏิบัติได้แยกออกเป็น “แนวปฏิบัติ” ดังที่ได้กล่าวไว้ในส่วนที่หนึ่งแล้ว และ “วิธีปฏิบัติ” ซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนที่สองนี้ แนวปฏิบัติได้กล่าวถึงข้อคิดหรือข้อควรระวังถึงในเวลาปฏิบัติกิจการเพื่อมิให้เกิดความผิดพลาดบกพร่อง และเป็นการแสดงความรู้ความสามารรถให้ปรากฏ อันจะเป็นผลดีแก่ทั้งกิจการและตนเอง ส่วนวิธีปฏิบัติที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นเครื่องช่วยให้บังเกิดผลดีด้วยประการทั้งปวง คือดีทั้งแก่กิจการแก่บุคคล ดังที่ได้ตั้งยอดแห่งจุดประสงค์ไว้ว่าปฏิบัติ “ให้ได้ทั้งราชการและนาใจคน” และดีแก่ตนเอง คือได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสติปัญญาในการปฏิบัติโดยสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ดีจำต้องกล่าวไว้ด้วยว่า “วิธีปฏิบัติ” ที่นำมาแสดงนี้เป็นเพียงข้อคิดคนชน และยื่นยอลงแต่พอควร จึงอาจเป็นการผิดพลาดและบกพร่องได้เป็นธรรมดา ฉะนั้น ขอให้ถือว่าเป็นเพียงแนวความคิดและเป็นข้อพิสูจน์เพื่อผู้สนใจจะได้ทดลองแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องต่อไปเท่านั้น

๑. ใช้วิชาความรู้ เป็นเรื่องธรรมดาที่บุคคลจะทำการใด ๆ ย่อมต้องใช้ความรู้ ยิ่งสำหรับผู้ปกครอง ซึ่งอดล้าหลังทุนศึกษาเล่าเรียนวิชามา เมื่อเวลาปฏิบัติหน้าที่ย่อมต้องใช้ความรู้ที่เรียนมาเป็นของแน่นอน มิฉะนั้นจะเสียเงินเสียเวลาเรียนมาทำไม แต่ความจริงก็ยังมีบางคนไม่เป็นดังกล่าว คือปฏิบัติงานแต่ตามที่เคยมา หรือตามแต่ที่เห็นเขาทำกัน โดยถือหลักเพียงว่าไม่ผิดและงานผ่านไปได้ก็เรียกว่าทำสำเร็จแล้ว จึงไม่ต้องใช้วิชาความรู้แต่ประการใดเลย ทำงานอย่างลักษณะเครื่องจักรก็พอแล้ว ดังนั้นเป็นต้น

ความจริงนั้นงานที่เราทำทุกอย่างควรพิจารณาว่างานอย่างนั้นเราเคยเรียนมาหรือเปล่า ถ้าเรียนมาแล้วก็วิเคราะห์หาวิธีการหรือแบบอย่างที่ทำอยู่นั้นถูกต้องกับทางวิชาการหรือไม่ ถ้าเห็นว่ายังไม่ถูกต้องก็

ควรสอบถามเหตุผลว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เป็นด้วยผู้เริ่มขาดวิชาการหรือ ขัดข้องด้วยความจำเป็นประการใด แล้วเมื่อเห็นว่าควรดัดแปลงแก้ไขและ เป็นเรื่องอยู่ในอำนาจ ก็จัดการปรับปรุงแก้ไขเสีย หากเป็นเรื่องเกินอำนาจ หน้าที่ ก็ควรเสนอเหตุผลความคิดเห็นเพื่อการแก้ไขต่อผู้มี อำนาจเหนือตาม ลำดับ อันเป็นวิธีปฏิบัติที่จะเกิดเป็นคุณไม่เป็นโทษแต่ประการใด หรือ แม้แต่จะเป็นเรื่องที่มิใช่วิชาการหรือเป็นวิชาการที่มิได้ศึกษามากดี ก็ควร ใช้ความคิดพิจารณาตั้งกล่าว เพราะวิธีการและแบบแผนบางเรื่องบางอย่าง ก็เหตุผลที่ควรจะได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาการอยู่เสมอ มิ ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างจะเหมาะสมหรือต้องคงที่อยู่เสมอไป การปฏิบัติดังกล่าว นั้นนอกจากเป็นการใช้ความรู้ที่เรียนมาให้ได้ประโยชน์ล้นค่าแล้ว ยังเป็น การเพิ่มวิชาความรู้ไปในตัวด้วย และเป็นวิถีทางที่กิจการจะพัฒนาการ ยิ่ง ๆ ขึ้น ยกตัวอย่างเช่นแบบพิมพ์บางแบบใช้กันมาแต่เนิ่นนาน เห็นว่า ใช้ได้ก็อยู่แล้ว เป็นที่รู้และเคยชินปฏิบัติกันมาอย่างสะดวกแล้ว จึงไม่มี ใครเอาใจได้แต่อย่างใด แต่ถ้าลองเอาใจใส่ด้วยความพิถีพิถัน บางทีอาจ พบความจริงว่าถ้าหากเปลี่ยนข้อความในแบบพิมพ์เดิมดัดเล็กน้อย แบบ พิมพ์นั้นจะใช้ในประโยชน์อย่างอื่นได้อีกด้วย และขนาดจะเล็กลงทำให้สั้น เปลืองค่าพิมพ์ลงได้อีก ดังนั้นเป็นต้น จะเห็นว่าการทำงานด้วยวิชาความรู้ นั้นมีความหมายในทางปฏิบัติกว้างกว่าที่เข้าใจตามตัวอักษร และการใช้ ความรู้ย่อมเป็นประโยชน์ต่องานและประชาชน

หนึ่ง ควรเป็นที่เข้าใจว่าวิชา ความรู้ นั้น มิใช่มีเพียงเท่าที่ ศึกษา มา จากโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ความจริงยังมีวิชาอีกมากที่มหาวิทยาลัยมิ ได้สอน เพราะอยู่นอกหลักสูตร ฉะนั้นบุคคลย่อมได้หาวิชาความรู้ได้ ทั่วไปด้วยการศึกษาโดยตนเอง นับแต่การอ่านตำรา การดัดบดรับฟัง

การตั้งเกณฑ์กำหนดจุดจำ การสอบถาม ตลอดจนการปฏิบัติของตนเอง ซึ่งเป็นทางที่จะทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้นทั้งด้าน ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าการปฏิบัติงานด้วย วิชาความรู้ เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ที่จะ ให้การปฏิบัติ เกิดมีคิลง นอกจากจะเป็นผลดีแก่กิจการและตนเองแล้ว การใช้วิชาความรู้คือการ ทำให้มีความรู้ยิ่ง ๆ ขึ้นนั่นเอง ถ้าไม่ใช้วิชาความรู้เสียเลยแล้ว วิชาความรู้จะมีมากเพียงใดก็จะต้องเสื่อมและหมดไปในที่สุด ฉะนั้น ข้อระลึกในประการนี้ก็คืออย่าทำงานอย่างหลับตาทำ หรือทำตามเขาทำตามเคย ต้องทำด้วยความพินิจให้เห็นเหตุผล พิจารณาให้เห็นความถูกต้องและคิดปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมตามหลักวิชาการยิ่ง ๆ ขึ้น กิจการจึงจะบังเกิดความเจริญและเป็นความเจริญแก่ตนเอง

๒. ถือหลักการและหลักความเป็นธรรม ข้อนี้ย่อมเพียงจะเป็นผลต่อกิจการ หากเป็นผลถึงจิตใจคนด้วยเป็นอย่างมาก เพราะถ้าทำงานโดยปราศจากการยึดถือหลักทั้ง ๒ นี้เสียแล้ว ย่อมเป็นการปฏิบัติที่ไม่เป็นหลักฐาน กลายเป็นการปฏิบัติตามอารมณ์ที่เรียกว่าทำตามใจชอบ นอกจากจะเกิดโทษเป็นความผิดพลาดให้เสียหายแก่ราชการแล้ว ยังจะเป็นความผิดใจแก่บุคคลในวงงานอันเป็นโทษอย่างมากอีกด้วย ฉะนั้น ในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง จึงจำต้องถือหลักทั้ง ๒ นี้เป็นสำคัญ

คำว่าหลักการ ในที่นี้ ย่อมหมายถึง รวมถึงหลัก ปฏิบัติ อันเป็นหัวข้อใหญ่ในบทนี้เข้าไว้ด้วย คือ นโยบาย กฎหมาย และระเบียบแบบแผน ซึ่งต้องถือเป็นหลักในเบื้องต้น เพราะการปฏิบัติที่ไม่เป็นนโยบายหรือจุดหมาย และไม่ใส่ใจต่อกฎหมายระเบียบแบบแผนนั้น เป็นการทำงานอย่างไม่มีหลักย่อมใช้ไม่ได้ เพราะผลย่อมไม่ได้ทั้งราชการและน้ำใจคน มีแต่จะตรงกันข้าม กล่าวให้แคบเข้าก็คือกิจการแต่ละเรื่องที่จะดำเนินการปฏิบัตินั้น ย่อมมีหลักในตัวของมันทุกเรื่อง อันได้แก่นโยบาย ความมุ่งหมายหรือ

วัตถุประสงค์เป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่นระเบียบมตรากฎหมายในรัฐสภา ร่างกฎหมายที่รัฐบาลเสนอต่อรัฐสภา เพื่อให้พิจารณาออกประกาศใช้เป็นกฎหมายทุกฉบับ, จะต้องมีการแสดงว่าจะออกกฎหมายอะไร โดยวัตถุประสงค์อย่างไร พร้อมทั้งคำอธิบายเหตุผลประกอบเป็นต้น ในการปฏิบัติราชการแต่ละเรื่อง ๆ ก็ย่อมมีหลักการทำนองเดียวกัน และเมื่อหลักการในเรื่องนั้น ๆ มีประการใด ในระยะปฏิบัติก็ต้องถือหลักการนั้น ๆ ไว้ มิใช่ว่าขั้นตอนางหลักการไว้อย่างหนึ่ง ครั้นถึงคราวปฏิบัติก็จะเลยเถิดปฏิบัติไปตามอารมณ์และใจชอบ ซึ่งเรียกว่าไม่ถือหลักการ กล่าวอย่างสามัญก็คือว่าผู้ใหญ่ต้องเป็นหลักโดยถือหลัก ถ้าผู้ใหญ่ไม่เป็นหลักย่อมจะมีแต่ความล้มเหลว ผลจะเป็นโทษแก่ทั้งราชการและบุคคล ผู้ใหญ่เช่นนี้ย่อมไม่ได้ทั้งราชการและน้ำใจคน แม้ผู้น้อยก็ยังยึดหลักไว้ คือปฏิบัติโดยถือหลักการเช่นเดียวกัน เพราะการยึดหลักถือหลัก ย่อมเป็นการประกันมิให้ล้มคว่ำหรือหลุดไปง่าย ๆ แม้ความก้าวหน้าก็จะเป็นไปอย่างเชื่องช้าและไม่แน่นอนด้วย

ส่วนหลักความเป็นธรรมย่อมเป็นที่เข้าใจได้ง่าย เพราะที่ใดขาดความเป็นธรรม ที่นั้นย่อมมีแต่ทุกข์เดือดร้อนหาความสุขสันติได้ยาก การใดขาดความเป็นธรรม การนั้นก็ไม่มีความดีแต่หายนะ บุคคลใดขาดความเป็นธรรมบุคคลนั้นก็มิใช่ผู้ใหญ่ผู้ปกครอง นักปกครองจึงต้องถือธรรมเป็นหลัก, เพื่อความประพฤติและการปฏิบัติจะเป็นผลสำเร็จดี, ได้ทั้งราชการและน้ำใจคน การไม่ถือหลักการทำให้ขาดหลักของผู้ใหญ่ ไม่เป็นผู้ใหญ่ ผู้ปกครองล้มชื่อ และเป็นผลเสียหายดังกล่าวแล้ว แต่การขาดหลักธรรมเป็นผู้ใหญ่ไม่มีธรรม เป็นผลในทางร้าย เสียหายถึงเสียคนที่เดียว โลกนี้ไม่มีความร่มเย็น (ใจ) จากสิ่งใดเสมอเหมือนธรรม, มนุษย์ต้องการความ

เป็นกรรมมากกว่าสิ่งใด การปฏิบัติที่ไม่ดีต่อหลักกรรมไม่เพียงจะทำลายหลัก การและกิจการ แต่เป็นการทำลายจิตใจมนุษย์โดยตรง จึงเป็นผลร้ายแรง กว่า ดังนั้นผู้ใหญ่ผู้ปกครองจึงต้องมีกรรมเป็นหลัก ดังคำดำมัญญที่กล่าว กันว่า “ผู้หลักผู้ใหญ่” ก็คือผู้ใหญ่ที่มีหลักนั่นเอง และหลักของ ผู้ใหญ่ในทาง ประพฤติปฏิบัติก็ได้ แก่หลัก การ และหลัก กรรม ดังกล่าวมา หากขาดหลักสองประการนี้เสียแล้ว ทั้งในการปฏิบัติและการปกครองก็ จะหวังให้เกิดเป็นคิดประจักษ์มิได้เลย และทั้งตนเองก็จะครองความเป็นผู้ใหญ อยู่ได้ด้วยยาก ผู้ใหญ่ที่ไม่คิดทำลายตนเองและหวังสร้างความสุขความ เจริญให้แก่ตนเอง จึงต้องยึดถือหลัก ๒ ประการนี้เป็นฐานะ

ผู้ปกครองต้องให้ความเป็นกรรมแก่บุคคลทั่วไป ไม่เลือกหน้า ไม่ว่าคนในปกครองหรือนอกปกครอง ไม่ว่าใจทักหรือจำเลย เรียกว่า เป็นกรรมเสมอกัน ผลจากการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวนี้จะเป็นประจักษ์จาก แก้วให้ความเจริญมั่นคงอย่างยิ่งแก่ตนเอง และจะเกิดเป็นพละกำลังแก่ทั้ง กิจการและส่วนตนสืบต่อไปอย่างนี้ก็ไม่ถึง เหตุก็เพราะว่ามนุษย์ต้องการ ความเป็นกรรมมากกว่าสิ่งใดดังกล่าวดังแล้ว การปฏิบัติที่จะให้เป็นกรรม เสมอกันนั้น คติของนักปกครองมีอยู่ว่า “ตลอดต้องให้ทั่วถึงและให้ความ เป็นกรรมทั่วหน้า” ดังนี้

๓. พิจารณาเหตุผลคุณโทษประโยชน์ได้เสีย ความหมาย ของข้อนี้ว่า ก่อนที่จะทำอะไรลงไปควรใช้ความพินิจพิจารณาเสียก่อนแล้ว จึงตัดสินใจ เพราะการปฏิบัติเช่นนี้เป็นทางป้องกันความผิดพลาด และเป็น ทางให้ถูกต้องบังเกิดผลดี ดังมีคำโบราณว่าก่อนจะพูดให้กลืนน้ำลายหรือ ก่อนจะตายด้ามขวานแล้วจึงพูด ก็หมายถึงว่าให้พินิจพิจารณาเสียก่อนนั่นเอง ดังเช่นเมื่อถูกคนเขาตำหนิให้เกิดโทโสก็อย่าตอบสวนคว้นไปโดยไม่ยั้งคิด การ กระทำเช่นนี้ดูอย่างหนึ่งก็เห็นว่ามีกัน เก่งเสมอกัน แต่ดูอีกแง่หนึ่งมัน

อาจเป็นชนวนให้เกิดเรื่องลูกตามไปใหญ่โตก็ได้ เป็นการไม่เหมาะสมกับเหตุการณ์อันจะเกิดตามมาก็ได้ ถ้าได้ยั้งคิดคือพิจารณาถึงเหตุผลคุณโทษเสียก่อน อาจเห็นว่าการไม่คำตอบจะเป็นประโยชน์ดีกว่าก็ได้ เราดำเราเราดำเรา เป็นการลบด้างกันไป ไม่มีใครเป็นโจทก์เป็นจำเลย ถ้าเราไม่คำตอบก็ยังอยู่ในฐานะเป็นโจทก์ได้ หรืออาจชี้แจงข้อผิดถูกควรไม่ควร ทำให้เขาเกิดความเคารพนับถือเราก็ได้ เรื่องของคุณและโทษอีกทั้งประโยชน์ได้เสียมีอยู่ดังนี้ ฉะนั้นจึงเป็นข้อที่ควรพิจารณาเพื่อพิจารณาเสมอไม่ว่าเรื่องเล็กใหญ่ประการใด

กิจการเป็นอันมากเมื่อมองดูผิวเผินก็เห็นว่าถูกกว่าดีเป็นคุณ แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้ง กว้างขวางอาจมองเห็นโทษที่จะเกิดตามมามีอยู่มากกว่าคุณ บางกรณีอาจเป็นคุณประโยชน์แก่ส่วนน้อย แต่เป็นโทษเป็นภัยแก่ส่วนรวมส่วนใหญ่ บางกรณีในชั้นต้นอาจให้ผลเป็นโทษบ้าง แต่ในชั้นต่อไปจะกลายเป็นคุณไม่มีโทษ เช่นนี้ การพิจารณาจึงเป็นหลักวิธีที่จะขาดเสียมิได้

ผู้ใหญ่ผู้ปกครอง มีหน้าที่สั่ง ปฏิบัติการ ตาม ความคิด เห็น ของตน และตามที่เจ้าหน้าที่เสนอมา ปกติมักเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่เคยทำเคยผ่านมามากแล้ว จึงมิต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียเวลา ผู้ซึ่งมีงานมากก็ยิ่งคิดจะสั่งการให้เสร็จไปเร็ว ๆ มากขึ้น การปฏิบัติเช่นนั้นเป็นทางให้เกิดผิดพลาดได้ง่าย และเป็นเหตุให้ต้องเสียใจภายหลังได้ไม่น้อย ทั้งจะรู้สึกแค้นตนเองที่ทำงานโดยขาดการพิจารณา เพราะความจริงมิว่าการพิจารณาดังกล่าวนี้ มิใช่ควรสำหรับแต่เฉพาะกิจการใหญ่โตหรือเรื่องที่เป็นปัญหาต้องขบคิด แม้เรื่องธรรมดาสามัญอันมีซ้ำ ๆ ซาก ๆ และต้องปฏิบัติต้องทำอยู่อย่างจำเจนั้นก็ดี เมื่อได้ใช้ความพิจารณาเข้าจริง ๆ

อาจเกิดความคิดเห็นในทางที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ให้สะดวกง่าย หรือรวดเร็วขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ อันนับเป็นผลในทางดีมีประโยชน์แก่กิจการ และเป็นการแสดงควมมีคิดปะในการปฏิบัติพร้อมกันด้วย และซึ่งหลักสำหรับพิจารณาหรือหลักวิเคราะห์ วินิจฉัยก็มีประการสำคัญเพียง เหตุผลของเรื่องหรือกิจการนั้น ๆ ที่จะสร้างจะทำขึ้น ว่ามีประการใด มีเหตุมีผลหรือไม่ สัมเหตุสมผลหรือไม่ เมื่อทำแล้วจะเกิดคุณหรือโทษสถานใด ควรแก่การจัดทำหรือไม่ และทำแล้วจะเกิดประโยชน์ได้เสียคุ้มกันหรือไม่ ฯลฯ เพียงเท่านั้นก็พอเป็นหลักที่จะวินิจฉัยลงไปได้ และจะทำให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จสืบไป หากวินิจฉัยว่าไม่ควรกระทำก็จะได้ยับยั้งไว้ มิใช่ให้ล้มตาทำไปจนเกิดโทษแก่กิจการและตนเอง หรือหากเห็นว่าควรแก้ไขปรับปรุงประการใด ก็เป็นโอกาสที่จะได้พิจารณาจัดการตามที่เหมาะสมให้เกิดคุณประโยชน์ต่อไป การปฏิบัติงานโดยมีหลักพิจารณา ดังกล่าวนี้ จึงจะสัมพันธ์กับฐานะของผู้ใหญ่ผู้ปกครอง ซึ่งจะทำให้ทางราชการไว้วางใจ และเป็นที่นับถือเชื่อฟังของผู้ร่วมงาน ผู้ที่ไม่ได้ใจต่อหลักนั้นจะกลายเป็นคนทำงานโดยประมาท ทำงานแต่ตามเคย ทำงานลวก ๆ และต้องเกิดผลร้ายถึงเสียใจตนเองมาไม่น้อยแล้ว ฉะนั้น นักปกครองจึงควรฝึกตนในวิธีปฏิบัติดังกล่าวนี้ แล้วก็จะกลายเป็นนิสัย เกิดคุณลักษณะอันดีขึ้นในตนเอง โดยมีเป็นการลำบากยุ่งยากแต่ประการใด

๔. มีการตัดสินใจและมีความรับผิดชอบ ข้อนนี้เป็นองค์คุณสำคัญยิ่งของผู้ใหญ่ผู้ปกครอง และถ้าขาดเสียก็เรียกว่าเป็นผู้ไม่มีคุณลักษณะของนักปกครองที่เดียว

ผู้ใหญ่ผู้ปกครองมีหน้าที่ต้องสั่งการบัญชาการ ย่อมแสดงอยู่แล้วว่าต้องมีการตัดสินใจและมีความรับผิดชอบ ถ้าไม่กล้าตัดสินใจ ไม่กล้า

รับผิดชอบ ย่อมจะทำให้เสียราชการและเสียหน้าใจคน คุณค่าในทางราชการย่อมหมดไป และในด้านจิตใจผู้ร่วมงานก็จะหมดความเคารพนับถือ ราชการบางเรื่องบางครั้งที่สำคัญและต้องให้ทันเวลา ถ้าต้องหยุดชะงักอยู่ด้วยการไม่กล้าตัดสินใจกลัวรับผิดชอบ อาจเกิดความเสียหายอย่างมากแก่บ้านเมืองก็ได้ เช่นการทหาร การต่างประเทศ และการไม่สงบภายใน เป็นต้น

ผู้ไม่กล้าตัดสินใจก็คือผู้ไม่กล้ารับผิดชอบนั่นเอง เพราะเกรงจะเป็นผลเสียหายแก่ตน แต่ผู้กล้าตัดสินใจ เมื่อเกิดความผิดพลาดกลับปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่นก็มี ซึ่งเป็นลักษณะที่ใช้ไม่ได้ทั้ง ๒ ประการ และผู้ใหญ่ผู้ปกครองซึ่งมีนิสัยเช่นนี้ย่อมไม่มีความเจริญยั่งยืน โดยที่ทางราชการไม่พึงประสงค์ และผู้ร่วมงานก็จะมีแต่ความรังเกียจเกลียดชัง แท้จริงเรื่องการตัดสินใจนั้นหาใช้ดังที่ควรกลัวไม่ เพราะการที่บุคคลจะขึ้นถึงขั้นผู้บัญชาการงานนั้น ย่อมผ่านงานที่มีความชำนาญมาแล้ว ทั้งวิชาความรู้ที่ตามที่ได้ศึกษามา ย่อมเป็นทุนพอแก่การที่จะตัดสินใจในกิจการตามหน้าที่โดยแท้ แต่ที่ผู้ไม่กล้าตัดสินใจเพราะเกรงว่าถ้าผิดตนจะเสียหาย โดยมิได้คิดถึงความเสี่ยงภัยของราชการบ้านเมืองนั้น ก็ย่อมไม่ควรดำรงอยู่ในตำแหน่งให้เป็นเส้นยึดแก่ราชการบ้านเมืองต่อไป ส่วนข้อบัจจยที่จะทำให้บุคคลเกิดความกล้าตัดสินใจ หรือหลักที่จะยึดถือเป็นทางปฏิบัติในการตัดสินใจนั้น ก็คือวิธีพิจารณาเหตุผล คุณโทษ ประโยชน์ได้เสียดังกล่าวมาแล้วในข้อก่อน ก็ยังมีการปรึกษาหารือเจ้าหน้าที่หรือผู้มีความเชี่ยวชาญ ซึ่งจะทำให้เป็นอย่างดีอีก เพียงเท่านั้นก็จะเปลี่ยนนิสัยให้เป็นคนกล้าตัดสินใจขึ้นได้ ไม่ต้องถูกคนประณามอยู่ตลอดไป

เรื่องความรับผิดชอบก็ทำนองเดียวกัน และเป็นองค์คุณสำคัญของผู้ใหญ่ยิ่งกว่าความไม่กล้าตัดสินใจเสียอีก เพราะ ณ ที่ใดและในงาน

ใดถ้าไม่มีผู้รับผิดชอบเสียแล้ว ที่นั่นงานนั้นก็จะตั้งอยู่และดำเนินไปด้วย
ลักษณะปกติหาได้ไม่ มีแต่จะต้องอันตรายไปไม่ช้าก็เร็วเท่านั้น บุคคลเข้า
รับหน้าที่ใด ย่อมเป็นสัญญาโดยปริยายว่าตนรับผิดชอบต่อกิจการในหน้าที่
นั้น และก็เท่ากับได้สัญญาแก่ตนเองว่าหน้าที่นั้นจะเป็นหลักดำรงชีพของตน
ฉะนั้น ถ้าตนปฏิบัติไปในทางที่ไม่รับผิดชอบ ก็เป็นการผิดสัญญา เกิดเป็น
ความทรยศต่อราชการและตนเอง บุคคลผู้กระทำเช่นว่านี้จะมีชีวิตเป็น
อย่างไร ? น่าจะมีความสุขเจริญได้ยาก และน่าจะเรียกว่าเป็นผู้ทำลาย
ชีวิตตนเอง

บุคคลผู้มีความกล้ารับผิดชอบ นั้นไม่เพียงแต่ราชการจะยกย่องได้
วางใจให้เกียรติ ผู้ร่วมงานทั้งหลายย่อมให้ความเคารพนับถือเกิดเป็นกำลัง
งานอันดีแก่ตนโดยมิได้คาดหมาย เพราะผู้น้อยทั้งหลายย่อมหวังเป็นที่พัก
ของชีวิตได้ และผลอันนั้นจะกลายเป็นกุศลผลบุญตามสันของตลอดไป แม้
เมื่อพ้นหน้าที่ราชการไปแล้ว คุณลักษณะประการนี้นักปกครองจึงพึงฝึก
ให้เกิดขึ้นนิสัยเช่นเดียวกับความกล้าตัดสินใจ แล้วก็จะได้ชื่อว่าเป็นนัก
ปกครองที่แท้จริง

๕. **ทำความเข้าใจดีต่อผู้ร่วมงาน** ขอนมผลที่จะให้เกิดความ
ร่วมแรงร่วมใจและความรักใคร่นับถือเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง
ราชการหรือส่วนตัวก็ตาม เมื่อมีความเข้าใจดีต่อกันแล้ว ย่อมนำมาแต่
ความสงบเรียบร้อยและความรักใคร่นับถือซึ่งกันและกัน ตลอดถึงความเป็น
มิตรมีสามัคคีต่อกัน มีคติอยู่ข้อหนึ่งว่า “ความมีมิตรคือลาภอันประเสริฐ”
ผู้หวังมีมิตรและไม่ประสงค์จะมีศัตรูจึงต้องทำความเข้าใจดีต่อบุคคลทุกๆ ไป
กล่าวสำหรับ ผู้ใหญ่ ผู้ ปกครอง ที่ประสงค์ จะให้ผู้ ร่วม งานไม่ว่า
จะเป็นผู้ใหญ่กว่า ผู้เสมอกัน หรือผู้น้อยในบังคับบัญชาก็ตามสนับสนุน
เป็นกำลังร่วมงานร่วมใจ จึงต้องยึดหลักการทำความเข้าใจดีไว้เป็นสำคัญ

เพราะการทำงานทุกสิ่งทุกอย่าง หากผู้ร่วมงานไม่เข้าใจในกิจการที่ต้องทำ ว่าทำเพื่ออะไร หรือทำไปทำไมแล้ว ก็ย่อมขาดกำลังใจขาดความตั้งใจ, จะกระทำอย่างลักแต่ว่าทำ ผลสำเร็จอาจไม่สมบูรณ์เรียบร้อยดังความประสงค์ ยิ่งเป็นการต้องกระทำโดยอำนาจบังคับด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะไม่มีความตั้งใจเลยทีเดียว อีกทั้งงานนั้นจะเป็นผลประการใดก็จะมีจิตใจรู้สึกกับผิดชอบด้วย

วิธีที่จะทำให้ความเข้าใจต่อผู้ร่วมงานดังกล่าวมานี้ก่อนจะสั่งหรือขอร้องให้เขาปฏิบัติกรณสำคัญเรื่องใด ๆ เบื้องต้นควรจะได้แจ้งความคิด ความประสงค์ และแผนการวิธีการให้เขาเป็นที่เข้าใจเสียก่อน ตลอดจนทั้งให้ทราบเหตุผล คุณประโยชน์ ความได้เสีย นัยเดียวกับที่กล่าวในข้อ ๓ ข้างต้นนั้น และส่วนมากการสาธิตปฏิบัติย่อมจะถือได้ว่าเป็นหน้าที่ของข้าราชการต้องร่วมมือกัน หากได้ทำให้เขาทั้งหลายเกิดความเข้าใจเป็นอัน ๆ ว่างานที่ทำงานนี้เป็นงานของเขา มิใช่งานของผู้สั่งหรือเป็นงานเฉพาะหน้าที่ใคร การที่จัดทำขึ้นก็โดยความคิดและความเห็นชอบร่วมกัน มิใช่เป็นความคิดของผู้สั่งหรือของผู้ใดเป็นเฉพาะ เรียกว่าช่วยกันคิดช่วยกันทำ และตลอดถึงรับผิดชอบร่วมกัน จะดีชั่วได้เสียก็ตกแก่ส่วนรวม มิได้เป็นของผู้ใดโดยเฉพาะ เมื่อได้กระทำความเข้าใจเช่นนั้นแล้ว ย่อมทำให้ผู้ร่วมงานเกิดศรัทธามีความตั้งใจเต็มใจในการปฏิบัติ เกิดความดำเนินก้าวหน้างานของตน ดีชวาก็ได้แก่ตน มิใช่ว่าเมื่อดีแล้วผู้ใหญ่จะเอาบำเหน็จความชอบเสียแต่ผู้เดียว ตนเหนื่อยเปล่า ดังนั้น ความรู้สึกในความรับผิดชอบก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดความเข้าใจถึงชนนแล้ว กิจการทั้งหลายก็ย่อมดำเนินไปด้วยดี เกือบจะกล่าวได้ว่าไม่มีการใดที่จะทำไม่สำเร็จหรือทำไม่ได้ อีกทีเดียว และผลในการประพฤติปฏิบัติระหว่างกันก็จะพลอยดีไปด้วย คือ

เกิดความมิตวจิตมิตวจิตต่อกันจนเป็นส่วนตัว ไม่เพียงแต่ถือว่าเป็นข้าราชการอยู่ในบังคับบัญชาเท่านั้นตามระเบียบแบบแผนเท่านั้น

ผู้ใหญ่ผู้ปกครองบางคน มีนิสัยไม่ชอบทำความเข้าใจดีต่อใคร เมื่อจะคิดทำอะไรก็สั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำตามความคิดของตน มิได้แจ้งเหตุผลและวัตถุประสงค์ให้ทราบ หรือปวารณารวมกันให้เข้าใจเรื่องราวแต่ประการใด และครั้นเมื่อทำไปแล้วเรื่องกลายเป็นผลไม่ดีก็กลับโทษเขาผู้น้อยว่าทำไมดี แต่ถ้าเกิดเป็นผลดีมีความชอบก็ว่าเป็นความคิดและการกระทำของตน มิได้เอ่ยถึงผู้ร่วมแรงร่วมมีมือใด ๆ เลย ผู้ใหญ่ที่มีนิสัยเช่นนี้ไม่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตที่จะร่วมมือร่วมแรงด้วยความจริงใจ เรียกว่าเป็นผู้ขาดมิตวจิตขาดผู้สวดมนต์ ขาดกำลังที่จะช่วยให้งานดำเนินไปด้วยดี ย่อมจะมีแต่ความเสื่อมในหน้าที่ และความเจริญของตนเองก็จะพลอยเสื่อมทรมานไปด้วย มีตัวอย่างที่พอจะนำมาเล่าให้ฟังได้ คือ

สมัยเมื่อแรกมีรัฐธรรมนูญปกครองประเทศนั้น ต่างเมืองต่างสถานที่ต่างก็ร่างอนุสัญญารัฐธรรมนูญขึ้นไว้ในที่ต่าง ๆ และมีรูปลักษณะเป็นพานรองรับฉบับรัฐธรรมนูญเหมือนกัน ผู้ว่าราชการจังหวัดหนึ่งร่างขึ้นทูลเกล้าถวายหน้าศาลากลางโดยเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นดี การร่างขึ้นนั้นมิได้ปรึกษาหารือและแจ้งเหตุผลให้ผู้ใดทราบ เพราะคิดว่าเหมาะสมแล้ว ก็ส่งทำหนังสือและฎีกาเมื่อเสร็จแล้วคนทั้งหลายคงชอบและชมเชยกันทั่วไป แต่ก็มีข้าราชการหลายคนเห็นว่าไม่เหมาะสมไม่ควร เพราะทำให้สถานที่เคยใช้ในการมีพิธีชุมนุมคนมาก ๆ หรือเมื่อมีงานนักขัตฤกษ์ออกงานรณรงค์จัดของใช้ไม่ได้ แต่ก็ไม่มีใครกล้าพูดอย่างใด ครั้นเมื่อทำเสร็จแล้วไม่ช้าก็มีข้าราชการผู้ใหญ่ในกระทรวงออกไปตรวจการ พอไปแลเห็นอนุสัญญารายที่ตนอยู่กลางสนามท่านก็ชมว่าสวยงามดี แต่กลายเป็นถึงกีดขวางแก่กิจการอื่น ๆ ทำให้จึงมาสร้างถาวรวัตถุขึ้นในที่เช่นนั้น เมื่อ

ท่านผู้ใหญ่ปรารภออกไปเช่นนั้น ไม่ช้าพวกที่ไม่ชอบใจอยู่แล้วก็ได้โอกาส
รูดน้ำมันเข้ากองไฟ ว่าเรื่องของท่านผู้ว่าราชการจังหวัดจัดทำโดยพวกเรามี
ใครรู้เรื่องเลย ครั้นปรารภกันว่ามันเป็นสิ่งที่ผิดขวางไม่ควรสร้างตรงนั้น น่า
จะเรียนเสนอความเห็นต่อผู้ว่าราชการจังหวัด แต่มาได้ทราบว่าคุณจะ
สร้างอนุสรณ์รัฐธรรมนูจึงไม่มีใครกล้าเรียนคัดค้าน เพราะเกรงจะเกิด
ความเข้าใจผิดขึ้นได้ เรื่องก็เป็นอันว่าท่านผู้ใหญ่ได้สั่งผู้ว่าราชการจังหวัด
ให้คิดหาทางออกยกย้ายถ่ายเท (หรือไปสร้างใหม่ในที่เหมาะ) ไปไว้ที่
อื่นที่เหมาะสมกว่าต่อไป

อีกรายหนึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดได้รับ คำสั่งกระทรวงให้จัดการรับ
เลด็จเจ้านายผู้ใหญ่พระองค์หนึ่ง กำชับว่าให้ถวายความปลอดภัยให้ดี ให้
ได้ทรงพระตำราญทั้งในเมืองและในตำบลที่จะเลด็จประพาส แต่เพราะจะ
เลด็จเป็นไปรวดเร็วจึงไม่มีเงินงบประมาณรายจ่ายในการนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัด
นำเรื่องเข้าปรึกษาที่ประชุมกรมการจังหวัด ปรารภว่าเจ้านายพระองค์
นั้นพระคุณต่อราชการบ้านเมืองมามาก เคยเป็นเสนาบดีและอธิบดีบัญชา
การมาหลายกรม พวกเราในทันท่วงทีเคยอยู่ในบังคับบัญชาของพระองค์
ท่านมาหลายคน และบางคนก็คงคุ้นเคยกับพระองค์เป็นส่วนตัว การรับ
เลด็จครั้งนี้ กระทรวงกำชับให้ทำให้ดี แต่ไม่มีงบประมาณให้ เงินพิเศษ
ของจังหวัดที่จะใช้จ่ายได้ก็น้อย เรื่องจะเรียกรับเลด็จก็เป็นสิ่งไม่ควร
ทำ จะออกปากขอแรงพ่อค้าหีบดักน่าจะอายใจทำไม่ได้ แต่เราก็จะต้อง
ใช้จ่ายหลายประการ นับแต่เครื่องกระยาหารก็จะต้องจัดถวายจึงจะเหมาะ
สมควร แลกเฟื้อนฝูงมาเยี่ยมเยียนพวกเรายังรวมกันเลี้ยงดูได้ นี่เจ้านายผู้มี
พระคุณต่อราชการบ้านเมือง แม้พระองค์จะมีห้องเครื่องห้องครัวมา แต่
เราก็จะต้องจัดถวายด้วยในฐานะที่เป็นเจ้าของบ้าน นอกจากนั้นพลับพลาที่
ประทับ ซึ่งจะต้อง ทำ ในตำบล ที่เลด็จประทับ แรมก็จะต้อง จ่ายค่าเครื่องไม้

เครื่องประกอบอีกไม่น้อยเหมือนกัน ดังนั้น เราจะคิดทำกันอย่างไรดี ที่ประ
ชุมมีความรู้สึกเหมือนท่านผู้ว่าราชการจังหวัด บางคนก็เคยอยู่ได้บังคับ
บัญชาของเจ้านายพระองค์หนึ่ง บางคนถึงไม่ทันได้อยู่กับท่านแต่บัดนี้ก็ยังอยู่ใน
สังกัดราชการที่ท่านเคยเป็นผู้บังคับบัญชา และส่วนมากก็ได้ทราบถึงคุณ
ความดีของพระองค์ท่าน ฉะนั้น ในที่สุดต่างจึงมีความเห็นตรงรอยเดียวกัน
ว่า พวกเราต้องจัดการรับเสด็จให้ทรงสบาย และเรียบร้อยตลอดภัยดังที่
กระทรวงสั่งมา แม้ทางราชการไม่ให้งบประมาณรายจ่าย เราช่วยกัน
คนละไม้ละมือถือว่าเป็นการสนอง พระคุณท่านที่เคย ทำประโยชน์ให้แก่ชาติ
บ้านเมืองมาแล้ว เชื่อว่าจะเป็นที่เรียบร้อยได้ เราจัดทำแต่พองาม คิด
กระเบียดกระเสียยไว้หน่อย พลัฒกักทำอย่างแบบบ่า ๆ แต่ให้แปลก
ตาน่าอยู่ดูงาม ดังนั้นแม้หากเงินพิเศษของจังหวัดไม่พอจ่าย พวกเราก็คพอ
จะเจียดกันได้คนละเล็กละน้อย คงไม่มีใครยอมเสียหน้าบ้านเมืองของเรา
เป็นแน่ ฯลฯ

เรื่องก็เป็นอันตกลงกันและกระโปรแกรมนำที่ทำงาน ผู้ว่าราชการ
จังหวัดก็ขอให้แผนกต่าง ๆ รับงานไปทำตามที่เหมาะสม แก่กำลังและ
ความสามารถ เช่น การครัว การจัดสถานที่ การสร้างพลับพลา การ
จัดพาหนะ และบริการอื่น ๆ แล้วต่างฝ่ายต่างก็ไปจัดการตามหน้าที่ของ
ตน ๆ สรุปผลว่า การรับเสด็จเป็นไปด้วยความสำเร็จเรียบร้อยเป็นอย่างดี

ก่อนวันเสด็จกลับกรุงเทพ ฯ ในค่ำวันนั้น ได้ทรงจัดงานปาร์ตี
เลี้ยงข้าราชการและภรรยา โดยรับสั่งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเชิญผู้ที่ปฏิบัติ
งานรับรองพระองค์มาพร้อมกัน ตอนสุดท้ายแห่งการเลี้ยงพระองค์มีพระ
ดำรัสชมเชยผู้ว่าราชการจังหวัดที่ได้จัดการ ทุกสิ่งทุกอย่างในการรับรองพระ
องค์อย่างดียิ่ง และทรงขอบใจผู้ที่ได้ปฏิบัติงานครั้งนี้ทุกคน

ผู้ร่วมงาน แต่ทว่าฉันจำเริญด้วยตนนั้นโดยผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าหรือผู้บังคับบัญชาที่ดี คือ มีศิลปะในการปกครองบริหาร รวบรวมจิตใจผู้ร่วมงานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วมารวมเข้ากับจิตใจตนเองเป็นใจเดียวกันอีกด้วย ดังนั้น แล้วการงานจะไม่จำเริญด้วยดีอย่างไร การปกครองคนก็คือการปกครองใจ เมื่อครองใจรวมใจกันได้ การ “บังคับ” ก็ไม่มีความหมาย การบัญชาการก็มีไว้หมายเพียงว่า “สั่งการ” หากต้องเป็นการ “ทำความเข้าใจ” ต่อผู้ร่วมงาน คือ ต้องใช้ “วิชามนุษย์สัมพันธ์” ที่ตนเองนั้นขอสรรเสริญความดีของท่านทั้งหลายปฏิบัติต่อกัน ฉันได้รับความสุขสดวกสบายเพราะคุณความดีของท่านทั้งหลาย และเป็นทพวงว่าประชาชนในจังหวัดนั้นจะได้รับความสุขสดวกสบายจากคุณความดีของท่านทั้งหลายเช่นฉันทุกคน”

๖. มีความคิดริเริ่มของตนเอง การปฏิบัติมีหลักที่ต้องคิดพิจารณาดังกล่าวแล้วในส่วนแนวปฏิบัติ สำหรับข้อนี้มุ่งแสดงว่าโดยวิธีปฏิบัตินั้นจำต้องมีความคิดของตนเอง ในฐานะที่เป็นหัวหน้าหรือผู้บังคับบัญชาด้วย เพราะถ้าขาดความริเริ่มเสียแล้ว ก็น่าจะเรียกได้ว่าขาดคุณลักษณะของผู้ใหญ่ผู้ปกครองทีเดียว

โดยความดังเกตุว่าการปฏิบัติทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันนี้ ดูจะมีเป็นส่วนใหญ่ที่คอยปฏิบัติแต่ตามคำสั่ง คือ เมื่อได้รับคำสั่งให้ทำอะไรก็ทำตามคำสั่งนั้น มิใคร่ใช้ความคิดสร้างคิดทำในฐานะริเริ่มโดยตนเอง พฤติการณ์ดังนั้นไม่ทำให้กิจการก้าวหน้ามีแต่ทรงกับทรุด และเป็นการทำงานอย่างเข้าขามเย็นขาม ดังเคยกล่าวมาแล้ว บางทีอาจมีข้อค้านว่าไม่มีโอกาสจะคิดสร้างทำสิ่งอื่นใดได้ เพราะเพียงทำงานตามคำสั่งและระเบียบแบบแผนก็ไม่ว่างจบบั้นอยู่แล้ว จะคิดทำงานใหม่ได้จำเริญอย่างไร ? จริงอยู่ราชการทุกวันนี้ มีมากมาย อย่างที่เรียกว่า เต็มมือ หรือจนมือ เกือบจะทุก

แผนการ, และกล่าวสำหรับเจ้าหน้าที่ที่จะยกเป็นข้ออ้างได้ แต่แม้กระนั้น
ที่จะกล่าวว่าไม่มีเวลาว่างจนไม่มีโอกาสจะคิดริเริ่มอะไรได้เสียเลยนั้น ก็
จะเป็นการเกินไป เพราะการใช้ความคิดมิใช่จะต้องใช้เวลาเป็นเฉพาะแต่
อย่างเดียว แท้จริงในขณะทำงานนั้น ๆ เอง อาจเกิดความคิดขึ้นได้เป็น
อย่างดี โดยความคิดริเริ่มมิใช่จะต้องเป็นเรื่องใหม่ถึงใหม่เสมอไป งานที่
ทำนั้นแหละเป็นปัจจัยให้เกิดความคิดใหม่ ๆ ขึ้น และหากผู้ตนเองจน
เกิดเป็นนิสัยแล้ว ความคิดดังกล่าวก็จะมีประจำตนหรือประจำสมองอยู่เสมอ
ส่วนสำหรับผู้ใหญ่ผู้ปกครองนั้น จำเป็นที่เดียวที่จะต้องมีความสัมพันธ์
กับ มิฉะนั้นขาดลักษณะของผู้นำในประการสำคัญ และโดยเฉพาะอย่าง
ยิ่ง ผู้ปกครองถ้าขาดความคิดริเริ่มเสียแล้ว ท้องถิ่นบ้านเมืองจะมีความ
เจริญเรียบร้อยได้อย่างไร ความสงบสันติและความสุขของประชาชนจะเกิด
มีได้อย่างไร การทำการราชการจะกลายเป็นเพียงการทำงานหนังสือในออฟ-
ฟิศ มิใช่ราชการบ้านเมืองตามความหมาย บ้านเมืองและประชาชนย่อม
ไม่ได้รับผลในทางปกครองเท่ากับที่ผู้ปกครอง เพราะการปฏิบัติอันไม่มี
คิดประกอบของผู้ปกครองนั่นเอง ความคิดริเริ่มย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดความก้าว
หน้าและประดับความสมบูรณ์ ทั้งการงานและผู้ปฏิบัติ ดังนั้น ผู้ใหญ่
ผู้ปกครองจึงสมควรต้องฝึกให้เป็นนิสัย แต่ทั้งนี้มิใช่จะต้องใช้ความ
คิดเสียทุกอย่างทุกรายเสมอไปก็หาไม่ได้ ความคิดจะเกิดขึ้นก็เหมือนเหตุหรือ
เมื่อถึงเหตุจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงหรือสร้างทำขึ้น เพื่อความถูกต้อง
เรียบร้อย และบังเกิดผลดี เท่าที่กล่าวมาเพียงนี้คงพอจะเห็นแล้วว่า
คุณลักษณะของผู้ปกครองอันมีความสำคัญอันมิควรจะขาดเสีย

๗. **มีกุลโยบายตามควร** กุศโลบายหมายถึงอุบายในทางดี ซึ่ง
ผู้ใหญ่ผู้ปกครองพึงมีสำหรับใช้ทั้งในการปฏิบัติและการปกครองคน หา
ได้หมายถึงการใช้อุบายเล่ห์เหลี่ยมเพื่อเอาเปรียบหลอกลวงมิได้ ทั้งนี้ ก็

เพราะการทำงานนั้นหากถือแต่อำนาจหน้าที่ หรือกระทำการอย่างเถรตรงย่อมยากที่จะได้ราชการและน้ำใจคน จึงจำต้องใช้กุศโลบายให้ได้น้ำใจคนแล้ว ย่อมได้ราชการเป็นอย่างดี วิธีปฏิบัติของผู้ว่าราชการจังหวัดดังที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๕ ย่อมจะกล่าวได้ว่านั่นคือการใช้กุศโลบาย และเป็นการปฏิบัติอันมีศิลปะ จริงอยู่ผู้น้อยซึ่งอยู่ใต้บังคับบัญชานั้น ผู้ใหญ่ย่อมล้งยอมใช้ให้ปฏิบัติตามหน้าที่ แต่ถ้าไม่กระทำตามที่อาจมีความผิดมีโทษ แต่เหตุการณ์เช่นนั้นแม้จะได้ราชการก็คงไม่ได้น้ำใจคน และอาจเป็นเหตุให้เสียผลราชการในวันหน้าก็ได้ หรืออย่างน้อยก็ขาดกำลังใจของผู้ร่วมงาน ซึ่งเป็นการเสียกำลังใจของผู้ใหญ่เอง ยิ่งว่าราชการฝ่ายอื่นที่มีใ้ได้อยู่ใต้บังคับบัญชาด้วยแล้ว การที่จะได้รับความร่วมมือด้วย ย่อมจะต้องอาศัยกุศโลบายเป็นอย่างมาก คือหมายถึงวิธีที่จะต้องทำความเข้าใจกันในกิจการและเหตุผลเป็นสำคัญ มิใช่ทำด้วยอำนาจหน้าที่หรือทำอย่างเถรตรง วิธีของกุศโลบายดังกล่าวนี้ ก็คือการใช้วิสามานุษย์สัมพันธ์เป็นอย่างดี และแก่นของวิสามานุษย์สัมพันธ์ก็คือ การครองใจคนนั่นเอง

ประโยชน์แห่งการมีกุศโลบายนั้น มิใช่มีเฉพาะที่จะทำให้กิจการสำเร็จไปด้วยดีและเป็นการได้น้ำใจคนเท่านั้น แต่ในการปกครองผู้ใหญ่มีหน้าที่จะต้องทำให้ผู้น้อยเป็นคนดีด้วย และการทำคนไม่ดีให้เป็นคนดีนั้น มิใช่จะสำเร็จด้วยการลงโทษหรือบังคับเพียงอย่างเดียว แต่อาศัย เช่นนี้ อาจเป็นเหตุให้เสียมากขึ้นก็ได้ คนไม่ดีก็เลยไม่กลับคืนดี แต่ถ้าใช้กุศโลบาย คือ การโอ้อโหมประโลมให้จิตใจเป็นปกติ เกิดสติสัมปชัญญะ แล้วชี้ให้เห็นเหตุผล คุณ โทษ นรก สวรรค์ ฯลฯ ดังนี้ ก็จะทำให้ได้คิดและเปลี่ยนใจละทิ้งความไม่ดีหันเข้าสู่ทางดีต่อไปได้ คนไม่ดีหรือคนที่กระทำผิดนั้น ย่อมมีความต้องการที่จะให้มีคนเห็นใจตนบ้าง และเมื่อผู้ใหญ่ได้แสดงความเห็นใจ อุดล้าให้อโหมประโลมเอาใจ พร้อมกับชี้ให้เห็นทาง

ไปนรกสวรรค์เช่นนั้น ก็ย่อมมีจิตใจชื่นและยอมตามได้ง่าย คนไม่ดีก็จะกลับกลายเป็นคนดีต่อไป นอกจากผู้ที่มีใจชั่วเป็นต้นตอจึงยากที่จะแก้ไขได้ วิธีการปฏิบัติตามข้อนี้สมควรตัวอย่างที่พอจะนำมาเล่าให้ฟังได้ ดังนี้

ก. ดมัยหนึ่งเกิด การ โจรกรรม โศกกระปือ ชุกชุมในบางจังหวัด กระทบวง มหัทธไทย จึงมี คำสั่ง กำชับ ผู้ว่าราชการ จังหวัด ให้ทำ การปราบปรามป้องกันให้สงบโดยเร็ว และคำสั่งนั้นมีความข้อหนึ่งว่า ขอให้ศาลลงโทษให้หนักขึ้นเพื่อพวกทจริตจะได้ยำเกรง อันจะเป็นการช่วยให้การ โจรกรรมสงบลงอีกทางหนึ่งด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดบางท่านก็มีหนังสือแจ้งไปยังศาลตามคำแนะนำของกระทรวงมหาดไทย ภายหลังเกิดเป็นเรื่องขึ้น คือ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดหนึ่งกล่าวว่า การกระทำของจังหวัดเป็นการก้าวล่วงอำนาจตุลาการผิด รัฐธรรมนูญ จังหวัดไม่มีหน้าที่จะลงศาลได้ แม้จะเป็นการขอร้องก็ผิดมารยาท จะทำให้ประชาชนเห็นว่าศาลเป็นเครื่องมือของฝ่ายบริหารไม่ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และโดยข้อเท็จจริงนั้นศาลนักได้ลงโทษผู้กระทำโจรกรรมโศกกระปือในอัตราโทษที่สูงอยู่แล้ว เรื่องจึงเป็นการขัดกันเลยทำให้การประสานสัมพันธ์ในกิจการอื่น ๆ ตลอดจนส่วนตัวไม่เป็นที่สะดวกเรียบร้อยไปด้วย

แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดบางท่านมิได้ปฏิบัติเช่นกล่าวมา หากได้ถือโอกาสคุยกับหัวหน้าศาลที่ดโมตรเป็นการส่วนตัว บอกเรื่องบอกเหตุผล และข้อเท็จจริงให้ทราบ และลงท้ายว่าขอแนะนำของกระทรวงมหาดไทย อาจเป็นผลดีจริง จะช่วยในการปราบปรามได้อีกทางหนึ่ง คือ เมื่อศาลลงโทษแรงจะทำให้เกิดความเข็ดหลาบยำเกรง หัวหน้าศาลตอบว่าขณะนั้นจะลงโทษไม่เบาอยู่แล้ว เพราะศาลก็เห็นความสำคัญว่าโศกกระปือเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพของราษฎร ถ้าขาดเสียย่อมเป็นความยุ่งยากมาก และเป็นการทอนกำลังเศรษฐกิจอีกด้วย แต่ถ้าจะให้ดีในการฟ้องร้องต่อ

ไป ควรให้อัยการบรรยายเหตุการณ์ความเสียหายที่เป็นอยู่มาในฟ้อง แสดงให้เห็นความสำคัญจะทำให้ศาลตระหนักถึงผลเสียหายยิ่งขึ้น การวินิจฉัยโทษก็อาจหนักขึ้นตามกัน ผู้ว่าราชการจังหวัดก็ตั้งดำเนินการตามคำแนะนำของหัวหน้าศาล การณ์ปรากฏต่อมาว่าศาลถึงโทษหนักขึ้นเป็นการเพิ่มความปรารถนา

ข. ผู้ว่าราชการจังหวัดหนึ่งได้รับคำสั่งจากกระทรวงว่า นายอำเภอคนที่ส่งย้ายมาใหม่นั้นเป็นโรคเมาส์รา ทำความเสียหายมาหลายครั้งแล้ว ขอให้ปกครองควบคุมให้ดี ถ้าเกิดมาและทำความเสียหายไม่คุ้มตำแหน่งหน้าที่ก็ควรให้ลงโทษปลดได้ทีเดียว และได้บอกเจ้าตัวไว้รู้แล้วเหมือนกัน

เมื่อนายอำเภอใหม่เข้ารายงานตัว ผู้ว่าราชการจังหวัดก็สอบถามถึงบิดามารดาว่ามีชีวิตอยู่หรือไม่ ปรากฏว่ามารดายังมีชีวิตอยู่และอยู่กับพี่สาวอีกคนหนึ่ง ถามว่าตั้งแต่เขาเรียนมาจนสำเร็จวิชารัฐศาสตร์นั้นต้องสิ้นเสียทุนทรัพย์และเวลาไปสักเท่าใด ใครเป็นผู้หาเงินให้ใช้จ่ายเป็นนายอำเภอมาบ้างแล้ว ตั้งใจจะเอาดีทางรับราชการหรือทางไหน ฯลฯ

ผู้ว่าราชการจังหวัดสอบถามด้วยอาการเยือกเย็นละเอียดละออเป็นอย่างกันเอง นายอำเภอก็ตอบโดยไม่เข้าใจว่าทำไมจึงสอบถามกันถึงเรื่องพรรณา แต่ในที่สุดผู้ว่าราชการจังหวัดก็พูดในลักษณะผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อยว่า มารดาของคุณเป็นแม่ทวดเศษมาก เลี้ยงคุณมาตั้งแต่เด็กจนเป็นนายอำเภอ ต้องเหนื่อยยากสิ้นเสียอย่างมากมาย เป็นผู้มอดดำหริววิริยะอย่างสูง ผู้ชายกันน้อยคนที่สามารถเทียมท่าน ท่านกระทำเช่นนั้นน่าจะมีความปรารถนาในชีวิตของท่าน ที่จะให้คุณเป็นผู้ดำรงรักษาสกุลที่คุณพ่อได้ก่อสร้างขึ้น แต่ท่านมาจากไปเสียขณะที่คุณยังเล่าเรียนอยู่ และนอกจากคุณท่านก็ไม่มีความหวังต่อ สมมติว่าคุณตายสักวันก็ตายโดยหมดคนสืบต่อ สัก

นจะคงอยู่เพียงใด จะได้ชื่อว่าดีหรือชดก็อยู่ที่คุณคนเดียว ชนที่คุณจะต้อง
ระลึกได้ใจไว้ จะทำดีมีได้ ควรถือเป็นหลักของชีวิต อย่าทำลายเสีย
อกข้อหนึ่ง ก็คือ ความ กตัญญู กตเวทีที่คุณจะต้องสนอง ต่อคุณแม่ อันจะขาด
เสียมิได้เช่นกัน นอกจากนั้นคุณต้องคิดถึงทุนที่สิ้นเสียไปกับเวลาที่ล่วงไปอัน
ไม่สามารถจะเอากลับคืนได้ เปรียบเสมือนคุณแม่ปลูกต้นไม้ อดล่าหวั่นรักษา
ดูแลจนถึงขนาดให้ดอกออกผลแล้ว ควรท่านจะได้เสวยผล เพื่อความสุขใจ
อิ่มใจ ถ้าใครทำลายเสียก็เท่ากับทำอันตรายต่อท่าน คุณเองก็อดล่าหวั่น
ศึกษาเล่าเรียนมาจนเป็นถึงนายอำเภอแล้ว ก็ควรจะได้เสวยผลและรักษา
ตำแหน่งหรือตนเองให้เจริญไพศาลยิ่ง ๆ ขึ้นไป ถ้าปล่อยให้มัวมันทำลาย
เสียก็เท่ากับเป็นการทำลายตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าตั้งเวรสังตใจอย่างสุด
ประมาณ อีกประการหนึ่งคุณกับบอกแล้วเมื่อก่อนว่าคุณจะยึดราชการเป็น
อาชีพ และต้องการความเจริญก้าวหน้า แต่คุณก็รู้ตัวอยู่เองแล้วว่า คุณ
เป็นโรคเมามสุรา และถ้าคุณเกิดเป็นโรคเช่นนี้อีกกระทรวงก็จะปลดคุณ
ดังนั้นคุณจะทำอย่างไร จะทำอย่างไร

“ ผมจะเลิกดื่มสุรา ”

“ เลิกได้ ”

“ ผมคิดว่าเลิกได้ ”

“ ก็ขาดสังคม ”

“ ก็คงไม่เสียหายอะไร ”

“ บางครั้ง บางสังคม ก็จำเป็นอยู่ ยิ่งเป็นใหญ่เป็นโตไปข้าง
หน้า สังคมสูงชัน กว้างชน การดื่มก็จำเป็นยิ่งขึ้น นอกจากจะเสีย
มารยาทอาจเป็นเหตุให้เสียประโยชน์ก็ได้ ถ้าเราไม่ดื่มเสียเลย ”

“ งั้นจะให้ผมปฏิบัติยังงี้ ”

“มีหลายคนที่สวดสาบานว่าเลิกไม่กินเหล้า แต่แล้วไม่ซำกักดับ
กินอีก แต่ก็มีเป็นอันมาก นักกินเหล้าที่ติดเป็นประจำ พอเข้าพรรษาเขา
หยุดกินได้ เมื่อออกพรรษาแล้วจึงกินอีก ผมคิดว่าคุณอย่าทำอย่างพวก
แรกเลย ทำตามพวกหลังจะเหมาะกว่า คืออย่าสาบานว่าจะเลิกเหล้า ขอ
แต่ให้คิดอดเหล้าและกินแต่บางครั้งบางคราวตามความจำเป็น แต่ตามที่
ปรากฏคุณก็มีใจคนติดเหล้า เพียงแต่พอเหล้าเข้าปากคุณก็กลายเป็นคน
หมดสติไป กลายเป็นเหล้ามันกินคุณ ฉะนั้น การแก้ไขตรงจุดก็คือคุณ
ต้องกินเหล้า แต่อย่าให้เหล้ามันกินคุณดังที่เป็นมา บัญหาก็หมดสิ้นกัน”

“ท่านผู้ว่าราชการจะให้ผมทำอย่างไร”

“คุณต้องสัญญาว่าจะเชื่อและปฏิบัติตามผมบอก”

“ครับ ผมรับสัญญา”

“ดีแล้ว จงฟัง เบื้องต้นแต่ไปคุณต้องกินเหล้าวันละเป็ก หรือ
ประมาณ ๓ ช้อนโต๊ะ เวลากินอาหารมื่อค่ำทุกวันนี้อย่าให้ขาด และจนกว่า
ผมจะสั่งเป็นอย่างอื่น นอกจากนั้นคุณจะกินเหล้าไม่ได้เป็นอันขาด ผมเข้าใจว่า
เหล้าเป็กเดียวมันจะไม่สามารถกินคุณ และคุณคงกินมันได้ใช่ไหม”

“ครับ เป็กเดียวไม่เป็นไร แต่เมื่อกินเข้าไปแล้วมันชวนให้กิน
ต่ออีก”

“ไม่ได้เป็นอันขาด เกินกว่ากำหนดจิบเดียวก็ไม่ได้ คุณต้อง
คิดว่าเมื่อเหล้ายังไม่กินคุณ คุณยังกินมันอยู่คือคุณชนะมัน สติคุณก็ยัง
มีอยู่ ดังนั้นเมื่ออยากกินต่อ ความมีสติควรจะยับยั้งอารมณ์และจิตใจได้
มนุษย์เรามีจิตเป็นใหญ่เลื่อนไหลไปตามอารมณ์ ต้องใช้สติข่มอารมณ์
ให้อยู่ สัมปชัญญะก็จะเกิดขึ้น เรียกว่าบังคับจิตใจตนเองได้และให้เลื่อน
ไหลไปตามที่เราประสงค์ คุณไม่เคยฟังพระท่านสอนเลยหรือที่ว่าคุณ
ชนะใจตนเองเป็นชัยชนะยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก”

“ผมจะพยายามปฏิบัติตามคำสั่งของท่าน ”

“ขอบใจ, ถ้าคุณทำตามคำผมนัดปีสองปี คุณจะกินเหล้าได้พักละขวด และเหล้าจะไม่กินคนเดียว แต่การปฏิบัติของเราจะต้องทำเป็นขั้น ๆ ไป ในขั้นแรกกินคนเดียวมันวันละเป๊ก จะผสมโซดา ผสมน้ำ หรือจิบเขาก็ได้ตามใจชอบ ”

เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ให้คำแนะนำตักเตือน อีกบางประการ เพื่อให้มีความดำเนินคนอยู่เสมอ ให้ระลึกถึงความหลัง เวลา และทุนทรัพย์ที่เสียไป ตลอดจนความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและตนเองแล้ว ก็ถึงให้นายอำเภอเดินทางไปยังอำเภอของตน อีกด้านหนึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดก็ได้จดหมายส่งไปยังปลัดอำเภอผู้ อำเภอได้ว่า ห้ามมิให้ผู้ใดชวนหรือเลี้ยงเหล้านายอำเภอเป็นอันขาด และให้คอยสังเกตกักกันมิให้นายอำเภอไปกินเหล้าที่ใด ๆ ไม่ว่าในอำเภอหรือตามตำบลด้วย

เวลาผ่านไป ๆ ผู้ว่าราชการจังหวัดคงติดตามสอบถาม ดัชนีตัวรับฟังเรื่องราวกินเหล้าของนายอำเภออยู่เสมอ ก็ได้ความว่าปฏิบัติเรียบร้อยตามสัญญา เดือนใดนายอำเภอเข้ามาประชุมที่จังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดก็เชิญให้ไปกินข้าวผัดที่บ้านด้วย บางครั้งก็เชิญนายอำเภออื่น ๆ ไปร่วมด้วย เมื่อถึงเกณฑ์ว่านายอำเภอชนะเหล้า ๑ เป๊กได้ทีเดียว ผู้ว่าราชการจังหวัดก็สั่งเพิ่มอัตราเป็น ๒ เป๊ก ถ้าขับว่าให้กิน ๒ เป๊กทุกวัน และต่อมาอีกเมื่อปรากฏว่าเหล้า ๒ เป๊กก็ไม่สามารถกินนายอำเภอได้ ผู้ว่าราชการจังหวัดก็สั่งว่าต่อไปถ้าวันใดไม่กินอยากก็ไม่ต้องกิน แต่ถ้ากินก็ต้องกินไม่เกิน ๒ เป๊ก นายอำเภอก็ปฏิบัติตาม วันใดไม่กินอยากหรือรู้สึกไม่ค่อยสบายก็ไม่กิน ในที่สุดผู้ว่าราชการจังหวัดทดลองให้กินถึง ๓ เป๊ก นายอำเภอก็กินได้และไม่เกิดโรคเมา เวลาล่วงเข้าปีที่ ๒ ผู้ว่าราชการจังหวัดมั่นใจว่า ฤทธิ์เหล้าอ่อนกว่ากำลังสติของนายอำเภอแล้ว จึงสั่งแจกเหตุผล

อันเป็นข้อคิดสำหรับปฏิบัติตัวในเรื่องนี้ ให้นายอำเภอบรรเทาเป็นเครื่องเตือนใจอีกครั้งหนึ่ง และว่าแต่บัดนี้ไปคุณจะทำหรือไม่ทำตามใจคุณ แต่การที่ต้องเพื่อเหตุผล ๒ ประการ คือเพื่อประโยชน์แก่การบำรุงกำลังกาย กำลังใจตนเอง ๓ ในประการนี้ธรรมชาติในตัวเรานั้นเรียกร้องเองเมื่อมันต้องการ ฉะนั้นถ้ามันไม่เรียกร้องก็ไม่ต้องไปเอาใจใส่กับมันหรือกับเหล่าอื่นข้อ ๓ เพื่อประโยชน์แก่สังคมนี้ก็ต้องคิดว่าต้องเป็นประโยชน์ในกิจการ ประโยชน์ในมิตรภาพและมารยาท เพราะมิใช่ว่าสังคมจะต้องมีเหล่าเดิมๆ ไป และการล้อมวงกันกินเหล้าแล้วด่าแฉกอาการอันน่ารังเกียจต่าง ๆ ซึ่งพวกกินเหล้าเห็นเป็นดินนรกมิใช่ชีวิตการของสังคม นอกจากนั้นประการสำคัญที่สุดก็คือต้องมีสติอยู่เสมอเสมอว่าเรากินเหล้ามียอมให้เหล้ากินเรา และเมื่อรู้สติว่าเหล้ามันจะกินเรา สติจะละลายเพราะเหล้าแล้วต้องหยุดกินทันทีที่ปฏิบัติให้มันเกิดเป็นนิสัยได้เช่นนั้นแล้วก็เท่ากับว่าเราชนะใจตนเอง ทุกสิ่งทุกอย่างมันก็ต้องแพ้เรา ถึงจะกินเหล้าทั้งขวดแต่โรคเมาก็จะไม่เกิดขึ้นเลย

นายอำเภอยุ้ยอยู่กับผู้บังคับบัญชา ผู้เป็นประจักษ์ ๒ ปีเศษแล้ว ไม่ปรากฏเกิดโรคเมาเหล้าขึ้นเลย และดื่มน้ำดื่มเหล้าได้ครั้งละหลาย ๆ เป๊ก แต่เขาก็ดมเพื่อประโยชน์ชั่วคราว มิได้ดื่มเป็นนิสัย และดื่มเพื่อเมาเช่นเคยมา

ค. อีกเรื่องหนึ่ง ท่านอธิบดีเกิดกระทบกับท่านรัฐมนตรีบ่อย ๆ ด้วยเรื่องความคิดเห็นไม่ตรงกัน แม้ท่านอธิบดีจะแข็งแรงเหตุผลข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้ฟัง ท่านรัฐมนตรีก็ไม่รับฟัง ลงท่านได้แสดงความคิดเห็นออกไปแล้วเป็นไม้อยมกลับ บางครั้งก็มีผู้ ออกความเห็นสนับสนุนท่านอธิบดี บางครั้งถึงอาจระเบียบแบบแผนให้ท่านฟัง ท่านก็คงไม่ยอมแพ้อยู่คนเดียว เกิดเป็นเรื่องหนักใจท่านอธิบดีมากถึงต้องคิดหาทางแก้ ก็ระลึกได้ว่า การขัดกันนั้นเกิดขึ้นในประชุมกระทรวงบ้าง ในที่ประชุมปรึกษากันเป็นพิเศษ

บ้าง นับว่าเป็นการขัดกันต่อหน้าคนทุกครั้ง ท่านรัฐมนตรีน่าจะยินดีไม่ยอมแพ้ใครต่อหน้าคน ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้ใหญ่ บางคนเห็นว่าเป็นการเสียเกียรติเสียหน้า และถ้าผู้น้อยชนโตเถียงดอดนก็ตองเกิดเรื่องเสียหายขึ้น ในที่สุดนายน้อยยอมแพ้ไฟ เมื่อท่านอธิบดีตระลึกลงได้ดังนี้ จึงเริ่มดำเนินกฤโบายเพื่อเป็นการทดลองดู โดยนำเรื่องที่เคยขัดกัน ซึ่งถ้าไม่ตั้งแก้ไข จะเกิดความเสียหายได้มาก เข้าไปเรียนปฏิบัติต่อท่านรัฐมนตรีเป็นเฉพาะ

“เรื่องผมทำคำสั่งมาเสนอให้ท่านรัฐมนตรีลงนามแล้ว แต่ผมได้ไปตรวจเรื่องเดิมและสอบถามเจ้าหน้าที่ผู้ทราบเหตุการณ์มาแต่ต้นดี ก็รู้สึกว่าการคำสั่งการไปดังนั้นมีผลเท่ากับโดนกวดเดียว แต่คำสั่งการไปตามที่เคยปรึกษาก่อนแล้ว ก็อาจจะโดนกวดสองตัว ดังนั้นผมได้ทำบันทึกเสนอมาใหม่เพื่อโปรดพิจารณาอีกครั้งว่าจะสมควรอย่างไร”

ท่านรัฐมนตรีอ่านบันทึกแล้วว่า “ทำไมครั้งแรกคุณไม่บันทึกข้อความให้ละเอียดเช่นนั้น ถ้าผมได้ทราบข้อเท็จจริงดังนั้นแล้ว ผมจะสั่งคุณในที่ประชุมเช่นนั้นทำไม”

“ฉันนั้นดูเหมือนผมจะได้เรียนข้อความเหล่านั้นแล้วเหมือนกัน หรืออย่างไรก็จำไม่ได้แน่ แต่ก็ขอรับว่าเป็นความบกพร่องของผม”

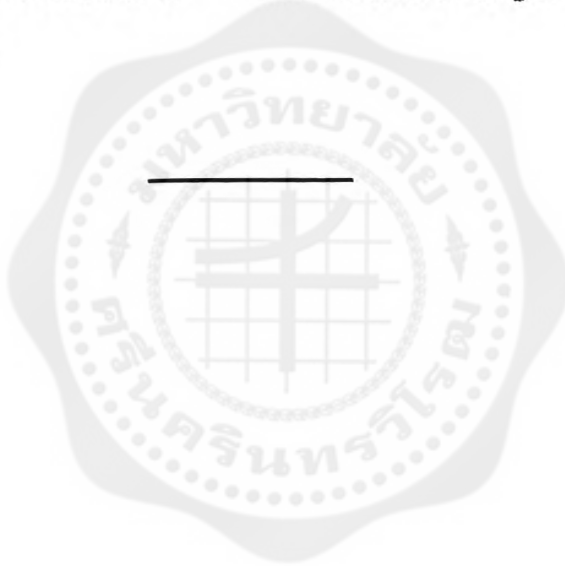
“ถ้าคุณพูดแล้วผมก็ต้องเข้าใจและจำได้ดี นี่ตัวยังมีได้ออกคำสั่งไป และคุณก็รอดตัวไปที่เขากลับมาพูดกันใหม่ หากไม่เกิดความเสียหายมากทีเดียว”

“ครับ เป็นความบกพร่องของผมเอง”

แล้วท่านรัฐมนตรีก็สั่งการใหม่ตามคำเสนอของอธิบดี และอธิบดีก็ดำเนินวิธีกับท่านรัฐมนตรีในเรื่องสำคัญ ๆ ต่อไป การขัดกันต่อหน้าคนก็ไม่มี ถึงจะมีการขัดกันเฉพาะหน้าบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้เสียงานเสีย

การหรือเกิดความผิดพลาด ราชการในความรับผิดชอบของท่านอธิบดีก็
ดำเนินไปด้วยดี

เรื่องดังกล่าวมาเป็นอุทาหรณ์^{๕๖} ล้วนมาจากเหตุการณ์ที่เป็นจริง
ทั้งนั้น และเรื่องทำนองนี้ย่อมมีอยู่มากมาย แต่บางเรื่องก็ไม่สามารถจะ
นำมาเล่าได้ เพียงที่เล่ามานี้คงพอจะเป็นข้อคิดหรือแนวทางที่นักปกครอง
ทั้งหลายจะใช้ประกอบความคิด ในอันที่จะดำเนินการปฏิบัติให้เกิดเป็น
ศัลปะได้สืบไป.

บทที่ ๓

ความประพฤติเป็นแบบพิมพ์

ความประพฤติเป็นคุณสมบัติสำคัญของบุคคลทั่วไป ถึงกับมีคำกล่าวว่าคุณคนมีความรู้ดีปฏิบัติดีแล้ว แต่ความประพฤติไม่ดีก็ทำให้ชีวิตล้มจมได้ ฉะนั้นผู้ใหญ่นักปกครองจึงจำต้องมีความประพฤติดีเป็นคุณลักษณะประจำตน ทั้งนี้ไม่เพียงเป็นประโยชน์แก่ตนเอง แต่เพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนทั้งหลายด้วย และหลักความประพฤตินั้นพอจะแยกออกได้ดังนี้

หลัก ๓ ประการนี้จะบรรยายเพื่อความเข้าใจต่อไป

ส่วนที่หนึ่ง แนวทางประพฤติ

โดยปกติข้าราชการย่อมต้องประพฤติอยู่ในขอบเขตแห่งกฎหมายและวินัยเป็นธรรมดา เช่นบุคคลทั่วไปเป็นเบื้องต้น ยังจักต้องประพฤติให้อยู่ในศีลธรรมและต้องด้วยวัฒนธรรมอีกสองอย่างด้วย โดยเฉพาะผู้มีหน้าที่ในการปกครองแล้วจะขาดเสียมิได้เลย กล่าวก็คือผู้ใหญ่นักปกครองต้องประพฤติให้ถูกต้องด้วยกฎหมายวินัยศีลธรรมและวัฒนธรรม โดยตั้งเกล้าจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจิตใจให้ดำเนินไปในฝ่ายต่ำฝ่ายอกุศล ทำให้มีความเป็นคนสุภาพเรียบร้อย ถ้าหากขาดเสียซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้แล้วคำว่าผู้ใหญ่นักปกครองก็จะไม่มีความหมายแต่ประการใดเลย

๑. กฎหมายวินัย เป็นข้อห้ามและบัญญัติโทษไว้แล้วว่าผู้ฝ่าฝืน จะมีความผิดต้องรับโทษซึ่งนับเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่จำเป็นต้องพูดอะไรมาก แต่ยังมี การฝ่าฝืนหรือหลีกเลี่ยงด้วยความไม่ยำเกรง หรือความอดทนดาด อยู่บ้างเหมือนกัน ทั้งนี้โดยนาคะคิดว่าการฝ่าฝืนกฎหมายวินัยนั้น เมื่อ ไม่มีความเห็น หรือจับไม่ได้ได้ไม่ทันก็จะมีใครเอาโทษได้ ซึ่งก็เป็นความ จริง แต่ก็เป็นความคิดสั้นไป เพราะกล่าวตามหลักกรรมแล้ว การทำชั่ว ทำดีย่อมจะมีผลตอบสนองเสมอ เพียงแต่อาจจะเป็นการทันตาเห็นหรือภายหลังเท่านั้น นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเมื่อความประพฤติดังกล่าวกลายเป็นนิสัยเพราะความได้ใจ กลับเห็นเป็นความฉลาดสามารถของตน เกิด เป็นลัษณานให้ประพฤติดู ๆ ซาก ๆ ดังนี้ ไม่ช้าก็จะต้องประสบเคราะห์ กรรมเข้าสักวันหนึ่ง โดยความทุจริตจะต้องปรากฏจนจนต้องรับโทษทัณฑ์ โดยมิต้องสงสัย ข้อหนึ่งความจริงที่เมื่อระลึกแล้วก็จะจำนึกได้ว่า “ไม่มี บุคคลใดจะครองชีวิตอยู่ได้ด้วยความทุจริตตลอดไป” และ “ความทุจริต ย่อมไม่ปลอดภัยเสมอ” อีกประการหนึ่งกฎหมายเป็นเครื่องมือปกครอง บ้านเมือง วินัยก็เป็นเครื่องมือปกครองข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้ปกครองเป็น ผู้รักษากฎหมายวินัย มีหน้าที่คอยควบคุมปราบปรามผู้ฝ่าฝืนกฎหมายวินัย บ้านเมืองจึงจะเป็นปกติสุขอยู่ได้ หากผู้ใหญ่ผู้ปกครองประพฤติฝ่าฝืนกฎ- หมายวินัยเสียเอง บ้านเมืองจะเป็นปกติสุขได้อย่างไร การณ์ก็จะกลายเป็นบ้านเมืองไม่มีชื่อมีแปะ ฉะนั้น เรื่องการประพฤติตามกฎหมายวินัยจึง เป็นหลักประการหนึ่ง ซึ่งผู้ใหญ่ผู้ปกครองจะต้องสั่งวรไว้ และเป็นคุณ- สมบัติประการหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้

๒. ศิลธรรม ความมีศีลธรรมเป็นคุณสมบัติสูงค่าของบุคคลยิ่ง กว่าสิ่งใด บุคคลแม้จะพร้อมด้วยฐานะหน้าที่อำนาจตำแหน่งการบริวาร

แต่ถ้าชาติศีลธรรมไม่ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมย่อมจะไม่ครองชีวิตโดยปกติสุขได้ถาวร และจะมีแต่ความเสื่อมลงในทุกสิ่งทุกอย่าง และอาจได้รับภัยอันตรายในที่สุด

ในบทที่ว่าด้วยคุณลักษณะของผู้ปกครองได้กล่าวไว้แล้วถึงความมีจิตใจสูง และความมีจิตใจสูงก็คือมีศีลธรรมเป็นเครื่องครองใจ ดังนั้นความมีศีลธรรมในความประพฤตินั้นก็มีความหมายในทางเดียวกัน ผู้มีศีลธรรมเป็นเครื่องครองใจแล้วความประพฤติก็ย่อมอยู่ในศีลธรรมชอบด้วยศีลธรรมเป็นธรรมดา

ดังกล่าวดังกล่าวว่าการประพฤติผิดกฎหมายวินัยอาจไม่ต้องรับโทษในเมื่อไม่มีผู้รู้เห็น แต่นั่นเป็นโทษทางโลก ส่วนทางธรรมย่อมเกิดเป็นโทษในทันที โทษนั้นนับแต่การทำให้ผู้ประพฤติผิดเกิดความไม่สบายใจ เป็นทุกข์ใจ หวาดไหวระแวงระไว กลัวคนจะรู้ขึ้นเป็นเบื่องตัน มีลักษณะดังที่กล่าวไว้ว่า “อวดหลังหวั่น” อีกประการหนึ่งตามที่กล่าวกันว่า “โลกนี้ไม่มีความลับ” ก็นั่นจะเป็นความจริง ความลับอยู่ได้ชั่วระยะเวลา แล้วมันก็ต้องเผยออกมาให้เป็นที่รู้กันจนได้ไม่ช้าก็เร็ว ฉะนั้นความผิดที่กระทำโดยไม่มีคนรู้เห็นไม่ซำมันก็ต้องเผยออกมา โดยทางใดทางหนึ่งเช่นเดียวกัน ฉะนั้น นั่นคือผลกรรมตามสนอง ซึ่งกฎแห่งกรรมข้อนี้ไม่มีมนุษย์ใดจะหนีพ้นได้เลย ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ศีลธรรมจึงเป็นเครื่องคุ้มครองกฎหมายวินัยอีกชั้นหนึ่ง โดยบุคคลผู้มีศีลธรรมครองใจย่อมไม่ประพฤติผิดกฎหมายวินัย แม้มีโอกาสดะกระทำโดยไม่มีผู้รู้เห็น ก็เพราะจำนถึงโทษอันจะมีโดยผลกรรมตามสนองนั้นแล ข้อศีลธรรมที่ควรระลึกถึงควรมิหัดดังกล่าวดังกล่าวในบทต้น และจะได้นำมากล่าวไว้อีกในบทสุดท้าย

ปัจจุบันมีเสียงกล่าวกันอยู่มากว่าศีลธรรมเสื่อมลง จึงมีการ
กระทำทุจริตผิดศีลธรรมแพร่หลายขึ้น บุคคลชนชั้นปัญญาธิ์อำนาจหน้าที่
ยังกลายเป็นโจรผู้ดีไปบ้าง เด็กวันเยาวชนกลายเป็นอันธพาลไปบ้าง
เหล่านั้แท้จริงหาใช่เพราะศีลธรรมเสื่อมมิได้ ศีลธรรมยังคงทรงคุณค่ามี
เสื่อมคลาย และคงมีอยู่โดยสมบูรณ์ในทุกที่ทุกสถานในดินในท่าน หากแต่
มนุษย์นั้นดกถือศีลธรรมน้อยลง มีศีลธรรมน้อยลง คือมนุษย์เป็นผู้เสื่อม
เองหาใช่ศีลธรรมเสื่อมไม่ และมนุษย์เมื่อไม่ถือศีลธรรมแล้ว ความกระดาก
อายย่อมไม่มี คือชาติหิริโอตตปปะ จึงยอมกระทำชั่วทุจริตได้โดยประการ
ทั้งปวง ฉะนั้น ผู้ใหญ่ผู้ปกครองผู้หน้าที่ทำให้บ้านเมืองเจริญ ทำให้
ประชาชนเป็นสุขจึงต้องสมบูรณ์ด้วยศีลธรรม มีความเกรงและละอายต่อบาป
เป็นสำคัญ มิฉะนั้นถ้าผู้ใหญ่ผู้ปกครองกลายเป็นโจรไป บ้านเมืองก็วินาศ
เท่านั้นเอง

๓. **วัฒนธรรม** เป็นเครื่องมือแสดงคุณค่าของชาติและของบุคคล
ให้ประจักษ์ซึ่งความสูงต่ำดีชั่วเจริญหรือเสื่อม ชาติใดไม่มีวัฒนธรรมของ
ตนเองก็ชาติด้อยญัตกษณ์แห่งชาติ แสดงว่าตกอยู่ในอิทธิพลของชาติอื่น
ฉะนั้น ประชาชาติทุกคนจักต้องบำรุงรักษาวัฒนธรรมแห่งชาติตน โดยการ
ประพฤติปฏิบัติให้ต้องตามวัฒนธรรมของชาติ และช่วยกันบำรุงส่งเสริม
ให้วัฒนาการยิ่ง ๆ ขึ้น ด้วยเหตุฉะฉนั้นจึงตกเป็นหน้าที่ผู้ใหญ่ผู้ปกครองจะ
ต้องเป็นผู้นำ โดยกระทำตนเป็นตัวอย่างและคอยแก้ไขปราบปรามผู้ทำลาย
วัฒนธรรมของชาติ ฉะนั้น การประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมจึงนับเป็นคุณ
สมบัติสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งผู้ใหญ่ผู้ปกครองพึงมีและพึงสั่งวร โดยการ
ประพฤติปฏิบัติให้สมบูรณ์แห่งชาติ

กล่าวในส่วนบุคคลโดยเฉพาะในการปฏิบัติตนให้อยู่ในความเป็น
ระเบียบสม่ำเสมอ ก็ย่อมยังประโยชน์ให้เกิดชนโดยมิได้คำนึกไม่น้อยแล้ว

เช่น การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย ย่อมแสดงถึงความสุภาพ ความมีสง่าราศี เป็นที่พอดตาพอใจแก่ผู้พบเห็น นับเป็นสื่อสัมพันธ์อันดีซึ่งมีอยู่ในตน นอกจากนี้ความสะอาดเรียบร้อยยังเป็นปัจจัยสำคัญแก่การมีสุขภาพอนามัยอันดี อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองอย่างมิรู้ถึงอีกด้วย และเมื่อประกอบด้วยกิริยา ท่าทางอันแสดงความเป็นผู้มีมารยาท ไม่เป็นที่บาดหู บาดตา ท่าทางเป็น สุภาพชน ไม่แสดงอาการกิริยาหยาบคายเย่อหยิ่งหรือกระด้างหลุกหลิก ก็ ยิ่งเป็นเครื่องชวนให้เกิดความเลื่อมใสพอใจไม่รังเกียจแก่ผู้วิสาสะมากยิ่งขึ้น และการใช้วาจาที่สุภาพนุ่มนวลก็เป็นประโยชน์ในการสื่อสัมพันธ์เช่นเดียวกัน วาจาอันเป็นพลังที่จะให้เกิดผลได้ ทั้งทางร้ายทางดี ความรัก ความซึ้ง ความดำริ่หรือดม้เหลว เป็นผลจากวาจาได้เป็นอย่างมาก ดังคำโบราณ ว่า “พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วต้องอัปรา” อีกประการหนึ่งสื่อสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลนั้นอาจกล่าวได้ว่าชนแรกต้องถึงกันทางกายก่อน ชนที่สองก็ ทางวาจา ชนที่สามจึงถึงจิตใจ การดูคนมักจะดูกันเป็นชั้น ๆ ดังนี้ และ เมื่อชนต้นได้เห็นร่างกายสะอาดเรียบร้อย กิริยาตะมุตะมัยยิ้มแย้ม ชนต่อมาได้ฟังวาจาสุภาพนุ่มนวลอีก ความดีในสองประการนี้ย่อมเกิดเป็นสื่อ นำให้คาดคิดไปถึงจิตใจว่าคงดีเช่นเดียวกัน ความมีวัฒนธรรมทางกาย ทาง วาจา เกิดเป็นอิทธิพลให้เล็งเห็นถึงวัฒนธรรมทางใจ ทำให้เกิดความนิยม นับถือและรักใคร่ขึ้นด้วยประการฉะนี้ แต่ที่ย่อมมีข้อยกเว้นเป็นขรรคมดา ว่าบุคคลผู้มีความวัฒนธรรมทางกายและทางวาจานั้น บางคนจิตใจอาจไม่มี วัฒนธรรมก็ได้ อย่างที่เรียกกันว่าใจคดใจดำ เป็นต้น

กล่าวในทางตรงกันข้ามอันเป็นโทษ ผู้ขาดวัฒนธรรม แม้เพียง ประการที่กล่าวมา ถึงจะมีอำนาจวาสนาหน้าตาใหญ่โตเพียงใด ก็ไม่เป็น เครื่องเป็น สื่อที่จะทำใ้บุคคลทั่วไปเกิดความเคารพนับถือรักใคร่ด้วยความ

จริงใจได้ จะสังเกตได้ว่าผู้ใหญ่ผู้ปกครองซึ่งมีกิริยาจาหาบคายเอะอะ
ดั่งตังเฮาแต่เกรยอกราด ขาดความละมุนละมัย ความยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่มี
ถ้อยทีถ้อยปฏิบัตินั้น จะเป็นผลก็แต่ทำให้ผู้ได้ปกครองเกิดความกลัว ทำให้
ให้เกิดความรักใคร่นับถือไม่ ดังนั้นย่อมเป็นการทอนกำลังงานกำลังใจของ
ผู้ใหญ่ผู้ปกครองนั่นเอง ยิ่งกว่านั้นความกลัวเมื่อท่วมมาก ๆ ชนก็จะกลายเป็น
ความเกลียดและความโกรธ ซึ่งจะเลยเป็นโทษแก่ผู้ใหญ่ผู้ปกครองได้
นานาประการ อย่างมิได้นึกฝัน ฉะนั้นผู้ใหญ่ผู้ปกครองจึงต้องประพฤติตน
ให้สมบูรณ์ด้วยวัฒนธรรม อย่างน้อยเพียงประการต่าง ๆ ดังกล่าว อัน
จะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมประจำบุคคล คือวัฒนธรรมที่จะต้องประพฤติด
จนเป็นต้นดำน และเพราะว่าผู้ใหญ่ผู้ปกครองมีหน้าที่จะต้องรักษาและบำรุง
ส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้นจึงต้องปรับปรุงตนเองให้มีวัฒนธรรม
ประจำตนเสียก่อน มิฉะนั้นยากที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้บังเกิดผลได้ ด้วยเหตุ
ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งที่ผู้ใหญ่ผู้ปกครองจะขาด
เสียมิได้ คือผู้ใหญ่ผู้ปกครองจะต้องประพฤติตนให้ต้องด้วยวัฒนธรรมให้
สัมพันธ์ฐานะหน้าที่ จะได้เป็นที่เคารพนับถือแก่บุคคลทั้งหลาย และเป็น
แบบอย่างให้บุคคลทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามสืบไป

หลักความประพฤติ ๓ ประการ และแนวทางปฏิบัติดังกล่าวมานี้
เห็นว่าเป็นคุณลักษณะประการสำคัญที่ผู้ใหญ่ผู้ปกครองจะพึงประพฤติ ถ้า
ขาดเสียหรือประพฤติในทางตรงกันข้ามก็จะได้ว่าขาดคุณสมบัติของความ
เป็นผู้ใหญ่นำ และจะเป็นผลร้ายแก่ทั้งส่วนตนและราชการ โดยจะขาดความ
เคารพนับถือไว้วางใจจากบุคคลและราชการ และเมื่อถึงขั้นนั้นอาจเป็นเหตุ
ให้ไม่ได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ต่อไปก็ได้ มีคำกล่าวซึ่งดูเหมือนจะเป็น
ที่ยอมรับกันว่า ความเจริญแห่งชีวิตบุคคลนั้น มิใช่อาศัยแต่เพียงมีวิชา

ความรู้ดี หากต้องมีการปฏิบัติด้วย แต่แม้จะมีวิชาดี มีการปฏิบัติดีแล้วก็ตาม หากความประพฤติไม่ดีก็ทำให้ล้มจมได้ หรืออย่างน้อยก็ทอนความเจริญแห่งชีวิตมิให้เป็นไปตามที่ควร ดังนั้น ความประพฤติจึงมีความสำคัญยิ่งกว่าประการอื่นใด ดังจะพิสูจน์ได้ว่าหากความประพฤติดีแล้ว แม้วิชาจะน้อย และด้อยในการปฏิบัติบ้าง แต่ก็สามารถดำรงชีวิตไปด้วยดีมีความเจริญสมอรรถาพได้ กล่าวด้วยลักษณะแนวทางประพฤติมาเพียงนี้ ก็เป็นการพอควรแก่การศึกษาพิจารณาแล้ว จะได้กล่าวถึงหลักประสงค์ต่อไปในตอนที่ ๒

ส่วนที่สอง หลักประสงค์

แนวทางประพฤติดังกล่าวแล้วในส่วนที่หนึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นเหตุผลความจำเป็นที่ผู้ใหญ่นักปกครองจักต้องตั้งวรณ์ความประพฤติในหลัก ๓ ประการ เพื่อยังให้เกิดคุณลักษณะของผู้ปกครองโดยสมบูรณ์ จักได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่แท้จริง หลักการและแนวทางที่กำหนดขึ้นนี้ ก็เพื่่มุ่งให้ถึงองค์แห่งวัตถุประสงค์หรือเรียกในทันทว่าหลักประสงค์ คือองค์คุณแห่งความเป็นผู้ใหญ่ผู้ปกครองอันเป็นผลในบั้นปลายนั่นเอง และได้กำหนดขึ้นเป็น ๕ ประการ ดังนี้

หลักประสงค์

๑. ให้สมฐานะหน้าที่
๒. ให้เกิดความนับถือ
ศรัทธาจากคนทั่วไป
๓. ให้เกิดความรักใคร่
ไมตรีจิตจากคนทั้งหลาย
๔. ให้เกิดความไว้วางใจ
แก่คนทั้งปวง
๕. ให้เกิดศรัทธาเป็น
แบบอย่างแก่ปวงชน

โดยหลักประสงค์หรือผลที่หวังทั้ง ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นที่เห็น
แจ้งชัดอยู่ในตัวว่า เมื่อปรากฏมีในผู้ใด ผู้นั้นย่อมสมบูรณ์ด้วยองค์คุณ
แห่งความเป็นผู้ใหญ่ผู้ปกครองอันแท้จริง และการที่จะประสมผลดังกล่าวนี้
ก็ด้วยการที่จะต้องบำเพ็ญปฏิบัติตามหลัก และแนวทางประเพณี จนเกิดเป็น
นิสัยสันดานนั้นเอง เพื่อให้เป็นที่แจ่มแจ้งในเหตุผลจึงจะกล่าวขยายความใน
หลัก ๕ ประการนี้พอสมควร

๑. ความประพฤติอันสมฐานะหน้าที่ ข้อนี้เป็นหลักธรรมดา
ผู้หน้าที่ปกครองบังคับบัญชาไม่ว่าในวัดในบ้านในองราชการ จำต้อง
ระลึกถึงหลักข้อนี้ เพื่อประพฤติดนให้สมฐานะหน้าที่ แต่มักมีทหลงลืม
ละเลยเสีย จนเป็นเหตุให้สถาบันนั้น ๆ ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยดัง
คำโบราณที่ว่า “เจ้าวัดไม่ดี หลวงชีก็สึกปรก” พ่อบ้านไม่เป็นพ่อบ้าน

บ้านกษัตริย์ บ้านจึงยัง ฉันทิ ผู้ปกครองไม่เป็นผู้ปกครองกษัตริย์การปกครอง การปกครองจึงยังฉันทิเดียวกัน ฉันทิผู้ปกครองจึงต้องทำการปกครองตามหน้าที่และประพฤตินให้สัมพันธ์กับฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ต้องประการนี้ เป็นคนสัมพันธ์ประกอบกัน โดยถ้าจะเอาแต่ปกครองบังคับบัญชาเขาตามหน้าที่ แต่ไม่ประพฤตินให้สัมพันธ์ ฐานะการปกครองย่อมจะไม่เป็นผลสำเร็จด้วยดี โดยขาดการเคารพเชื่อฟัง ดังนั้น จึงต้องประพฤตินให้สัมพันธ์เพื่อ ยังให้เกิดความเคารพเชื่อฟัง แล้วการปกครองจะเรียบร้อยเป็นผลดี

การประพฤตินให้สัมพันธ์ของผู้ใหญ่ผู้ปกครอง, ก็คือ ตั้งวรอยู่ในหลักและแนวทางประพฤติดังกล่าวมาแล้ว แต่ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่แท้จริงยังมีข้อพึงตั้งวรยงชนอก คือแม่ตนะจะเป็นข้าราชการเหมือนข้าราชการอื่น ๆ ก็ตาม แต่ต้องระลึกถึงฐานะหน้าที่ว่าตนไม่แต่จะเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาเฉพาะฝ่ายราชการ ตนยังเป็นผู้ปกครองราษฎรด้วย ฉันทิ ความเคร่งครัดในความประพฤติของตนบางประการจะต้องมียิ่งกว่าข้าราชการอื่น ๆ ที่มิได้มีหน้าที่ปกครองราษฎร คือ ความประพฤติบางประการที่ข้าราชการอื่น ๆ เขาอาจทำได้ แต่ตนไม่ควรกระทำ ยกตัวอย่าง เช่นนั่งตมเหล้าตามร้านข้างถนนอย่างเปิดเผย หรือเมาเดินโซเซตามถนน เข้าร่วมเล่นการพนันตามร้านข้างถนนที่ได้รับอนุญาต เข้าไปร่วมประเวณีกับหญิงหาเงินในท้องที่ ทำเจ้าชู้กรูมกริมกับหญิงทั่วไปเป็นนิสัย ๆ ฯลฯ เพราะพฤติการณ์เหล่านี้ย่อมทำให้ประชาชนหมั่นแค้น ขาดความเคารพนับถือ เป็นการเสื่อมเสียแก่ฐานะอย่างยิ่ง

๒. ความนับถือศรัทธาจากคนทั่วไป ขอนับเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะนำไปยังเกิดผลสำเร็จในการทำงานและการปกครองเป็นอย่างดี ผู้ใหญ่ผู้ปกครองเมื่อได้รับความนับถือศรัทธาดังกล่าวนี้ ย่อมถือว่าเป็นผู้

คุณลักษณะอันประเสริฐ จริยอยู่การที่จะบำเพ็ญตนจนสำเร็จผลถึงขั้นนี้ ย่อมเป็นความยากมาก เพราะบุคคลทั้งหลายย่อมมีจิตใจต่าง ๆ กัน ย่อมเห็นดีเห็นชอบไม่เหมือนกัน แต่ก็กล่าวเฉพาะบุคคลส่วนใหญ่ส่วนมากเป็นสำคัญ เมื่อบุคคลส่วนมากส่วนใหญ่ให้ความนับถือศรัทธากันนับเป็นการดีแล้ว อีกประการหนึ่ง บุคคลทั้งหลายย่อมมีทั้งดีและชั่ว คนชั่วทุกคนย่อมไม่พอใจต่อผู้ปกครองที่ซื่อสัตย์สุจริตและทำการปกครองปราบปรามด้วยความเข้มแข็ง ฉะนั้นคนพวกละอายมโนความเห็นตรงข้ามกับผู้สุจริตทั้งหลาย จึงมิเป็นข้อพึงได้ใจ เมื่อผู้สุจริตทั้งหลายให้ความนับถือศรัทธาแล้วกันนั้น เป็นผู้มีความดีดังกล่าวได้ ส่วนการที่จะให้เกิดความนับถือศรัทธาขึ้นได้ดังกล่าวนั้น ก็ขึ้นอยู่กับ การบำเพ็ญตนประพฤติในทางดีจนเกิดเป็นขรรมนิธิย์ ถึงไม่โตทางไม่โตทั้งหลายมันก็จะเสื่อมคลายหายไปเอง แล้วความนับถือศรัทธาของบุคคลก็จะเกิดตามมา

๓. ความรักใคร่ไมตรีจิตจากคนทั้งหลาย ความเคารพนับถือ และศรัทธาเกิดจากคุณธรรมซึ่งแสดงความเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นที่วางใจ เชื่อถือได้ในความเป็นธรรม ส่วนความรักใคร่ไมตรีจิต หมายถึงความเป็นมิตรซึ่งมีความรักชอบพอและเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเป็นกำลังแก่กัน เมื่อประกอบกันทั้ง ๒ ประการนี้แล้วย่อมยังผลดีต่อเนกประการ นับแต่ความไม่มีศัตรู ความมีพลังใจพลังงานที่จะช่วยบันดาลในการปฏิบัติงานเป็นอย่างสูง ฉะนั้นผู้ใหญ่นักปกครองแม้ว่าได้สร้างคุณธรรมจนเป็นที่นับถือศรัทธาของคนทั่วไปแล้วก็ยังหาเพียงพอไม่ เพราะผลของความนับถือศรัทธายังไม่เป็นผลในทางพลังงานพลังใจ จึงต้องสร้างความรักใคร่ไมตรีจิตให้เกิดแก่คนทั้งหลายอีกด้วย ซึ่งเป็นคุณธรรมให้เกิดพลังงานพลังใจและความไม่มีศัตรูดังกล่าวดังนี้ ฉะนั้นนับว่าเป็นความสมบูรณ์

๔. เกิดความไว้วางใจแก่คนทั้งปวง หลักประการข้อนี้เป็น ประการสำคัญที่สุด แต่ก็จะเป็นผลได้ไม่ยากนัก โดยเมื่อบำเพ็ญการประพฤติ ปฏิบัติให้เกิดคุณธรรม ๒ ประการ คือความนับถือศรัทธาและความรักใคร่ ไม่ตรีจิตแล้ว ความไว้วางใจก็ย่อมเกิดตามมา การประพฤติปฏิบัติโดย ถือหลักถือธรรมและเหตุผลให้เป็นที่รู้เข้าใจซึ่งกันและกัน กอปรด้วยพรหม วิหาร ๔ ย่อมแสดงความเป็นผู้ใหญ่ผู้ปกครองที่มีศีลธรรมอันควรเป็นที่วาง ใจได้ ไม่เพียงแต่บุคคลผู้สุจริต แม้พวกทุจริตร้ายมีสติสัมปชัญญะบ้างก็ จะให้ความไว้วางใจ ผู้ร้ายผู้กระทำทุจริตไม่น้อยที่กล้าเข้าหาผู้ปกครองยอม ดำรงภาพผิด คล้ายผู้ทำบาปแล้วเข้าดำรงภาพความผิดต่อบาดหลวงเพื่อปลง อาบัติ ก็เพราะความไว้วางใจว่าจะได้รับภัยหรือได้รับโทษด้วยความเที่ยง ธรรมตามควรแก่โทษานุโทษ ความวางใจของคนทั้งหลายเป็นหลักประการนี้ ประการสำคัญก็เพราะเมื่อผู้ใหญ่ผู้ปกครองมีคุณธรรมประการนี้แล้ว ย่อม จะทำการปกครองคนและบริหารราชการ ได้อย่างระมัดระวังและเป็นผลดี แก่ทุกฝ่ายตลอดทั้งราชการบ้านเมือง

๕. เกิดศรัทธาเป็นแบบอย่างแก่ปวงชน การประพฤติ ปฏิบัติ ชอบ ของผู้ใหญ่ผู้ ปกครองมิใช่เพียงเพื่อให้สมบูรณ์ หน้าที่หรือเกิด ประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่หากจำต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่าง แก่ผู้ใต้ปกครองอีกด้วย เพราะปกติผู้น้อยก็มักทำตามผู้ใหญ่อยูเป็นธรรมดา โดยถือว่าผู้ใหญ่อยอมประพฤติชอบปฏิบัติดี เมื่อประพฤติปฏิบัติตามย่อม เป็นที่ชอบที่ถูกดั่งคำโบราณที่ว่า “เดินตามผู้ใหญ่น่าไม่กั” ดังนั้น ถ้าผู้ใหญ่ผู้ปกครองประพฤติปฏิบัติไปในทางไม่ถูกไม่ชอบผู้น้อยก็จะพากัน ตาม แล้วประชาชนทั้งหลายซึ่งถือราชการเป็นหลักก็จะพลอยตามไปด้วย การณ์จะไปกันใหญ่และจะไปแต่ในทางเลี้ยวหลุมจม

ด้วยเหตุฉะนั้นผู้ใหญ่ผู้ปกครองจึงต้องอุทิศใจยอมเสียสละส่วนตน เพื่อประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง โดยสังวรความประพฤติปฏิบัติให้สมกับ ฐานะหน้าที่ในทางที่ดี และด้วยการบำเพ็ญตนโดยเคร่งครัดนั้นก็จะเป็น แบบอย่าง ให้ผู้อยู่ในปกครองประพฤติปฏิบัติตาม และความประพฤติการ ปฏิบัติของข้าราชการทั้งหลายนั้นเอง จะทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธา ถือเป็นแบบอย่างสืบต่อกันไป

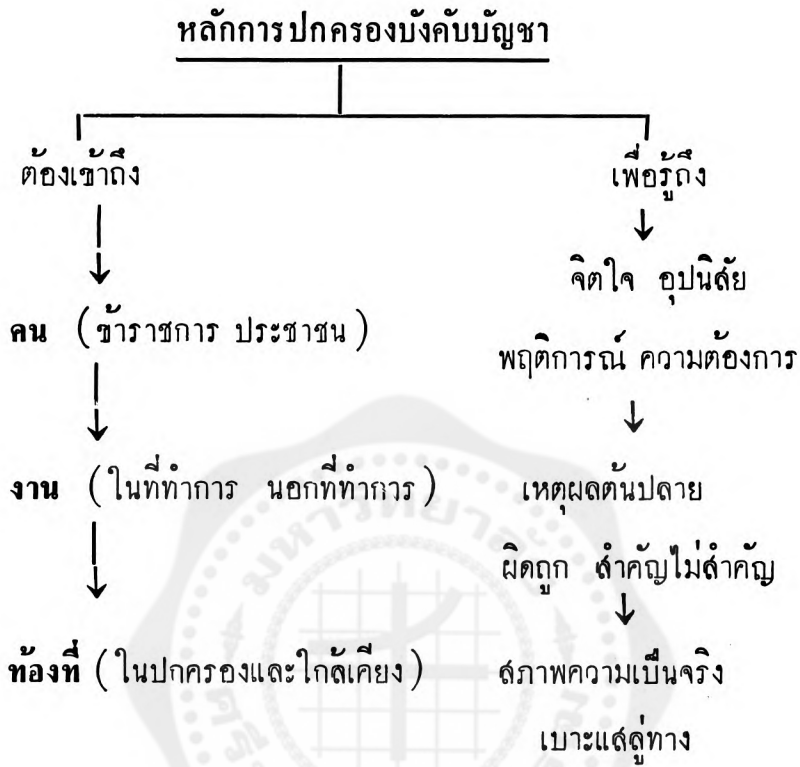
ดังกล่าวดังกล่าวแล้วความเจริญของชีวิตมนุษย์มิได้ขึ้นอยู่กับมรดก ชาติ หากต้องมีการปฏิบัติดีประกอบด้วย ยิ่งกว่านั้นการประพฤติดีก็จะขาด เสียมิได้ ถ้าหากขาดเสียความดีต้องประการต้นก็จะไม่ช่วยให้ชีวิตเจริญได้ เลย ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ ผู้ปกครองจะเป็นนักปกครองสมชื่อก็คือมีความ ประพฤติเป็นคุณสมบัติประการสำคัญ และเมื่อประพฤติดีเป็นผู้ใหญ่ผู้ปก ครองแล้ว หลักประสงค์ทุกประการก็จะบังเกิดขึ้นเป็นเงาตามตัวและโดยจะ ไม่รู้สึกตัวด้วยซ้ำไป.

บทที่ ๔

หลักการปกครองบังคับบัญชา

ความดังกล่าวนั้นมาในบทก่อน ๆ แสดงถึงคุณลักษณะอันผู้ปกครองพึงมีเป็นสมบัติ เพื่อเกิดวิสัยได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่แท้จริง นับแต่ความมีจิตใจสูง มีการปฏิบัติเป็นศิลปะและมีความประพฤติเป็นแบบพิมพ์ที่ดี และยังมีเพียงแต่จะเกิดคุณประโยชน์แก่เฉพาะตนเอง หากยังต้องระลึกถึงว่าอันผู้ใหญ่ผู้ปกครองนั้น ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องควบคุมดูแลผู้ใต้ปกครองให้ประพฤติปฏิบัติดีด้วย ฉะนั้นเมื่อตนได้แล้วก็ต้องฝึกอบรมให้ผู้นั้นดีตามและความประพฤติปฏิบัติของตนเอง จะเป็นแบบอย่างช่วยให้เกิดผลสำเร็จอย่างดี เพราะเมื่อผู้ใหญ่ออกไปแล้วผู้น้อยก็ไม่ค่อยกล้าทำชั่ว และความดีของผู้ใหญ่ออมโน้มนำให้ผู้น้อยทำตามด้วย

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงวิธีการปกครองบังคับบัญชา ซึ่งมีหลักอยู่ว่าในการปกครองคนที่ดี การบังคับบัญชาราชการหรือเรียกว่าบริหารการที่ดี จะต้อง “เข้าใจ” เพื่อ “รู้ถึง” ทั้งคน งาน และภูมิประเทศท้องถิ่นให้ถูกต้องถ่องแท้ จึงจะปกครองบริหารด้วยความสะดวกและเป็นผลสำเร็จ ฉะนั้นแล้วจะเป็นความยุ่งยากลำบากใจและหวังความสำเร็จได้ยาก ดังนั้นหลักที่ควรศึกษาต่อไป

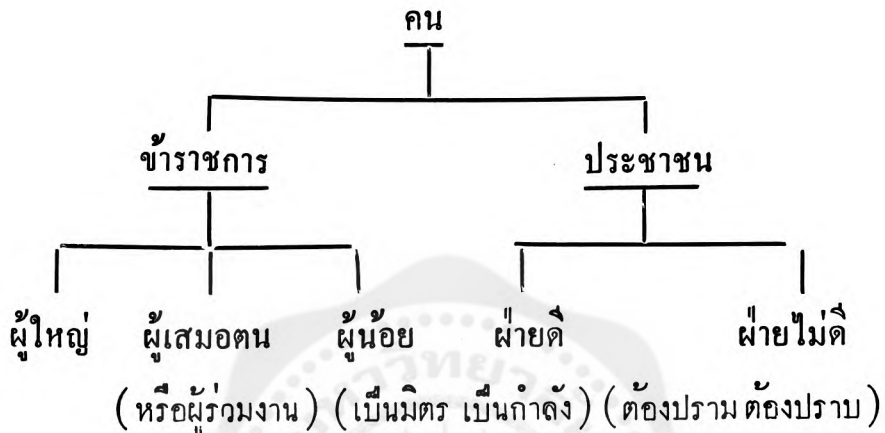

๕๕๔ เพื่อประโยชน์

- ๑) ประกอบความคิดวินิจฉัย
- ๒) ดำเนินการปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสม
- ๓) ง่ายแก่การปฏิบัติบังคับบัญชา

ดังมีคติพจน์ว่า “เข้าถึง เห็นทั่ว อ่านออก” เป็นวิถีแห่งความสำเร็จใน
 ประการทั้งปวง ซึ่งจะกล่าวถึงเป็นส่วน ๆ ต่อไป

ส่วนที่หนึ่ง การเข้าถึงคน

๑. บุคคลที่จะต้องเข้าถึงในทันทีแบ่งได้เป็นสองจำพวก คือข้าราชการกับประชาชน

ข้าราชการแบ่งออกเป็นชั้น ๆ ได้แก่ผู้บังคับบัญชาตามลำดับหนึ่ง ผู้เสมอตนหรือผู้ร่วมงานหนึ่ง และผู้น้อยในบังคับบัญชาหนึ่ง และการเข้าถึงก็ต้องมีเป็นชั้น ๆ เป็นลำดับตลอดไปดุจลูกโซ่

ส่วนประชาชนในปกครองแยกออกอย่างกว้าง ๆ เป็นฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี เพราะการเข้าถึงในทันทีย่อมหมายถึงส่วนรวมส่วนใหญ่ โดยไม่สามารถจะทำการเข้าถึงแต่ละบุคคลได้ดังข้าราชการ

หนึ่ง พึงเข้าใจเสียก่อนด้วยว่า การเข้าถึงในทันทีได้หมายความว่าต้องเข้าถึงตัว ถูกตัว พบตัว ดังความเข้าใจธรรมดา อาจเป็นการเข้าถึงโดยมิต้องพบตัว เห็นหน้า แต่ได้เข้าถึงเพราะการ “ศึกษา” พฤติการณ์และชีวิตของบุคคลนั้น ๆ ก็ได้ ตัวอย่างเช่นอธิบดีย่อมยากที่จะได้พบรู้จักกับผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งรับราชการอยู่ในส่วนภูมิภาคโดยทั่วถึง แต่อธิบดี

ย่อมจะสามารถเข้าถึงการปฏิบัติ ความประพฤติ ตลอดจนอุปนิสัยจิตใจของผู้ได้บังคับบัญชาที่เป็นหัวหน้าอยู่ในส่วนภูมิภาคได้ทุก ๆ คน โดยการ “ศึกษา” ถึงบุคคลนั้น ๆ ข้อนั้นนับเป็นวิธีการที่จำเป็นซึ่งผู้ใหญ่ผู้ปกครองจักต้องพึงปฏิบัติ มิฉะนั้นแล้วการปกครองบังคับบัญชาก็ย่อมไร้ผล หรือจะเป็นผลดีมิได้เลย

๒. การเข้าถึงเพื่อรู้อัน กล่าวสำหรับบุคคล ดังที่พึงรู้อันสำคัญก็คืออุปนิสัยจิตใจ ไม่เลือกว่าผู้ใหญ่ผู้น้อยหรือผู้ร่วมงาน เมื่อได้รู้อุปนิสัยจิตใจแล้วย่อมเป็นความสะดวกแก่การปฏิบัติติดต่อเป็นผลแก่ความสำเร็จในงาน เป็นการทำให้เข้าใจกันดีไม่มีการผิดใจกัน เป็นทางให้บังเกิดผลดีทั้งราชการและส่วนตัว ตรงกันข้ามการไม่รู้ถึงอุปนิสัยจิตใจกัน การปฏิบัติติดต่อก็คยากที่จะเป็นความสะดวกเรียบร้อย และอาจเกิดความผิดใจ ไม่เข้าใจกันได้ง่าย แทนที่จะเป็นผลสำเร็จดี กลับจะกลายเป็นความล้มเหลว ถึงเสียความล้มคึกและเสียงาน ยิ่งจะเอาแต่อำนาจหน้าที่และระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องติดต่อ ไม่เอาหัวใจเข้าติดต่อกันเลย แล้วยิ่งไปกันใหญ่ เรื่องอาจถึงแตกหักจนอยู่ร่วมกันไม่ได้ทีเดียว การรู้ถึงอุปนิสัยจิตใจซึ่งกันและกัน ไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อยหรือผู้เสมอกัน จึงเป็นความสำคัญเสมอกัน คือต่างต้องศึกษาให้รู้ถึงจิตใจซึ่งกันและกัน ข้อนี้นับว่าด้วยวิชาমনุชย์สัมพันธ์เป็นอย่างมาก ซึ่งวิชานี้ก็เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ผู้ปกครองจะต้องศึกษาโดยตรงอีกได้ดหนึ่ง

นอกจากรู้อันจิตใจอุปนิสัยเป็นประการใด เพื่อการครองใจกันได้ตามหลักมนุษยสัมพันธ์แล้ว การรู้ถึงพฤติการณ์ความต้องการก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน เพราะทั้งสองประการนี้ย่อมเป็นสื่อทำให้รู้ไปถึงอุปนิสัยจิตใจด้วย พฤติการณ์ในที่นี้หมายถึงความประพฤติปฏิบัติของบุคคลที่

เป็นมาและกำลังเป็นอยู่ทั้งในส่วนตัวและในราชการว่ามีประการใดลักษณะใด อันเป็นเครื่องวินิจฉัยให้รู้ไปถึงอุปนิสัยจิตใจ ตลอดจนความคิดความต้องการได้อย่างดี ความต้องการของบุคคลก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะบางกรณีเมื่อไม่ได้ล้มความต้องการในสิ่งอันจำเป็นแก่ชีวิต ก็อาจเป็นเหตุก่อให้เกิดภัยอันตรายต่าง ๆ นานาได้ ความต้องการนี้กล่าวตามธรรมชาติได้แก่โลกธรรม ๘ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ โดยธรรมชาติบุคคลย่อมต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เมื่อไม่ได้ล้มใจก็เกิดความกระตือรือร้นกระวนกระวาย และเมื่อประสบความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา มีทุกข์ ก็ต้องการปัดเป่าให้พ้นไป ก่อให้เกิดความกระวนกระวายใจ ซึ่งทางธรรมชาติเป็นทุกข์เช่นเดียวกัน ความพ้นทุกข์เป็นยอดแห่งความต้องการของมนุษย์ แต่ในทางโลกมนุษย์ยังมีความต้องการอื่น ๆ อีกนานาประการ อาทิเช่นความยุติธรรมเป็นสำคัญ ฉะนั้นในวงการปกครองบังคับบัญชาไม่เลือกกว่าผู้ใหญ่ผู้น้อยหรือผู้เสมอกัน จึงต้องรู้ถึงความต้องการซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะมีความต้องการที่ชอบไม่ชอบประการใด เพื่อการส่งเสริมให้อำนวยให้แก่กัน เมื่อเป็นความต้องการที่ถูกที่ชอบและช่วยแก้ไขให้เข้าใจถูกเห็นคุณเห็นโทษในเมื่อเกิดความต้องการที่ไม่ถูกไม่ชอบ นี่เป็นหลักมนุษยสัมพันธ์ในการปกครองอันผู้ใหญ่ผู้ปกครองพึงมีพึงปฏิบัติ

๓. สำหรับในส่วนประชาชนได้กล่าวแล้วว่าการจะเข้าใจถึงอุปนิสัยจิตใจของแต่ละบุคคลนั้นเป็นการสุดวิสัย จะกระทำได้แต่เฉพาะบางบุคคลที่มีเหตุผลสมควรและความจำเป็น นอกนั้นก็เข้าถึงเป็นส่วนรวมส่วนใหญ่ ให้ได้ความรู้ที่พอจะแบ่งได้ว่าเป็นฝ่ายดีไม่ดีย่างใดเพียงใด และทรงถือว่า เป็นหน้าที่ของนักปกครองเป็นสำคัญกว่าข้าราชการอื่นใด

ความรู้ถึงพฤติกรรมและความต้องการของประชาชนว่ามีอยู่อย่างใด จะเป็นจุดหมายสำคัญที่สุดในการปกครอง เพราะความสงบไม่สงบ เจริญไม่เจริญแห่งท้องถิ่น ย่อมขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของประชาชนนั่นเอง โดยเมื่อประชาชนส่วนใหญ่พากันประพฤติปฏิบัติดีแล้ว ความสงบความเจริญก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ท้องถิ่น อีกทงเมื่อได้รู้ถึงความต้องการในสิ่งที่ถูกต้องชอบของประชาชนส่วนใหญ่ และได้สังเคราะห์อำนาจให้สมความต้องการแล้ว ดันดิษฐ์ก๊วยมั้งก็เกิดขึ้นตาม ความเป็นห่วงในการปกครองแห่งท้องถิ่นนั้น ๆ ก็จะคลคลายสบายใจ

การเข้าถึงประชาชนโดยส่วนรวมที่ว่าแบ่งออกเป็นสองส่วนนั้น ก็คือแบ่งออกเป็นฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี และถือว่าฝ่ายดีเป็นมิตรเป็นกำลังในการปกครอง ฝ่ายไม่ดีเป็นประคูปริักษ์ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองจะต้องดำเนินการแก้ไขให้กลับเป็นดีคือการปรามนั่นเอง และในที่สุดเมื่อการปรามไม่เป็นผล เพราะบางหมู่บางคนอาจไม่ดีโดยดันดาน สุดความแก้ไขขัดเถดและยังประพฤติปฏิบัติเป็นภัยต่อบ้านเมืองอยู่ ก็จำต้องปราบให้สิ้น เลี่ยนหนามไปตามควรแก่เหตุแก่การณ์

ฉะนั้น ผู้ปกครองจะต้องเข้าถึงให้ทั่วทุกหมู่ทุกตำบล และโดยการสอบถามลำดับรับฟังก็จะได้ข้อเท็จจริงพอที่จะวินิจฉัยได้ว่าพฤติกรรมของประชาชนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นอยู่ประการใด ดีไม่ดีอย่างใด อันทำให้ได้ข้อคิดในการที่จะปรับปรุงแก้ไขและบำรุงส่งเสริมต่อไป สิ่งใดที่ประชาชนส่วนใหญ่ประพฤติปฏิบัติดีอยู่แล้ว เช่นในเรื่องการบุญสุนทรทาน เรื่องนักชตฤกษ์-ประเพณี เรื่องอันเป็นวัฒนธรรม เรื่องความสามัคคีปรองดองช่วยเหลือกัน เรื่องความขยันขันแข็งในงานอาชีพ และเรื่องต้องการความอยู่สงบ ฯลฯ เป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองจะต้อง

คิดบำรุงส่งเสริมชักนำให้เห็นดีเห็นชอบ และให้ร่วมมือร่วมใจกันประพฤติปฏิบัติให้เป็นผลดียิ่ง ๆ ขึ้น ส่วนสิ่งใดเรื่องใดที่ไม่ดีจะเป็นโทษเป็นภัย ก็ต้องชี้แจงทำความเข้าใจเพื่อละเลิกหรือตัดแปลงแก้ไขให้เข้าสู่ทางดีต่อไป เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ประพฤติปฏิบัติไปในทางชอบทางดีแล้ว ย่อมบังเกิดผลเป็นความสงบสันติสุขแก่ท้องถิ่น เป็นความเบาใจสบายใจแก่ผู้ปกครอง และยังคงถือเป็นตัวอย่างให้หมู่บ้าน ตำบลอื่น ๆ ปฏิบัติตามกันต่อไปอีกด้วย

ตรงกันข้ามหมู่ใดตำบลใดมีพฤติกรรมไปในทางเป็นโทษเป็นภัย เช่น ไม่ได้ใส่ใจในการทำมาหากิน การบุญสุนทรทาน ไม่สามัคคีปรองดอง ช่วยเหลือกัน ตำนาในวัฒนธรรม ฯลฯ ชอบแต่มีดสู้กันเล่นการพนัน ทำของเถื่อน เป็นช่องโจร หรือการประพฤติทุจริตผิดกฎหมายอย่างอื่น ๆ ก็เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองจักต้องพยายามแก้ไขชักจูง ให้เปลี่ยนทางไปในทางดี ห่างจากโทษจากภัย อันการกระทำแก่บุคคลส่วนรวมส่วนใหญ่ นั้นต้องคิดหาจุด คือเรื่องหรืองานที่จะทำให้เกิดความสนใจร่วมกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าจะชักนำจิตใจของประชาชนรวมกันมาสู่จุดนั้นได้ และเมื่อมีการประพฤติปฏิบัติจนเป็นธรรมเนียมตาม ๆ กันแล้ว ก็เกิดเป็นวิถีทางที่จะเดินร่วมกันตามกันไปเป็นนิสัย พฤติกรรมของประชาชนในหมู่ในตำบลนั้น ๆ ก็จักกลับกลายเป็นดีได้โดยมีความดีในประการต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น แต่แต่ละ ความสำเร็จจะบังเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเข้าถึง วุฒิ และความบากบั่น พยายามของผู้ปกครองตามลำดับขั้น ซึ่งมีความตั้งใจที่จะช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ประชาชน และเพื่อความสันติสุขของบ้านเมืองเป็นสำคัญ

การเข้าถึงประชาชนเป็นรายบุคคลนั้นก็ย่อมกระทำได้ และโดยหน้าที่ก็ต้องกระทำ แต่ทงนมได้หมายถึงว่าจะต้องกระทำแก่ทุก ๆ คน มิได้ เพราะเหลือดีจะกระทำ โดยนัยนี้กล่าวได้ว่าบุคคลที่ควรเข้าถึงก็คือ

คนดีประเภทหนึ่ง คนชั่วประเภทหนึ่ง คนดีหมายถึงผู้สุจริตที่เชื่อถือได้ เช่น ผู้มีศีลธรรมซึ่งได้แก่พระสงฆ์ของคเจ้า คหบดี ผู้มีอายุ ซึ่งชาวบ้านชาวเมือง มีความเคารพนับถือ เพราะเป็นผู้สุจริตอยู่ในศีลธรรม การเข้าถึงบุคคล ฝ่ายดีย่อมมีประโยชน์ในการดำเนินกิจการนานาประการ นับเป็นมิตรเป็น กำลังที่ผู้ปกครองจะขาดเสียมิได้ ในการจะนำชุมชนให้หลุดจากทางชั่วเข้าสู่ ทางที่ดี นำให้ช่วยกันสร้างทางดีเพื่อเดินรวมกันดี หรือสร้างเสริม ความดีที่มีอยู่แล้วให้เป็นวัฒนธรรมประเพณีสืบไปก็ดี ฯลฯ เหล่านี้บุคคล ฝ่ายดีจะเป็นปากเป็นเสียง เป็นกำลังช่วยได้เป็นอย่างมาก บางสิ่งบาง ประการผู้ปกครองจะกระทำโดยตนเองไม่สำเร็จ แต่บุคคลฝ่ายดีจะช่วยให้ สำเร็จได้ดังประสงค์ ประการที่ลุดก็อาจกล่าวได้ว่าการที่จะรู้ถึงพฤติกรรม ของชุมชน และของบุคคลในหมู่ในตำบลต่าง ๆ ได้ถูกต้องดี ก็ต้องอาศัย การที่เราเข้าถึงบุคคลฝ่ายดีดังกล่าวนั่นเอง ส่วนการเข้าถึงบุคคลที่ชั่วไม่ดี ก็เพื่อทำการปราบ คืออบรมสั่งสอนให้เห็นคุณ เห็นโทษ เห็นผิด เห็นถูก เห็นบุญ เห็นบาป เห็นนรกสวรรค์ ชัดเกลียดจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ทั้งการ กระทำด้วยตนเองและให้บุคคลฝ่ายดีช่วยเหลือ กระทำดังที่บดาพึงกระทำ ตอบสนองด้วยความเจตนาตนเอง

๔. ความต้องการของชุมชนหรือประชาชนจะเป็นสิ่งที่ผู้ปกครอง ต้องเข้าถึงยิ่งกว่าอื่นใดดังกล่าวดแล้ว ก็เพราะความต้องการของประชาชน ส่วนใหญ่เป็นเหตุสำคัญที่บันดาลให้เกิดความสงบไม่สงบได้อย่างมาก จึง ขอกล่าวถึงความต้องการของมนุษย์ไว้ตรงนี้อีกครั้ง

ความต้องการของมนุษย์กล่าวตามธรรมชาติ ก็มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ซึ่งต่างต้องการอยู่ด้วยกันเป็นธรรมชาติ กล่าวในทางวิชามนุษย์สัมพันธ์ ซึ่งมนุษย์มีอยู่เหมือนกันก็คือการดำรงอยู่ด้วยความมั่นคงและโอกาสก้าวหน้า

เป็นต้น กล่าวโดยทั่วไปมนุษย์ต่างต้องการความเป็นอิสระเสรีและความ
ยุติธรรมเป็นที่สุด แต่เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วยอดแห่งความปรารถนาของ
มนุษย์ก็คือ “ความสุข” นั่นเอง ทั้งนี้เพราะความต้องการในสิ่งสาระพัด
ซึ่งเมื่อได้แล้วเป็นที่พอใจมีใจตนก็ดี เป็นความเจริญแก่ตนในประการ
ใด ๆ ก็ดี ย่อมถือว่าเพื่อความสุ่มทั้งนั้น ดังพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าโลกนี้
เป็นทุกข์ ชีวิตนี้เป็นทุกข์ การที่จะพ้นทุกข์แห่งโลกนี้ได้ ก็คือนิพพานเท่านั้น
ที่จะเป็นสุขจริง แต่มนุษย์ส่วนใหญ่มิได้มีพลังจิตพอที่จะคิดทำเช่นนั้น จึง
มุ่งหาความสุขในโลกนี้ไปพลาง (ซึ่งจะเป็นความสุขจริงหาไม่ได้) เพื่อให้
ชีวิตซึ่งเป็นทุกข์นั้นประคับประคองบ้างตามมีตามเกิด

เมื่อความต้องการของมนุษย์เป็นดังกล่าวนั้น หลักคิดในการปกครอง
บังคับบัญชาของผู้ใหญ่ผู้ปกครอง ก็คือการล่อลวงบังคับทุบตีบำรุงสุขแก่
ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้อยู่ในปกครอง และเพื่อให้ลัทธิเหตุผลในการปกครองการ
เข้างถึง เพราะการเข้างถึงทำให้เห็นทั่วแล้วก็อ่านออกรู้เหตุผลข้อเท็จจริง
เห็นทางที่จะปฏิบัติเพื่อบังคับบำรุงได้ถูกต้องต่อไป กล่าวสำหรับในวง
ราชการเมื่อมีการเข้างถึงเป็นชั้นเป็นลำดับ และได้มีการบังคับบำรุงโดยวิธี
ล่อลวงทักท้วงให้ความเป็นธรรมทั่วถึงแล้ว ความเป็นปกติสุขก็จะเกิดขึ้น
โดยทั่วกัน ทั้งนี้ได้หมายถึงความสุขตามใจตน (ซึ่งไม่มีที่สุด) หากหมายถึง
ถึงความสุขโดยธรรม

เมื่อก้าวสำหรับประชาชน ความสุขที่พึงประสงค์สำหรับการ
ดำรงชีวิตอยู่ ก็ดูเหมือนจะมีประการเหล่านี้เป็นสำคัญคือ มีโอกาส
ทำมาหากินด้วยความปลอดภัยหนึ่ง อยู่เป็นปกติโดยไม่ถูกกดขี่เบียดเบียน
ด้วยอำนาจยุดิธรรมหนึ่ง นอนตาหลับโดยไม่ต้องพะวงห่วงในเรื่องโจร
ผู้ร้ายหนึ่ง และทั้งนี้โดยฝ่ายปกครองให้การคุ้มครองรักษาและความเป็น

ธรรม คือเจ้าพนักงานปกครองนั่นเองเป็นเจ้าหน้าที่ในการนี้ เพราะฉะนั้น เจ้าพนักงานปกครองมีหน้าที่เป็นผู้ปกครองอยู่ในเขตท้องที่ใด จึงจำต้อง เข้าถึงประชาชนในเขตท้องที่ของตน ๆ เพื่อทราบถึงเหตุอันเป็นทุกข์ของ ประชาชนว่ามีอยู่ในที่ใดอย่างไรหรือไม่ หากปรากฏมีเหตุประการใด เพียงใด ก็ต้องทำการ “บำบัด” ตามหน้าที่ให้เหตุอัน ๆ ยุติลง แม้ท้องที่ใดชุมชนใดจะไม่มีเหตุอันเป็นทุกข์ของประชาชนดังกล่าว แต่ผู้ปกครอง เข้าไปถึงเสมอ ๆ นั่นก็เป็นการ “บำรุงสุข” ไปในตัว เพราะเป็นวิธีการ ปรามเหตุไม่ให้เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง และทำให้ประชาชนเกิดความสุขใจ (อุ่น ใจ) อีกอย่างหนึ่ง

กล่าวให้กว้างออกไปตามเหตุการณ์ของโลกที่กำลังเป็นอยู่ขณะนี้ ทราบได้ทีโลกยังแบ่งแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายโลกเสรีกับฝ่ายคอมมิวนิสต์แล้ว พฤติการณ์อันเป็นการกระทำอย่างหนึ่งของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ก็จะมีอยู่ตลอดไป นั่นคือ “การเข้าถึงประชาชนฝ่ายโลกเสรี” จุดมุ่ง หมายหรือเจตนารมณ์แห่งการเข้าถึงของคอมมิวนิสต์ก็คือ “การปั่นหัว ให้เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” โดยให้เกิดความรังเกียจเกลียดชังระบบการ ปกครองและรัฐบาล ในที่สุดเมื่อذنหัวจนคลอนแล้วก็จะถึงจิตใจและครอง ใจได้ ประชาชนก็กลายเป็นกำลังเป็นทาสของคอมมิวนิสต์ ช่วยกันทำลาย ชีวิตชาติบ้านเมืองของตนเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเข้าถึงประชาชนเป็น งานที่กำลังปฏิบัติแข่งขันกันอยู่ระหว่างฝ่ายปกครองกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่ง จะหยุดยั้งมือไม่ได้ เพราะเป็นมหันตภัย ทำลายชาติทำลายคนหมดสิ้น ทีเดียว จึงควรถือเป็นวาทกรรมสำคัญของชาติบ้านเมืองในปัจจุบัน

ความจริงวิธีการเข้าถึงของคอมมิวนิสต์, ก็มีได้ใช้วิธีการที่สูงส่ง วิเศษพิสดารประการใด กล่าวได้ว่าคงใช้วิธี “เนื้อเต่ายำเต่า” นั่นเอง คือ ดังกล่าวแล้วว่าความต้องการอันสำคัญของคนในชาติมีอยู่ ๒ อย่าง

ทำมาหากินด้วยความปลอดภัยหนึ่ง อยู่เป็นปกติโดยไม่ถูกกดขี่เบียดเบียน ด้วยอำนาจยุติธรรมหนึ่ง นอนตาหลับโดยไม่ต้องพะวงห่วงในเรืองใจ รวยหนึ่ง รวมสามประการเท่านั้น แต่ในสามประการนี้เองที่คอมมิวนิสต์เจาะช่องเข้ามาถือเป็นตาสำหรับเดินหมากรุก โดยการปลุกปั่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ตรงข้ามกับความเป็นจริง เช่นพอการทำมาหากินของราษฎรส่วนใดส่วนหนึ่งเกิดความเสียหายหรือขัดข้อง จะด้วยเหตุธรรมชาติหรือเหตุใดก็ตาม ก็เป็นช่องให้ยกขึ้นโฆษณาได้ร้ายรัฐบาลและชวนให้ตั้งเห็นความดีของคอมมิวนิสต์ หรือพอประชาชนถูกกดขี่เบียดเบียนจากพวกอันธพาลหรือข้าราชการบ้างในบางกรณี ก็บ้างประกาศโฆษณาอย่างอีกทีก็กรีกโครม บั่นให้ประชาชนเห็นความทุกข์เดือดร้อนเกลียดชังข้าราชการบ้านเมือง หรือเมื่อเกิดผู้ร้ายชุกชุมตามฤดูกาล ก็โฆษณาปลุกปั่นให้ประชาชนเกิดความหวาดหวั่นพรั่นกลัว เกิดความทุกข์ไม่เป็นสุขไปตาม ๆ กัน เพื่อให้เกิดความไม่พอใจในการปกครองและหันไปนิยมคอมมิวนิสต์ ฯลฯ ดังกล่าวนี้แม้หากจะยังไม่ถูกต้อง แต่ก็เห็นว่าเป็นปัจจัยแห่งเหตุอันสำคัญในเบื้องต้น ดังที่โลกฝ่ายเสรีกำลังช่วยกันพัฒนาประเทศที่หย่อนความเจริญกีด และประเทศต่าง ๆ เร่งพัฒนาการเศรษฐกิจ การศึกษา ตำราวรรณคดี วัฒนธรรมและอื่น ๆ ก็ดี ก็โดยหวังให้ประชาชนพลเมืองได้ยู่ดีกินดี ปราศจากความทุกข์ดังกล่าว เป็นการกระทำเพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์โดยเข้าถึงประชาชนเสียก่อนที่คอมมิวนิสต์จะเข้าถึง และการกระทำดังกล่าวนี้ ก็เป็นการปิดช่องที่คอมมิวนิสต์จะแทรกซึมเข้ามาถึงจิตใจประชาชนนั่นเอง

ฉะนั้นในยุคปัจจุบันนี้ประเทศฝ่ายเสรีที่จะเอาชนะคอมมิวนิสต์ในด้านการโฆษณาและแทรกซึมได้ ก็ด้วยอาศัยข้าราชการผู้เป็นมือของรัฐบาลเป็นสำคัญยิ่งกว่าอื่นใด โดยข้าราชการทั้งหมดจะต้องตั้งใจปฏิบัติตาม

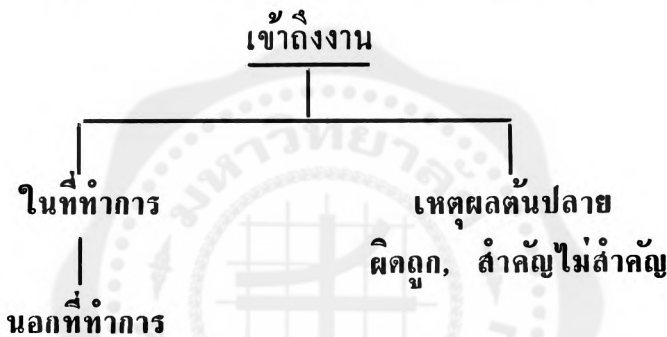
นโยบายของรัฐให้สัมฤทธิ์ผลด้วยดี ต้องไม่กระทำในทางตรงกันข้ามอันจะทำให้ประชาชนเกิดความทุกข์ในสามประการดังกล่าว เพราะถ้าข้าราชการแม้ส่วนน้อยทำให้ประชาชนต้องเกิดความทุกข์ในสามประการนั้นแล้ว จะบังเกิดผลเป็นภัยอย่างมหันต์ เปรียบดังการเปิดประตูบ้านเชิญคอมมิวนิสต์เข้ามาทีเดียว ทั้งเพราะประชาชนทั้งหลายย่อมหวงรัฐบาลหรือข้าราชการนั่นเองเป็นทพ หากทพกลับเป็นไฟฟงไม่ได้เสียแล้ว และเมื่อจะทนอยู่ไม่ได้ก็เป้นธรรมชาติที่จะต้องค้นรห้นไปฟงไม่เลือกว่าสิ่งใด ๆ หรือใคร ๆ ที่บอกว่าจะให้ฟง ซึ่งคอมมิวนิสต์กำลังพยายามจำแดงตนเป้นนักบุญ (ใจบาป) อยู่แล้ว เมื่อสบโอกาสอันประเสริฐใดนเด้าจะไม่อ้าแขนออกรับเข้าไว้ในอ้อมอกด้วยความกระหิ่มีใจ และเมื่อการณเป้นเช่นนกคอกคอมมิวนิสต์มีชัย

เหตุดังแ่ดงมานกกล่าวให้ล่นเขาก็คือ ข้าราชการทั้งหลายควรถือเป็นหน้าที่ที่จะช่วยกันปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อให้บรรลุผล คือ “ประชาชนอยู่ดีกินดี” กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือช่วยกัน “บำบัตทุกข์บำรุงสุข” และมีความสัถย์ซ้อต่อน้ำที่ ไม่กระทำในทางตรงกันข้ามอันเป้นความทุกข์แก่ประชาชน ยิ่งข้าราชการที่เป็นฝ่ายปกครองด้วยแล้วยิ่งสำคัญมากทีเดียว เพราะโดยประเพณีด้วย ราชฐวยังให้ความนับถือว่าผู้ปกครองเป้นทพเดิมอนบิดามารดาคอยช่วยบำบัตทุกข์บำรุงสุข ฉะนั้นถ้าผู้ปกครองกลับไป “สร้างทุกข์ทำลายสุข” แก่ราชฐูรเช่นใช้อำนาจอธรรมกดขี่ เบียดเบียน รีดไถ ๆ ล ๆ อะไรเช่นนั้นแล้ว ก็กลายเป็นศัตรูของราชฐูร ราชฐูรก็หมดทพจะอยู่ได้อย่างไร และคอมมิวนิสต์จะไม่ชนะยังงั้?

การเข้าถึงประชาชนเป้นหัวใจของการปกครอง แต่ต้องเป้นการเข้าถึงเพื่อ “บำบัตทุกข์บำรุงสุข” มิใช่เพื่อ “สร้างทุกข์ทำลายสุข”

ส่วนที่สอง การเข้าถึงงาน

การทำงานมิใช่จะก้มหน้าก้มตาทำเรื่อยไปอย่างขยันขันแข็งแล้วเป็นดี หรืองานใดมาถึงเฉพาะหน้าก็รับๆ ทำให้เสร็จไปเช่นนั้นก็หาไม่ การปกครองคนจะต้องเข้าถึงคนนั้นใด งานในหน้าที่หรืองานที่ต้องบัญชาการก็จะต้องเข้าถึงคนนั้น มิฉะนั้นการกระทำหรือการบัญชาย่อมจะผิดพลาดทำความเสียหายได้มาก การเข้าถึงงานจะแยกพิจารณาได้ดังนี้

๑. งาน ในที่นี้แยกออกเป็นสองส่วน คืองานในที่ทำการหรือที่เรียกว่างานออฟฟิศ และงานนอกออฟฟิศ เช่นงานในท้องที่เป็นต้น ซึ่งจะต้องเข้าถึงเสมอเหมือนกัน และคิดปฏิบัติให้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน เพราะงานนั้นๆ จะเป็นงานในออฟฟิศนอกออฟฟิศก็เป็นงานในหน้าที่และประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทักดาวแยกไว้เพื่อให้กระจ่างขึ้นเท่านั้นเอง

การเข้าถึงงานได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้งาน เมื่อรู้งานแล้วการปฏิบัติก็สะดวกและยากที่จะผิดพลาด พอเป็นที่วางใจได้ว่าจะมีแต่ผลดีและความสำเร็จ

ข้อวิเคราะห์ในการเข้าถึงงานก็คือการพิจารณาให้เห็นเหตุผลอันปลายแห่งงานนั้นๆ ว่ามีมาอย่างไร เป็นไปอย่างไร อันจะทำให้ทราบถึงนโยบายและวัตถุประสงค์ตลอดไปถึงผลแต่เรื่องแต่ระวาย หากเป็นการ

เข้าถึงงานเก่าเรื่องเก่าก็จะทำให้ได้ทราบถึงในแนวทางและวิธีการปฏิบัติ อันเกิดประโยชน์เป็นความรู้แก่ตน ถ้าเป็นงานใหม่และที่จะต้องปฏิบัติ การรู้ถึงเหตุผลต้นปลายนั้นเองเป็นเครื่องทำให้คิดถึงแนวทาง และวิธีการสำหรับปฏิบัติให้เป็นผลดีต่อไป

ความผิดถูกแห่งงานเก่าเรื่องเก่าที่เราทำหรือใครทำไว้ก็ตาม เมื่อได้พิจารณาเห็นแล้ว ย่อมเป็นประจักษ์ครุสอนให้ทำในทางที่ถูกต่อไป ส่วนการพิจารณางานใหม่ งานที่กำลังทำถึงความผิดถูกเป็นชั้น ๆ ไปนั้น ก็คือการป้องกันความผิดพลาดมิให้เกิดขึ้น และขณะใดเมื่อพิจารณาเห็นว่าผิด ไม่เหมาะสมขึ้นทำไปจะผิดพลาด ก็เป็นโอกาสที่จะได้แก้ไขเสียใหม่ให้ถูกต้อง ไม่ปล่อยให้มีผิดจนเกิดเป็นความเสียหายขึ้น ฉะนั้น ผู้ไม่ประมาทจึงย่อมใช้ความพิจารณาอยู่เป็นนิตย์

ความสำคัญไม่สำคัญในงานที่เราทำอยู่นั้น เป็นเครื่องช่วยในการปฏิบัติหลายประการ และเมื่อรู้จักคิดรู้จักทำก็จะเป็นการผ่อนคลายลงได้บ้าง ทั้งกำลังกายกำลังใจและเวลา ขอนยอมนั้นที่เขาใจกันดีว่างานสำคัญก็ต้องเอาใจใส่มาก ต้องเร่งรัดกระทำให้ทันกาลเวลา ต้องระมัดระวังด้วยความรอบคอบ และอาจต้องใช้กำลังกายกำลังใจเป็นอย่างมากด้วย จึงต้องมุ่งปฏิบัติก่อนงานที่ไม่สำคัญหรือสำคัญน้อยกว่า ถ้าหากการปฏิบัติไม่ระลึกรถึงความสำคัญไม่สำคัญ คงปฏิบัติเหมือนกันหรือปฏิบัติตามคิดก็เรียกว่าไม่รู้จักทำงาน หรือทำงานเป็นเครื่องจักร และอาจเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายได้อย่างมาก ผู้รู้จักปฏิบัติตามความสำคัญไม่สำคัญของงานเรียกว่ารู้จักการหนักการเบา โดยมีความพิจารณา ย่อมจะทำให้งานดำเนินไปด้วยดี ไม่ก่อให้เกิดเหตุเสียหายและทั้งจะเป็นการผ่อนคลายความหนักลงในตัวด้วย

๒. ข้างต้นได้แยกงานออกเป็น ๒ ส่วน โดยมุ่งถึงสถานที่ของงาน เป็นสำคัญ แต่งานโดยแท้จริงนั้นยังแยกออกได้เป็นอย่างอื่นอีก ซึ่งในที่นี้ขอแยกออกเป็นอีกรูปหนึ่งเพื่อการอธิบายประกอบความประสงค์ที่กล่าวมา ดังนี้

การเข้าถึงงานในหน้าที่ไม่ว่าที่มอยู่ในหรือนอกที่ทำการ โดยธรรมดา มักมุ่งแต่เฉพาะงานที่เป็นปัจจุบัน คืองานที่จะต้องกระทำหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง คือบางคนใช้ความคิดจะทำการอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นในวันข้างหน้า แต่ทั้งงานปัจจุบันที่กำลังทำอยู่และงานอนาคตที่คิดจะทำในวันข้างหน้าก็ หากได้เข้าถึงงานอดีต คืองานเก่าเรื่องเก่าที่อยู่ในแนวเดียวกันเสียก่อนแล้ว ก็จะได้ประโยชน์ในทางประกอบความคิดเห็นและการปฏิบัติเป็นอย่างดี และจะทำให้กิจการสัมฤทธิ์ผลโดยสะดวกปราศจากความผิดพลาด ทั้งยังเป็นการหนุนแรงหนุนเวลาอีกได้หนึ่งด้วย ดังคำภาษิตที่กล่าวว่า “อดีตเป็นครูแห่งปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่อนาคตอันงาม” ตามที่ จะกล่าวความประกอบพอสมควรดังนี้

ก. อดีตทั้งงานและคน ย่อมเป็นแบบอย่างที่จะศึกษาเอาได้ทั้งส่วนดีส่วนเสียและส่วนผิดส่วนถูก เพราะข้อเท็จจริงได้แสดงให้เห็นอยู่แล้ว และเมื่อกล่าวในทางกุศลทุกคนก็ควรเลือกเอาส่วนดีส่วนถูกไว้เพื่อประพฤติปฏิบัติ สำหรับส่วนเสียส่วนผิดหากมีอยู่ในความคิดจิตใจหรือการประพฤติ

ปฏิบัติของเรา ก็ควรจะต้องหลีกเลี่ยงให้พ้นไป จะเป็นเครื่องประกันไม่ให้
ส่วนผิดส่วนเดียวอย่างนั้น ๆ เกิดมีแก่น การศึกษาอดีตย่อมเป็นผลดีได้
มรรควิธีสำหรับเดินไปสู่ความจำเริญด้วยความปลอดภัยเช่นนี้ จึงได้กล่าว
ว่าอดีตเป็นครู ขอยกตัวอย่างในทางปฏิบัติดังนี้

(๑) นายอำเภอคนหนึ่งเมื่อย้ายไปรับตำแหน่งที่อำเภอใหม่ ก็หา
เวลาว่างเรียกเขาบัญชีเก็บหนังสือเรื่องเก่า ๆ มาตรวจดู เมื่อเห็นว่าเรื่อง
ใดมีความสะกิดใจโดยเป็นเรื่องสำคัญ เรื่องพิเศษ ก็เรียกเรื่องนั้น ๆ มาอ่าน
ด้วยความพิจารณาโดยตลอด ก็ได้รับความรู้ในนโยบาย เหตุการณ์
เหตุผล และวิธีการเป็นอย่างดี และมีกรณีในทำนองเดียวกันเกิดขึ้นใน
เวลาต่อมาก็ได้อาศัยความรู้จากเรื่องเก่า ๆ นั้นเองมาประกอบความคิด และ
ดำเนินการปฏิบัติไปได้ด้วยความสะดวกเรียบร้อย

ครั้งหนึ่งมีคำสั่งราชการให้จัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ซึ่งหลายปีก่อนเคยเสด็จประพาสครั้งหนึ่งแล้ว นายอำเภอก็หาเรื่อง
จัดการรับเสด็จครั้งก่อนมาศึกษาพิจารณา รู้ว่าเมื่อครั้งก่อนเขาทำกัน
อย่างไร ในประการที่เห็นชอบก็คงจัดการตาม ในบางประการก็ปรับปรุง
ดัดแปลงให้ดีขึ้น บางประการที่ผิดกาลเทศะก็ไม่เอา และจัดการเพิ่มเติม
ขึ้นใหม่ ในที่สุดก็ได้แผนการโครงการนำเข้าประชุมปรึกษาหารือกันเป็น
ที่ตกลงแล้วก็ดำเนินการตามนั้น ปรากฏว่าการรับเสด็จเป็นที่เรียบร้อยและ
ดีกว่าครั้งก่อน

(๒) จากการตรวจจำนวนการสอบสอบคดีอาญา ปรากฏ
เหตุเป็นที่สะดุดใจนายอำเภอว่าทำไมผู้ร้ายลักคดียาจากตำบลต่าง ๆ ซึ่ง
ต่างทิศทางกัน แล้วจะต้องนำคดียาไปไหนหน้ามาสู่ต้นตอถึงยังตำบลหนึ่ง
และสูญหายไป แต่ ณ ทนกันนายหน้าคอยรับจ้างติดตาม บางรายก็ได้คดียา

คืนแต่ไม่ได้ตัวผู้ร้าย บางรายก็เสียค่าจ้างเปล่าไม่ได้ทั้งควายและผู้ร้าย นายอำเภอก็เอาจำนวนลักควายเรื่องเก่าๆ ที่ยังไม่ได้ตัวผู้ร้ายมาศึกษาพิจารณา ก็ปรากฏมีเรื่องเข้าทำนองเดียวกันอีกหลายราย ในจำนวนนั้นๆ บ้างแสดงไปถึงบุคคลที่น่าสงสัยว่าจะเป็นช่องรับของโจร หรือเป็นโจรลักควายมาเพื่อค่าไถ่ และเมื่อสอบถามถึงความประพฤติดังกล่าวแล้วก็เกิดความแน่ใจมากขึ้น นายอำเภอจึงได้เตรียมวางแผนการที่จะเอาตัวผู้ร้ายให้ได้ ต่อมาไม่ช้าก็มีการลักควายเกิดขึ้น และวิธีการของผู้ร้ายก็ดำเนินไปตามแผนเดิม จึงเป็นการเดินเข้ากับของนายอำเภอที่วางไว้อย่างแน่นสนิท และเมื่อปราบช่องรับของโจรรายนั้นลงได้แล้ว การลักควายโมยควายในอำเภอ^{๕๔}ก็สงบลง

(๓) นายอำเภอผู้หนึ่ง ได้ฟังเสียงสรรเสริญนายอำเภอคนเก่าบ้าง เสียงนิทาบ้าง จึงพยายามสอบถามตรึงฟังก็ได้ความว่าผู้ที่ได้รับคำสรรเสริญนั้น โดยประพฤติดีปฏิบัติอย่างนั้นๆ ส่วนที่ถูกนิทาก็เพราะประพฤติดีปฏิบัติไม่อย่างนั้นๆ นายอำเภอพิจารณาเห็นว่าเห็นด้วยกับคำสรรเสริญนิทา จึงพยายามประพฤติปฏิบัติในทางที่หมู่ชนเขาสรรเสริญ และละเว้นไม่ประพฤติปฏิบัติในทางที่หมู่ชนเขาวิพากษ์ และนายอำเภอผู้นี้จึงได้รับความนิยมนับถือจากประชาชนทั่วไป

ข. งานปัจจุบัน จะเป็นงานที่รับคำสั่งให้ทำหรือทำตามระเบียบตามหน้าที่กต เมื่อได้มีการพิจารณาอยู่เป็นนิจด้วยให้รู้ถึงเหตุผลต้นปลายอะไรสำคัญไม่สำคัญเพียงใด และทางถูกทางผิดมีประการใดแล้ว ย่อมทำให้รู้ไปถึงนโยบายหรือวัตถุประสงค์ ตลอดจนทำให้เกิดความคิดที่จะกำหนดแนวและวิธีการปฏิบัติได้ถูกต้อง และเมื่อเช่นนั้นงานก็จะดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยโดยไม่ลำบากใจหรือหนักแรงเสียเวลาจนเกินควร

ยิ่งเมืองงานนั้นๆ เคยมีงานเก่าในทำนองเดียวกันที่ได้ปฏิบัติมาแต่เป็นเครื่อง
ศึกษาเทียบเคียงด้วย ก็ยังเป็นความสะดุดและห่วงความดำริ่ถูกต้องได้
ยิ่งขึ้น ทั้งนี้หากจะกล่าวโดยสรุปก็คือว่าในการปฏิบัติทั้งหลายควรกระทำ
ด้วยความคิดพิจารณา มิใช่กระทำพอเสร็จๆ ไป หรือที่เรียกว่าทำลุ่มไป
โดยตนเอง

ก. งานอนาคต หมายถึงงานที่จะสร้างจะทำขึ้นตามความคิดใน
ฐานวิริมี เพราะโดยธรรมดาการทำงานของข้าราชการนั้น จะทำแต่งงาน
ที่มาเฉพาะหน้าหรือตามระเบียบแบบแผนเท่านั้นหาพอไม่ จะกลายเป็น
กรรมกรลูกจ้างไป ข้าราชการต้องการความก้าวหน้าและมีหน้าที่รับผิดชอบ
ยิ่งผู้ใหญ่ผู้ปกครองด้วยแล้วก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องคิดสร้างสรรค์ การงานให้
เจริญไพศาลยิ่งขึ้น สัมกับฐานของผู้บังคับบัญชาหรือผู้นำ แต่การ
สร้างสรรค์งานอนาคตจะให้สำเร็จเป็นผลดังปรารถนา ก็อาศัยหลักการ
ศึกษาพิจารณาในเบื้องต้น ทำนองเดียวกับงานปัจจุบัน นอกนั้นในกิจการ
บางอย่างอาจต้องศึกษาถึงภูมิประเทศท้องถิ่นที่ประกอบด้วย ขอกกล่าวโดย
อุทาหรณ์ดังนี้

นายอำเภอผู้หนึ่งเมื่อตรวจท้องที่เห็นความเสียหายซึ่งถาพาทานบนชน
แล้ว ก็จะได้้นำดำริห์ให้ราษฎรทำนาในท้องที่นั้นเป็นอย่างดี ครั้นเมื่อแสดง
ความคิดออกไปก็มีผู้บอกว่านายอำเภอคนเก่าเคยทำแล้ว แต่น้ำกลับท่วมนา
เสียหายหมด เลยต้องพังทำนบเสียแรงเปล่า นายอำเภอจึงทำการตรวจ
พิจารณาท้องที่เพื่อหาเหตุผล ก็ได้ข้อเท็จจริงว่าการทำทำนบเพียงแห่งเดียว
ไม่พอ และเกิดน้ำท่วมนาเสียหายได้จริง แต่ถ้าทำทำนบสองแห่งและขุด
เหมืองระบายน้ำเข้านาหลายๆ สาย น้ำก็จะกระจายแผ่ไปได้กว้างขวางไม่
ท่วมนา เมื่อได้ประชุมชาวนาชี้แจงความคิดเห็นให้ฟังเป็นที่เห็นชอบด้วยกัน
แล้ว ราษฎรก็ร่วมแรงช่วยกันทำและก็ได้สำเร็จผลตามความปรารถนา

ดังกล่าวนั้น คงพอแสดงให้เห็นได้ว่าการเข้าถึงงานมีประโยชน์แก่ การปฏิบัติอย่างไร และงานนั้นก็ย่อมแยกได้เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ที่แยกเช่นนี้เพื่อให้เห็นชัดว่า อดีตนั้นแหละเป็นครูแห่งปัจจุบันที่จะนำไปสู่ อนาคตอันงาม

ส่วนที่สาม การเข้าถึงท้องที่

๓. เมื่อเข้าถึงคนถึงงานแล้ว ก็ต้องเข้าถึงท้องที่ด้วย จึงจะมีความรู้ ถึงโดยสมบูรณ์ เปรียบประดุจว่าเมื่อเข้าไปอยู่ในบ้านซึ่งเขาจัดให้อยู่ และมีหน้าที่ดูแลปกครองบ้านนั้น ก็จำเป็นต้องรู้จักคนในบ้านว่ามีใครบ้าง และ ผู้ใดมีหน้าที่อย่างไร มีนิสัยใจคออย่างไร อีกทั้งบ้านนั้นมีบริเวณเป็น ลักษณะประการใด มีรั้วรอบขอบชิด มีประตูทางเข้าออกและเขตติดต่อกับ โดยรอบเป็นอย่างไร ส่วนในวัดก็ควรต้องรู้ว่า มีห้องหับเป็นอย่างไร ห้องใดใช้ทำอะไร ห้องใดใครอยู่ ประตูหน้าต่างทางเข้าออกชนลง มีอย่างใด ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ต้องสำรวจให้รู้อย่างละเอียดตามมองเห็น หรือ หลับตาเดินได้ ทั้งนี้ย่อมจะเป็นประโยชน์ในเมื่อมีเหตุการณ์หรือความต้องการ อย่างใดเกิดขึ้นอย่างนึกไม่ถึง ตรงกันข้ามถ้าไม่มีความรู้ดังกล่าวดังนี้ ก็เรียกว่าผิดหน้าที่หรือไม่รู้จักหน้าที่ ตกอยู่ในความงมงายและจะต้องเสีย ใจภายหลัง ฉะนั้นใดก็ดีในหน้าที่ของผู้ปฏิบัติบริหารงานทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ เจ้าหน้าฝ่ายปกครองก็ควรต้องเรียนรู้ถึงสภาพท้องที่ตามลักษณะภูมิศาสตร์ ตลอดจนดินฟ้าอากาศ ฯลฯ ด้วย ฉะนั้น เพราะความรู้ของตนเองจะช่วยให้การ ปฏิบัติบริหาร และ บัญชาการ เป็นไป ด้วยความ ถูกต้อง เป็นผลดี ไม่ผิดพลาด การไม่รู้ถึงสภาพความจริง แห่งท้องที่ แล้วปฏิบัติบริหารหรือบัญชาการไปตาม ความนึกคิด หรือตามทฤษฎีนั้น ย่อมเป็นการผิดพลาดได้มากหรือจะบังเกิด ผลดีน้อยกว่าที่ควร กล่าวสำหรับนักปกครอง ถ้าขาดการเข้าถึงรู้ถึงเรื่อง ท้องที่เสียแล้ว ก็ต้องเรียกว่าขาดความเป็นนักปกครองอย่างแท้จริง และ การเข้าถึงท้องที่ของนักปกครองนั้นจะแยกกล่าวได้ดังนี้

เข้าถึงท้องที่

ในปกครอง

ติดต่อใกล้เคียง

เพื่อบรรลุถึง

สภาพความเป็นจริง

เบาะแสสู่ทาง

และโดยสังเกตศึกษาถึงสิ่งสำคัญดังนี้

ท้องที่

ลักษณะภูมิประเทศ

อาชีพหลัก

พฤติกรรมของประชาชน

อาณาเขต

ติดต่อ

เป็นอย่างไร

มีสิ่งใดเป็นสำคัญ

มีส่วนใดควรส่งเสริม

มีช่องทาง
ไปมาอย่างไร

เหมาะแก่การใด

ควรปรับปรุงส่งเสริม
อย่างไร

มีส่วนใดควรปราบ
และปราบ

ความสัมพันธ์
มีอยู่อย่างไร

จะทำอะไรขึ้นได้

จะบำรุงให้เกิดสิ่งใหม่
อย่างไรได้หรือไม่

มีสิ่งใดควรนำไปทำ
เน้นในทางดีร่วมกัน

มีกิจการใดที่
ควรร่วมประ
สานกัน

เมื่อได้รู้ถึงสิ่งสำคัญ ๔ ประการ และขอคิดตามดังนี้แล้ว ย่อมเป็นทางให้เกิดความคิดวินิจฉัย ในอันที่จะดำเนินการทั้งด้านบำรุงและปราบปราม ให้เป็นผลดีได้สะดวกยิ่งขึ้น หากไม่ศึกษาเรียนรู้แล้วความคิดก็จะไม่เกิดขึ้น และการปฏิบัติก็จะไม่มี ก็จะตกเป็นลักษณะไม่มีการปกครอง

๒. เจ้าหน้าที่ผู้ปกครองมีหน้าที่สำคัญ คือการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน งานในหน้าที่จึงมีทั้งการบำรุงและการปราบปราม การรู้ถึงสภาพความเป็นจริง และเบาแ่ลดูทางแห่งท้องที่ในปกครองและติดต่อใกล้ชิดเคียง ก็เพื่อประโยชน์ในการบำรุงและปราบปรามนั่นเอง คือเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความคิดและการกระทำเป็นที่ถูกต้องไม่ผิด ๆ พลาด ๆ ทั้งเป็นความสะดวกง่ายไม่ยากลำบากหนักใจหนักแรง ถ้าไม่พยายามเข้าถึงให้รู้ถึงกันจะเรียกว่าผิดหน้าที่หรือไม่รู้จักหน้าที่ งานบำบัดทุกข์บำรุงสุขประชาชนก็จะเป็นไปอย่างลุ่มเฒาผิด ๆ ถูก ๆ เป็นความหนักใจหนักใจ ไม่เป็นความสะดวกและยากที่จะเป็นผลสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะขาดหลักที่ถูกต้อง คือสภาพความเป็นจริงนั่นเอง

ประโยชน์แห่งการเข้าถึงท้องที่มีใช้จะจำเป็นแก่นักปกครองเท่านั้น ก็หาไม่ แม้ผู้มหานาที่บริหารหรือบัญชาการด้านอื่น ๆ ก็ควรต้องมีความรู้ถึงโดยทั่ว ๆ ไปอย่างพอสมควรเช่นเดียวกัน มิฉะนั้นความคิดความดำริและการบัญชางานอาจผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากสภาพความเป็นจริง ก็จะทำให้กิจการนั้น ๆ ไม่บรรลุผลดีสัมปรารภณา เปรียบดังแม่ทัพที่สั่งให้ดำเนินการรบโดยมิได้ศึกษาภูมิประเทศให้เข้าใจดีเสียก่อน ย่อมหวังชัยชนะได้ยาก หรือหากมีชัยชนะก็อาจต้องเสียกำลังและเวลามากเกินควร การที่นั่งอยู่กับโต๊ะแต่ก็มีบัญชาไปตามที่คิดว่าดีว่าชอบ เมื่อผู้รับบัญชากระทำแล้วไม่เกิด

ผลดีหรือเป็นผลในทางตรงกันข้าม เพราะสภาพท้องถิ่นที่ไม่น่าสนใจนั้น จะเอาโทษเอาผิดแก่ผู้ปฏิบัติไม่เป็นความยุติธรรม ผลก็คืองานนั้นเสียเปล่า เช่นเมื่อเห็นว่าฝ้ายเป็นสินค้ามีราคาดีก็ส่งทุกท้องถิ่นให้แนะนำชักจูงราษฎรพากันปลูกฝ้าย แต่ท้องถิ่นต่างๆ มีอุปนิสัยไม่เหมือนกัน บางแห่งก็ปลูกฝ้ายได้ผล แต่บางแห่งพอฝ้ายออกดอกก็ถูกฝนมรสุมชะเน่าหมด เพราะระยะเวลากำเนิดและความเติบโตของต้นฝ้ายขัดกับฤดูกาลแห่งท้องถิ่น ดังนั้นเป็นต้น การรู้สภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นและสิ่งอื่น ๆ ทั้งหลาย จึงถือเป็นคุณสมบัติของผู้ใหญ่ผู้ปกครองโดยทั่วกัน

๓. ผู้ปกครองต้องออกตรวจท้องถิ่นไปตามตำบลหมู่บ้าน ต้องเดินทางไปมาในท้องถิ่นของตนและใกล้เคียงเพื่อราชการอยู่เนื่องๆ เมื่อเพิ่มความเข้าใจได้สังเกตสอบถามและตรวจพิสูจน์บ้างเท่านั้น ก็จะสามารถได้ว่าแผ่นดินที่ตนปกครองนั้นเป็นอย่างไร สูง ต่ำ ลาด เท แห้งแล้ง ชุ่มชื้น ล้วนไหน อย่างไร เหมาะแก่การประกอบอาชีพประเภทใด มีภูเขา ป่า ห้วย ธาร แม่น้ำ ลำคลองที่ใดอย่างไร และมีสิ่งเป็นคุณเป็นโทษประการใดในที่นั้นๆ ห้วยธาร แม่น้ำลำคลองมาจากทางใดไปทางไหน มีปริมาณและฤดูกาลพอที่จะอาศัยใช้ประโยชน์ในกิจการอย่างใดเป็นพิเศษบ้างหรือไม่ ฯลฯ เหล่านี้เป็นเครื่องประกอบความดำริริเริ่มในการบำรุงท้องถิ่น การอาชีพของราษฎร ตลอดจนถนนหนทาง ส่วนการอาชีพที่ประชาชนประกอบกระทำกันอยู่แล้วมีประการใดอย่างไร เหมาะไม่เหมาะ สมควรแก้ไขดัดแปลงหรือช่วยปรับปรุงส่งเสริมให้กระทำการอย่างใดประเภทใด ย่อมอยู่ในหน้าที่ซึ่งจะต้องเรียนรู้ดูให้ทั่ว แล้วคิดอ่านดำเนินการปฏิบัติต่อไปให้บรรลุเป็นผลดีแก่ประชาชนและท้องถิ่น ส่วนการที่ต้องเข้าถึงรู้ถึงสภาพความเป็นจริงของ

ท้องที่ติดต่อใกล้เคียงด้วยนั้น ก็เพราะว่าในการปฏิบัติบางกรณีมีความสัมพันธ์กัน การกระทำอาจต้องร่วมกันจึงจะเป็นผลดี เช่นคิดจะทำทำบเพื่อเอาน้ำเขาน้ำจากลำห้วยหนึ่ง แต่ลำห้วยนั้นผ่านมาจากท้องที่อื่น ๆ หากทำทำบขึ้นในท้องที่เป็นเฉพาะจะไม่ได้ผลดี อาจเป็นเหตุให้เกิดน้ำท่วมเสียหาย ถ้าให้ท้องที่ซึ่งอยู่เหนือน้ำทำขึ้นด้วยก็เป็นที่แน่ใจว่าจะได้ผลดีด้วยกัน เช่นนี้ ก็จะได้มีการติดต่อเจรจาให้กระทำร่วมกัน กิจกรรมนั้นจึงจะสัมฤทธิ์ผลดังความปรารถนาเป็นต้น ยังมีเรื่องถนนหนทางที่ติดต่อไปมาถึงกัน และกิจการอื่น ๆ ที่มีสัมพันธ์กันระหว่างท้องที่ ซึ่งจะต้องช่วยเหลือร่วมมือกันอีกหลายประการตลอดถึงการโจรผู้ร้ายด้วย ฉะนั้น การรู้งานท้องที่ติดต่อใกล้เคียงจึงเป็นความรู้ที่จะขาดเสียมิได้

๔. ความรู้ถึงเบาะแสเส้นทางทั้งในท้องที่ปกครอง และ ท้องที่ติดต่อใกล้เคียงนั้น ก็เพื่อประโยชน์ในการปราบปรามเป็นสำคัญ เช่นในบางกรณีผู้ร้ายเมื่อกระทำทุจริตโจรกรรมแล้วหนีออกไปยังต่างท้องที่ เมื่อได้เรียนรู้ถึงเบาะแสเส้นทางแล้วย่อมสะดวกแก่การสกัดติดตาม บางท้องที่มีเส้นทางติดต่อกันเฉพาะแห่งเฉพาะที่ บางแห่งเป็นป่าดงทุรกันดาร บางแห่งเป็นช่องเป็นเขาติดต่อไปมายาก บางแห่งไปได้เฉพาะคนเดินสัตว์เดิน บางแห่งก็เป็นภูเขาเป็นแม่น้ำกัน ยากแก่การเดินทางข้ามไปมา ฯลฯ แม้ในท้องที่แต่ละอำเภอ บางแห่งก็มีเส้นทางยากแก่การไปมาเช่นเดียวกัน ฉะนั้นการเรียนรู้เบาะแสเส้นทางจึงเป็น ประโยชน์ประกอบการใช้ความคิดทั้งในด้าน การป้องกัน การปราบปราม และการติดตามโจรผู้ร้ายเป็นอย่างมาก อุทาหรณ์เช่นเกิดเหตุผู้ร้าย มาต้อนฝูงวัว ควายไป นับจำนวนดิบ ๆ ซึ่งป้ายโฉมหน้าจะพาออกนอกท้องที่ ดังนี้โดยรายงานแจ้งเหตุหรือจากการสอบถามคำผู้นำราย

งานมา ย่อมพอจะทำให้ทราบได้ถึงเบาะแสของผู้ร้ายว่าเป็นพวกใดมาจากทางไหน และประกอบกับความรู้ในเรื่องลู่ทางก็พอเป็นเครื่องวินิจฉัยได้ว่าผู้ร้ายจะนำออกไปทางไหนช่องใด ดังนั้นก็จะสามารถตั้งการออกกวดสกัดหน้าได้ถูกต้อง โดยไม่ต้องใช้วิธีตามรอยตามหลังผู้ร้ายให้เสียเวลา พวกโจรปล้นทรัพย์ซึ่งมาจากต่างท้องถิ่น เมื่อปล้นแล้วหนีกลับถิ่นก็สามารถออกกวดสกัดได้ทำนองเดียวกัน แม้ผู้ร้ายเป็นคนในท้องถิ่นที่กระทำโจรกรรมเช่นว่านั้นก็ตองพากันหนีเช่นเดียวกัน เมื่อได้รู้ถึงเบาะแสว่าผู้ร้ายเป็นพวกไหนตำบลใดก็ย่อมคาดคะเนถึงลู่ทางที่จะหนีไปได้ เช่น ทางนั้นผู้ร้ายคงไม่นำฝูงโคกระบือไปเพราะต้องข้ามภูเขาไม่สะดวก ทางนั้นก็ติดแม่น้ำใหญ่จะต้องเสียเวลาข้ามและผู้คนจะรู้เห็นมาก ทางนั้นอกก็เป็นทุ่งแจ้งและมีหมู่บ้านคนอยู่เรียงรายคงไม่กล้าผ่านไปแน่ เมื่อพิจารณาโดยถ่วงถี่เพราะความซึ่มทราบในเบาะแสลู่ทางเช่นนี้ ก็จะต้องคิดเห็นได้ถึงช่องทางที่ผู้ร้ายจะหนีไป ไม่ว่าจะเป็พวกโจรปล้นโคกระบือหรือโจรปล้นทรัพย์ แต่ถ้าผู้ปกครองไม่เรียนรู้ถึงเบาะแสลู่ทางแล้ว เมื่อเกิดเหตุขึ้นก็จะมีแต่ความมืดมนคิดไม่ออก มองไม่เห็น คดำไม่ถูก ตามไม่ทัน นั่นคือความล้มเหลว ความหย่อนสมรรถภาพ อันเป็นเครื่องทอนความกล้าเร็วในหน้าที่การงาน ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าของตนเอง

การรู้ถึง คน งาน ท้องที่ ดังกล่าวมาแล้ว มิเพียงแต่จะเป็นทางช่วยให้ดำเนินการปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสม เป็นเครื่องประกอบความคิดวินิจฉัยและเป็นความสะดวกง่ายแก่การปฏิบัติบังคับบัญชาเท่านั้น หากยังเป็นความรู้สำหรับเอาไว้คอยตอบคำถามของผู้บังคับบัญชาเหนือๆ ขึ้นไปอีกด้วย เพราะวิธีการตรวจราชการของผู้ใหญ่สมัยก่อนๆ นั้น การตอบ

ถามเพื่อความประสงค์จะรู้ข้อราชการ และการปฏิบัติของผู้ปกครองหรือเป็น
การทดสอบภูมิไปด้วยในตัวก็ดี ท่านมักจะถามถึงเรื่องดังกล่าวมานี้เป็น
สำคัญ เมื่อผู้ปกครองคนใดตอบได้ดีย่อมเป็นการแสดงสมรรถภาพไปในตัว
และก็ได้ ได้รับความชมเชย ซึ่งหมายถึงบำเหน็จความชอบในวันข้างหน้าต่อไป
แต่ถ้าตอบได้ไม่ดีก็แสดงถึงความบกพร่องและถึงไปถึงความหย่อนสมรรถภาพ
ซึ่งอาจเป็นปัจจัยให้ได้รับผลในวันข้างหน้าแตกต่างกัน

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเพียงแนวทางให้เกิดข้อคิด โดยไม่
สามารถจะกล่าวให้ถนัดทุกแง่ทุกมุมได้ แต่เมื่อบุคคลทำงานด้วยใช้ความ
คิดแล้วก็ย่อมเกิดความคิดกว้างขวางออกไปเป็นนิสัยของตนเอง

๘ บทที่ ๕

มนุษย์สัมพันธ์

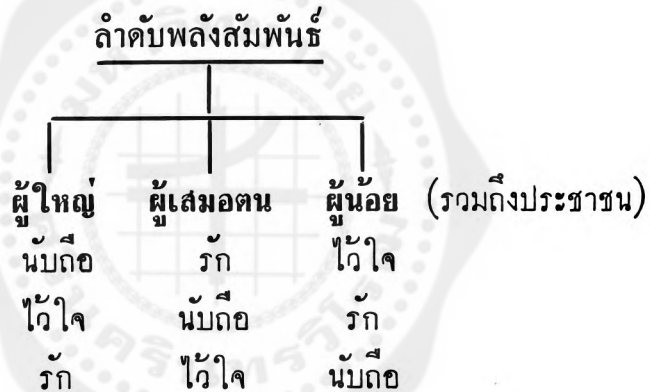
ในบทที่ ๔ ส่วนหนึ่งของเรื่องการเข้าถึงคนได้แสดงไว้แล้วว่า คนแยกเป็นข้าราชการและประชาชน เฉพาะข้าราชการก็แบ่งออกเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย และผู้เสมอกันหรือผู้ร่วมงาน ประชาชนแบ่งออกเป็นฝ่ายดีฝ่ายไม่ดี ทั้งได้กล่าวไว้ว่าการปฏิบัติในเรื่องนี้ต้องอาศัยวิชามนุษย์สัมพันธ์เป็นอย่างมาก แต่จะนำมากล่าวในที่นี้เป็นการนอกเรื่อง ฉะนั้น จะกล่าวถึงเฉพาะแต่ประการสำคัญที่เป็นประโยชน์โดยตรงคือเรื่อง พลังสัมพันธ์

มนุษย์จะเข้ากันได้ดี มีสามัคคีต่อกัน ตลอดจนรวมเป็นร่วมตายกันได้นั้น เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่า เนื่องด้วยมีความรักนับถือและไว้วางใจซึ่งกันและกันเป็นแกนสัมพันธ์ ในที่นี้จึงมติดลงว่าความรักนับถือและไว้วางใจเป็นพลังสัมพันธ์ที่มีรูปดังนี้

พลังสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีอยู่ในระหว่างบุคคล ไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้เสมอกัน ตลอดจนประชาชน ก็ย่อมบังเกิดผลประการสุดยอดของวิชามนุษย์สัมพันธ์ คือการครองใจกันได้และกลายเป็นพลังแห่งชีวิตและการทำงานอย่างสูงส่ง โบราณท่านย่อมทราบซึ่งถึงพลังสัมพันธ์เป็นอย่างดี จึงกล่าวถึงด่อนเตือนใจอยู่เสมอว่าให้รักนับถือซึ่งกันและกัน

แต่ในการศึกษาพิจารณาจากประสพการณ์ทำให้คิดเห็นว่าพลังทั้ง ๓ คือ รัก นบถ และไว้วางใจนั้น มีน้ำหนักต่างกัน อันทำให้มาตรการการใช้ในระหว่างบุคคลแตกต่างกันไปด้วย คือ มิใช่จะดำเนินในมาตรการเดียวกันเป็นผลดีแก่บุคคลทุกชั้นทุกหาไม่ เพราะความรัก นบถ และไว้วางใจในระหว่างบุคคลที่ต่างชนกันนั้น มีน้ำหนักแตกต่างกันอยู่ด้วย เหตุฉะนั้นการที่จะปฏิบัติให้บังเกิดผลดีสัมเจตนาจึงต้องปรับพลังทั้ง ๓ ให้เข้ากับฐานะของบุคคลโดยถือเอาตนเองเป็นหลักซึ่งจะปรากฏลำดับการปฏิบัติตามผังต่อไปนี้

เพียงจากผังอาจทำให้มีความฉงนฉงายได้มาก จึงขออธิบายความประกอบดังนี้

โบราณท่านพร่ำสอนให้รักนบถกันนั้นกล่าวเป็นคำรวม แต่ความหมายของท่านในการปฏิบัติจริงก็ย่อมจะต้องมีแง่เงื่อนไขที่ขอบเขตเช่นเดียวกัน เพราะความหมายของคำว่ารักนบถย่อมมีเป็นหลายนัยมิใช่เพียงนัยเดียวอย่างเดียว และเมื่อดูตามผังก็จะเห็นว่าวางไว้ในลำดับก่อนหลังต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ก็อาศัยจากประสพการณ์ดังกล่าวแล้ว แต่แน่นอนมิได้ยืนยันว่าต้องเป็นเช่นนี้จะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ก็หาไม่ ขอให้พิจารณาตามหัวข้อที่จะอธิบายต่อไป อย่างน้อยก็อาจได้หลักสำหรับคิดเพิ่มเติมจนพอใจพอความประสงค์

๑. **ผู้ใหญ่** เหตุใดจึงกล่าวว่าสำหรับผู้ใหญ่ต้องให้มีความนับถือก่อน แล้วมีความไว้วางใจและความรักมาเป็นลำดับท้าย ดูเผิน ๆ คล้ายกับแสดงความเยื่อเยียงและไม่น่าจะเป็นไปได้ ความจริงควรจะต้องทำให้เกิดความรักก่อน แล้วเกิดความไว้วางใจ ที่สุดจึงเป็นความนับถือ แต่มีเหตุผลที่จะอธิบายได้ดังนี้

ความรักเป็นสิ่งที่เกิดได้ง่าย เพียงทำให้ถูกใจหรือปฏิบัติด้วยความนอบน้อมสักครั้งต้องครั้งก็อาจเกิดขึ้นได้ แต่ความรักเช่นนี้เกิดจากอารมณ์มิได้เกิดจากเหตุผลอันเป็นปัจจัย หรือเรียกว่ามิได้เกิดจากความจริงใจ ฉะนั้นเมื่อเกิดง่ายก็ย่อมสลายหรือเปลี่ยนแปลงได้ง่าย คือสุดแต่อารมณ์จะพาไปเท่านั้นเอง มีเป็นอันมากที่บุคคลไม่ว่าหญิงหรือชาย พอเห็นหน้ากันเข้าก็เกิดความรักหรือความซึ้งกันได้ โดยไม่มีเหตุปัจจัยเลย ดังนั้นความรักของผู้ใหญ่ที่เกิดด้วยอารมณ์เช่นนี้ จึงกล่าวว่ายังไม่มีคุณค่า ไม่ทำให้ตนเกิดความมั่นคงแต่ประการใด เพราะความรักโดยอารมณ์นั้นย่อมสลายและกลายเป็นความเกลียดชังมาแทนได้อย่างง่ายดาย

ความไว้วางใจเป็นพลังแรงในความสัมพันธ์อันสูงสุด คนเราเมื่อมีความไว้วางใจกันแล้วก็เรียกว่าฝากชีวิตกันได้ แต่ความไว้วางใจจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีความนับถือเชื่อกันก่อน ซึ่งจะไว้วางใจกันโดยง่าย ๆ หรือตามอารมณ์นั้นไม่มี เป็นการผิดปกติ และเป็นผลร้ายอย่างมาก

โดยเหตุผลดังกล่าวมาจึงนับว่าการทำให้ผู้ใหญ่นับถือเป็นความสำคัญลำดับแรก และคำว่านับถือในที่นี้มิได้หมายความว่าทำตัวเป็นคนใหญ่คนโต หรือมีบุญบารมีเหนือผู้ใหญ่ หากแต่ให้ผู้ใหญ่เกิดความนับถือในความประพฤติ การปฏิบัติ และการดำรงชีวิตตามหลักคุณลักษณะของผู้ปกครอง คือความมีจิตใจสูง มีการปฏิบัติเป็นศิลปะและมีความประพฤติควรแก่การเป็นแบบอย่างอันเป็นคุณงามความดีนั่นเอง เมื่อผู้ใหญ่

มีใจศรัทธาว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ทั้งประพฤติปฏิบัติก็เกิดความสำเร็จ และเมื่อประจักษ์ถึงความซื่อสัตย์สุจริตและความตั้งใจก็เกิดความนับถือเพราะว่าเป็นกำลังงานอันดีของตน และเมื่อผู้ใหญ่เห็นว่าไม่มีวิสัยที่จะเป็นปรปักษ์ศัตรูในส่วนตัวด้วยแล้ว ความไว้วางใจ ก็เกิดตามมา เมื่อนับถือไว้วางใจแล้วความรักก็ไม่ไปไหน ต้องเกิดขึ้นเอง และเป็นความรักที่เกิดขึ้นโดยพื้นฐานปัจจัย มิใช่ที่เกิดขึ้นจากอารมณ์ ฉะนั้นจึงเป็นความรักที่แท้จริงและมีคุณค่าเป็นพลังแห่งความดีมีประโยชน์อย่างยิ่ง

บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติให้ผู้ใหญ่เกิดความนับถือไว้วางใจและรักใคร่ได้เช่นนี้ ย่อมมีแต่ความเจริญมั่นคงในหน้าที่การงาน แม้ในบางขณะ บางกรณีผู้ใหญ่จะเกิดความโกรธความเกลียดขึ้นมา ก็ไม่กลัวที่จะประหัดประหารเพราะความเป็นกำลังอันดี หรือลูกมือที่คอยเหนียวรงอยู่ ผู้ใหญ่ที่ถือการงานเป็นสำคัญย่อมเห็นความสำคัญของผู้ได้บังคับบัญชา ว่ามีค่าแก่ตนเช่นเดียวกับที่ตนมีค่าแก่เขา เพราะการทำงานจะต้องอาศัยกันระหว่างผู้ใหญ่ - ผู้น้อย - และผู้เสมอตบ มิใช่คนเดียวจะทำสำเร็จได้ทุกอย่างทุกอย่าง ฉะนั้น การที่ผู้ใหญ่นับถือคุณงามความดีของผู้น้อยจึงเป็นสิ่งธรรมชาติที่พึงมี

๒. ผู้เสมอตบ หมายถึงผู้ที่มิได้อยู่ในบังคับบัญชา ที่ลำดับความรักไว้เป็นอันดับแรกก็โดยถือหลักว่า ตามบุญชนทั้งหลายที่จะคบค้าสมาคมกัน ย่อมต้องมีความคุ้นเคยชอบพอกันเป็นสื่อประสานก่อน ข้าราชการที่จะติดต่อประสานงานกันก็ทำนองเดียวกัน การจะร่วมมือร่วมใจกันจึงต้องอาศัยพลังความรักเป็นสื่อประสานก่อน ความรักที่กล่าวนี้จะเริ่มด้วยอัธยาศัย นิสัย เป็นลำดับถึงจิตใจ ซึ่งเรียกว่ารักน้ำใจ หรืออย่างที่พูดว่าถูกคอถูกใจกัน กลายเป็นมิตรรักกัน

ความนับถือย่อมเกิดขึ้นจากการประพุดิปฏิบัติต่อกัน ด้วยการ
 เห็นในคุณลักษณะอันเป็นคุณงามความดี ความรู้สึกถึงบุญคุณในการ
 ให้อุปการะช่วยเหลือในฐานะมิตรแท้ อาจเป็นการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์
 ความยาก หรือปฏิบัติเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ให้ความรู้หรือให้
 ความคิด และช่วยเหลือในการปฏิบัติงาน จนเกิดความ ศรัทธา ขึ้น ในจิตใจ
 ความนับถือเกิดขึ้น และเป็นความนับถือจากใจจริง

เมื่อมีความรักกันในลักษณะเป็นมิตร และมีความนับถืออย่าง
 เชื้อใจเห็นใจกันเช่นนี้แล้ว กาลเวลาย่อมทำให้เกิดความไว้วางใจกันขึ้นเอง
 และกลายเป็นมิตรที่ถอดคอกันตายได้ ฉะนั้น ผู้เลื่อมตนจึงต้องสัมพันธ์กัน
 ด้วยความรักก่อน แล้วจึงเกิดความนับถือและไว้วางใจตามมา แตกต่างกันไป
 กับความสัมพันธ์ต่อผู้ใหญ่

หนึ่ง ขอกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า ถ้ามีภริยาอาศัยอยู่ในจำพวก
 บุคคลผู้เลื่อมตน คือเลื่อมกัน เมื่อพิจารณาถึงการสัมพันธ์จะเป็นไป
 อย่างเดียวกัน คือ

เริ่มด้วยความรักก่อน แต่ใครจะรักใครก่อนไม่สำคัญ ในที่นี้
 ใครซื่อความจริงว่าความรักระหว่างหญิงชายนั้น ขึ้นต้นโดยมากเกิดโดย
 อารมณ์ คือจาก รูป รส กลิ่น เสียง ฯลฯ ฉะนั้นเมื่อเป็นสามีภริยา
 กันแล้วจำต้องสร้างพลังสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ มิฉะนั้นความรัก
 โดยอารมณ์ซึ่งจะลาง่าย อาจจะหายไปไม่ช้า ถึงทำให้ความเป็นสามี
 ภริยาจะตายตามได้ง่ายๆ การสร้างความรักตอนนั้นความจริงก็มีใช้ของยาก
 เพราะความรักเดิมมีเป็นทุนอยู่แล้วแม้จะเป็นความรักที่เกิดจากอารมณ์ แต่
 ความสนใจที่ได้เป็นสามีภริยากัน ควรเป็นพลังแก่ความรักให้หนักแน่น
 มั่นคงขึ้น สัมมติว่าเมื่อใดกันแล้วเกิดอารมณ์เกลียดไม่ชอบขึ้น เพราะผิด
 กับที่อารมณ์คาดหวังไว้แต่แรก จะเป็นสิ่งใดประการใดก็ตาม แต่ก็ต้อง

คิดถึงความจริงว่าการเป็นสามีภริยากันนั้น คือการสร้างหลักฐานแห่งชีวิต มิใช่เพื่อสิ่งใดอย่างใดเฉพาะที่อารมณ์เกิดเกลียดชังขึ้นมา เพราะความคาดผิดเช่นนั้นไม่ จึงต้องคิดถึงชีวิตและชื่อเสียงเกียรติยศเป็นสำคัญกว่า จิตใจก็จะทำลายอารมณ์นั้นได้ สิ่งไม่ถูกใจนั้นก็จะสูญไปหรือแก้ไขให้กลับดีขึ้นก็ได้ ความรักเดิมก็ไม่ถูกกระทบกระเทือน ทั้งมีการปฏิบัติอื่นๆ อีกมากมายที่จะทำให้ความรักเกิดเพิ่มพูนขึ้นได้ เพียงแต่อย่าปล่อยใจไปตามอารมณ์เท่านั้น

อย่างไรก็ดี ชีวิตความเป็นสามีภริยาหาได้ขึ้นอยู่กับความรักแต่อย่างเดียวไม่ ความรักแม้เกิดจากใจจริงก็ย่อมเสื่อมพลัดลงได้ตามวัยและอายุขัยของบุคคล สามีภริยาที่รวมชีวิตกันมาจนแก่ชรา ในระยะนี้ความรักหาใช่แกนสำคัญไม่ และต่างเกือบจะมีได้นึกถึงความรักแต่ก็อยู่กันด้วยความเป็นสุภาพชน ทั้งนกกตยอมพลงล้มพันหรืออย่างอื่นเป็นแก่นยึดมั่นอยู่นั่นก็คอยความนับถือและความไว้วางใจซึ่งมีต่อกัน กล่าวให้เห็นความล้มพันอันมีเป็นชน ๆ และซึ่งต้องมีตามกฎธรรมชาติ ก็มิสำคัญดังนี้ หญิงชายเริ่มมีความรักใคร่กันแล้วได้เป็นสามีภริยากัน เมื่อเป็นสามีภริยากันแล้วจักต้องมีความนับถือไว้วางใจต่อกัน ชีวิตความเป็นสามีภริยาจึงจะสมบูรณ์และยืนยาว ถ้าขาดพลัง ๒ ประการนี้เสียแล้ว ชีวิตความเป็นสามีภริยาก็ไม่สมบูรณ์ตามกฎธรรมชาติและจะมั่นคงยืนยาวมิได้เลย

โดยเหตุดังกล่าวมา สามีภริยาต่างจึงต้องสร้างความนับถือให้เกิดขึ้นในระหว่างกันและกัน เช่นเดียวกับบุคคลซึ่งเลื่อมถอน ความนับถือจะเกิดมีต่อกัน ก็ด้วยการประพฤติปฏิบัติที่เป็นคุณงามความดี มิใช่ว่าเมื่อเป็นสามีภริยากันแล้วจะประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างไร ๆ ก็ได้ เพราะมิใช่คนอื่นเช่นนั้นก็หาไม่ แท้จริงกลับจะต้องปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งกว่าผู้เลื่อมถอนอื่น ๆ เสียอีก เพราะสามีภริยามีเพียงแต่อยู่ร่วมบ้านร่วมห้องเดียวกัน แต่

หากอยู่ร่วมชีวิตกันด้วยที่เดียว จึงต้องสร้างความนับถือต่อกันให้เป็นอย่างดี เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตโดยตรง มิเพียงแต่ประโยชน์ในการทำงานเท่านั้น

ความรักร่วมสลายลงได้เมื่อขาดความนับถือ รูป เสียง กลิ่น รส ทำให้เกิดความรักได้แต่มิใช่ความนับถือ ความนับถือต้องเกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องที่ชอบอันเป็นคุณงามความดี แต่แม้จะมีความนับถือแล้ว หากขาดความไว้วางใจ ความนับถือก็ย่อมสลายได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นถ้ามีภริยาจึงต้องสร้างความนับถือไว้วางใจให้ต่อกันเป็นประการสำคัญที่สุด เมื่อต่างไว้วางใจกันได้ว่าไม่นอกใจกัน ไม่เป็นศัตรูกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลังฯ ดังว่าฝากชีวิตกันได้ นั่นคือชีวิตความเป็นสามีภริยาอันสมบูรณ์

๓. **ผู้น้อย** หมายถึงผู้ใดบังคับบัญชาตลอดถึงประชาชน บุคคลจำพวกนี้ลำดับความไว้วางใจไว้ก่อน ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติยาก แต่ความจริงไม่ยากนัก เพราะเหตุแห่งความไว้วางใจของผู้ใหญ่ ผู้เลื่อมตน และผู้น้อย มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า ผู้น้อยและประชาชนนั้น เมื่อผู้ใหญ่ผู้ปกครองประพฤติปฏิบัติให้เขาเห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า เป็นที่พึงโดยธรรมแก่เขาได้ หรือว่าเป็นที่หวังฝากชีวิตได้ เท่านั้น เขาก็จะมีความไว้วางใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งบุคคลจำพวกนี้ต้องการที่พึ่งเพื่อความร่วมมือเป็นสำคัญ เหมือนนกที่ต้องอาศัยร่มไม้ ฉะนั้นเมื่อประจักษ์ว่าผู้ใหญ่ผู้ปกครองมีประพฤติปฏิบัติ เป็นประจักษ์ร่วมโพธิ์ร่วมไทรเช่นนั้นแล้ว เขาก็ย่อมเกิดความไว้วางใจหมายพึ่งได้เป็นธรรมดา

ความรักของบุคคลจำพวกนี้ก็มีลักษณะแตกต่างกับของผู้ใหญ่และผู้เลื่อมตน มิใช่รักโดยอารมณ์ในรูป เสียง กลิ่น รส แต่เป็นการรักน้ำใจ และด้วยน้ำใจ เป็นความรักที่มีพลังแรงมาก กล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า เมื่อเขามีความไว้วางใจและมีความรักแล้ว เขาก็จะเป็นเพื่อนคู่ชีวิตอย่างดี เขา

หวังฝากชีวิตต่อผู้ใหญ่ผู้ปกครองอย่างใด ผู้ใหญ่ผู้ปกครองก็หวังฝากชีวิตเขาได้อย่างนั้น เมื่อประจัญภัยเขาจะออกหน้าอย่างไม่วิตชีวิต คือเป็นมิตรแท้ที่ไว้วางใจได้ทีเดียว

ความนับถือ - ผู้น้อยและประชาชนย่อมมีความนับถือผู้ใหญ่ผู้ปกครองโดยฐานะอยู่เป็นเดิมพันแล้ว ฉะนั้นจึงลำดับไว้เป็นลำดับท้าย แต่ความนับถือลักษณะนี้มีพลังไม่รุนแรง นับเป็นสามัญ ต่อเมื่อเขามีความไว้วางใจและความรักในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว นั้นแหละความนับถือจะเกิดพลังแรงขึ้นด้วย คือเป็นลักษณะนับถือบูชาทีเดียว กล่าวอย่างที่สุดก็คือเขานับถือเป็นพระของเขา

ความไว้วางใจ ความรัก ความนับถือ ของผู้น้อยและประชาชนเป็นอิทธิพลและมีคุณค่าอย่างสูง เมื่อผู้ใหญ่ผู้ปกครองผู้ใดสร้างให้เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ ก็จะเป็นเครื่องบันดาลความดีเร็วเป็นยอดในทุกระดับทุกประการ ไม่มีอำนาจและพลังใดที่จะช่วยตนได้ดียิ่งกว่านี้ ทั้งในการบริหารและการปกครองบังคับบัญชา การที่จะได้มาซึ่งพลังดังกล่าวนี้ นอกจากการบำเพ็ญตนให้สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะของผู้ใหญ่ผู้ปกครองแล้ว ก็ต้องประกอบด้วยคติอีก ๒ ประการ คือ “ต้องดลใจให้ทั่วถึง และให้ความเป็นธรรมทั่วหน้า” โดยการปฏิบัติตามคตินี้จะเป็นมนต์ซาบซึ้งเข้าสู่อิทธิพลคนทั้งหลาย แล้วความรัก ความนับถือ ตลอดจนความไว้วางใจก็จะเกิดขึ้นแก่แต่บุคคลที่มิเคยได้เห็นหน้ากัน

บทส่ง

ธรรมชาติดกับชีวิต

คุณลักษณะผู้ปกครองดังบรรยายมา ย่อมสังเกตเห็นได้ว่า มีจิตใจเป็นสำคัญสุดยอด เพราะมนุษย์มีใจเป็นใหญ่ ความคิดอ่านการประพฤติปฏิบัติจะเป็นไปในทางดีหรือทางชั่ว ย่อมขึ้นอยู่กับจิตใจ บุคคลผู้มีจิตใจสูงคือ มีศีลธรรมครองใจ ย่อมจะดำเนินไปในทางดีทางชอบ เพราะถึงเห็นว่าจะไม่บังเกิดผลเป็นทุกข์เป็นบาป แต่จะเป็นสุขเป็นบุญ ส่วนบุคคลผู้มีจิตใจต่ำปราศจากศีลธรรมครองใจ ย่อมถึงแต่ความสะดอกส่ายและผลเฉพาะหน้า จึงมักดำเนินไปในทางไม่ดีไม่ชอบ อันจะบังเกิดผลเป็นทุกข์เป็นบาป ทั้งนี้ได้กล่าวตามใจนึก หากกล่าวตามกฎหมายแห่งความดีและความงามเวียนอันเป็นธรรมชาติ

โลกหมุนเวียนอยู่เป็นนิรันดร์ จึงคงเป็นโลกอยู่ หากหยุดหมุนเวียนก็ถึงความแตกสลาย เมื่อโลกหมุนสรรพสิ่งทั้งหลายที่อาศัยโลกก็ต้องหมุนเวียนไปตาม ไม่มีสิ่งใดอยู่นิ่งได้ เพราะการอยู่นิ่งเป็นความแตกสลาย แม้ปรมาณูอันเป็นสิ่งเล็กที่สุดแลเห็นด้วยตาไม่ได้ ก็ยังมีภาพหมุนเวียนอยู่เป็นนิรันดร์เช่นเดียวกัน จิตคือดวงชีวิตของมนุษย์ก็คงมีการหมุนเวียนหรือไหลเลื่อนอยู่ตลอดเวลา หยุดลงก็คือความตาย กฎธรรมชาติดังกล่าวนี้มีข้อพิสูจน์ตรงกันทั้งทางวิทยาศาสตร์และธรรมะ ดังคำพระสอนว่าโลกนี้ (รวมถึงชีวิต) เป็นวัฏสงสาร คือหมุนเวียนหรือเวียนว่ายอย่างไม่มีจุดจบนั่นเอง

เมื่อมีความหนักมีความดึงดูดตามมา โลกหมุนแต่สรรพสิ่งไม่หลุด
ไปจากโลก ก็โดยความดึงดูดของโลกนั่นเอง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ลอยต้องลงสู่
พื้นโลก โดยกฎแห่งความถ่วง (Gravity) การที่จะออกไปพ้นความดึงดูด
ของโลกได้ จะต้องใช้กำลังผลักดันอย่างมหาศาล ดังที่ใช้กำลังผลักดัน
จรวดขึ้นไปสู่อวกาศ เป็นต้น โดยนัยก็เป็นหลักที่จะกล่าวต่อไปได้ว่า ธรรมชาติ
นี้มีฝ่ายสูง ฝ่ายต่ำ วัตถุและร่างกายต้องติดอยู่กับโลก หรือต้องตก
ลงพื้นโลก ก็เพราะความดึงดูดของโลกซึ่งในที่นี้เรียกว่าอำนาจฝ่ายต่ำ
แต่เมื่อสร้างกำลังดันให้ออกพ้นไปจากโลกสู่อวกาศได้ สมมติเรียกว่าไปสู่อำนาจ
ฝ่ายสูง และเมื่อเข้าไปอยู่ในอำนาจความดึงดูดของโลกอื่น ก็เป็นอันพ้นความดึงดูดจากโลกนั้น

กล่าวในเรื่องวัตถุและสิ่งขาร่างกายนั้นใด จิตอันเป็นดวงชีวิต
ของมนุษย์กณนั้น ปกติย่อมถูกธรรมชาติดึงดูดดึงดูดฝ่ายต่ำเช่นเดียวกับวัตถุ
ฉะนั้นเมื่อประสงค์จะให้จิตใจสูงจึงต้องสร้างพลังผลักดัน ทำนองเดียวกับ
กำลังผลักดันจรวด แต่ต่างกันที่พลังผลักดันจิตใจนั้น มิใช่สร้างด้วยเครื่อง
ยนต์กลไกหรือวัตถุใด ๆ หากต้องอาศัยบารมีแห่งศีลธรรมเป็นพลังผลักดัน
จิตใจให้ขึ้นสู่ธรรมชาติฝ่ายสูง มิให้ตกลงสู่ธรรมชาติฝ่ายต่ำ จึงจะสัมฤทธิ์
ผลดังปรารถนา เรียกว่า เขาชนะธรรมชาติฝ่ายต่ำได้ ๕๕ ๔ หมายถึงการ
มีศีลธรรมเป็นเครื่องปกครองใจนั่นเอง เพื่อประกอบคำกล่าวให้เห็นชัด
ถนัดขึ้น ขอแสดงโดยอุทาหรณ์ดังนี้

ไฟฟ้าที่เห็นอยู่ในห้องนี้ สายที่เดินมาตามเพดานและผนังก็มีเครื่อง
หุ้มห่อ เพื่อป้องกันอันตรายและมีให้ไฟรั่วเสียเปล่า ดวงโคมที่ติดแขวน
อยู่ตามเพดานห้องก็เพื่อให้เกิดแสงสว่าง และโดยปกติกระแสไฟย่อมไหล
เวียนไปตามสายอยู่ตลอดเวลา เมื่อต้องการแสงสว่างก็เปิดสวิตช์ดวงโคม

เพื่อให้กระแสไฟผ่านเข้าหลอด ในหลอดไฟฟ้ามีเส้นโลหะเป็นไส้ มีคุณสมบัติเป็นเครื่องต้านทาน ฉะนั้น เมื่อกระแสไฟเดินไปกระทบเข้าจึงเกิดเป็นแสง และแสงนี้ต้องการสว่างมากน้อยเพียงใด ประสงค์จะให้เป็นที่เขียวแดงเหลืองอย่างใด ก็เป็นเรื่องที่ผู้ใช้จะจัดทำได้โดยการจัดขนาดหลอด ขนาดแรงไฟและสีของหลอดให้ต้องตามความประสงค์

ดังกล่าวนี้อาจจะชี้ให้เห็นได้ ว่าไฟฟ้านั้นปกติมันอันตราย แต่มีประโยชน์มหาศาล ฉะนั้นในการนำมาใช้จึงต้องมีการป้องกันนานาประการ เฉพาะอย่างยิ่งสายไฟที่เป็นสะพานให้กระแสไฟเดินหมุนเวียนนั้น จะต้องมีการหุ้มห่อด้วยวัสดุทุกท่อนไฟ เพื่อป้องกันกระแสไฟไม่ให้รั่วไหลหรือเกิดเป็นอันตรายขึ้น ถ้าไม่มีการป้องกันผลก็จะเดินไปตามธรรมชาติฝ่ายต่ำ คือมีแต่อันตรายไม่เกิดประโยชน์ดังกล่าว

ฉันทิจิตหรือดวงชีวิตของมนุษย์ก็มีปกติไหลเวียนอยู่เป็นนิรันดร์ ดังกระแสไฟ และความไหลเวียนของกระแสจิตที่เดินไปโดยอารมณฺ์ ย่อมจะนำไปสู่แต่ธรรมชาติฝ่ายต่ำตามกฎแห่งธรรมชาติ อันเป็นทางชั่วทางอันตราย ไม่นำไปทางฝ่ายสูงทางดี เหตุฉะนั้นกระแสจิตจึงต้องมีเครื่องหุ้มห่อเพื่อป้องกันการเดินไปสู่ธรรมชาติฝ่ายต่ำอันเป็นทางชั่วทางอันตราย เช่นเดียวกับการหุ้มห่อสายไฟฟ้า แต่การหุ้มห่อกระแสจิตมิได้ใช้สิ่งวัตถุตั้งการหุ้มห่อสายไฟฟ้า หากต้องใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องหุ้มห่อ ดังที่กล่าวว่ามีศีลธรรมเป็นเครื่องปกครองใจนั่นเอง

ขอกล่าวซ้ำอีกครั้งว่ากระแสไฟที่เดินไปตามสาย เมื่อไม่เปิดให้เข้าสวิตช์โคมหรือพัดลม เรียกว่าปล่อยให้เดินไปตามธรรมชาติหรืออารมณฺ์ของมัน ย่อมไม่เกิดประโยชน์อันใด มีแต่จะทำให้เกิดอันตรายเช่นไฟเกิด

ช็อตเกิดรั่วทำให้ไฟไหม้บ้าน หรือคนไปถูกเข้าอาจถึงตายก็ได้ จิตมนุษย์
ที่ปล่อยให้ไหลให้เดินไปตามอารมณ์ก็เกิดผลทำนองเดียวกัน ดังนั้นเพื่อ
ให้เกิดประโยชน์จึงทำให้กระแสไฟเดินเข้าสู่หลอดเพื่อเกิดแสงสว่าง เข้าสู่
พัดลมและอื่น ๆ เพื่อเกิดพลังงานทำการต่าง ๆ ตามที่ต้องการ ดังนั้น เป็น
การไม่ปล่อยให้กระแสไฟซึ่งไหลไปตามธรรมชาติหรือตามอารมณ์นั้น เดี่ยว
เปล่าหรือเกิดเป็นอันตราย อันเปรียบว่าดำเนินไปสู่ธรรมชาติฝ่ายต่ำ แต่
ให้ดำเนินไปในทางเกิดเป็นประโยชน์ อันเปรียบว่าดำเนินไปสู่ธรรมชาติ
ฝ่ายสูง ดังนั้นคนใด จิตมนุษย์คนนั้น ปล่อยให้ไหลเวียนไปตามอารมณ์
ก็มีแต่จะนำไปสู่ธรรมชาติฝ่ายต่ำตามกฎความดึงดูด ฉะนั้นจิตใจจึงต้องมี
เครื่องยึดไม่ปล่อยไปตามอารมณ์และต้องเอาชนะอารมณ์ ทำนองเดียวกับ
ที่จัดให้กระแสไฟเดินเข้าหลอดหรือพัดลมเกิดเป็นประโยชน์ หลอดไฟเรา
จะใช้ดีอะไร ๆ ก็ได้ตามใจชอบฉันใด อารมณ์เราก็ย่อมเปลี่ยนได้ตามใจ
ชอบฉันนั้น

ทั้งนี้ โดยเหตุผลว่าเมื่อกระแสจิตมิได้ไหลเวียนไปแต่โดยอำนาจ
ของธรรมชาติ อันมีปกติจะนำไปแต่ทางฝ่ายต่ำ ตามกฎแห่งความดึงดูด
หรือความถ่วง หากได้ไหลเวียนไปโดยมีอำนาจธรรมเป็นเครื่องหุ้มห่อคุม
ครอง โดยจิตนั้นเองมีความตั้งวรอยู่ อีกนัยหนึ่งโดยลักษณะการเช่นนี้
ย่อมกล่าวได้ว่าจิตย่อมยึดธรรมไว้เป็นหลักแล้ว เมื่อจิตมีธรรมก็ย่อมประ-
หารอารมณ์ฝ่ายต่ำให้สลายไป เท่ากับปิดทางเดินลงไปสู่ฝ่ายต่ำฝ่ายชั่ว
กระแสจิตก็จะไหลเวียนไปแต่ทางฝ่ายสูงฝ่ายดีและปลอดภัย เปรียบว่าเมื่อ
ฆ่าอารมณ์ฝ่ายต่ำฝ่ายชั่วได้ และเกิดอารมณ์ใหม่เป็นฝ่ายสูงฝ่ายดีแล้ว
ก็เท่ากับการเปลี่ยนหลอดไฟให้เป็นดีตามใจชอบนั่นเอง บุคคลผู้มีจิตยึด
อยู่กับธรรมนี้แหละเรียกว่าผู้มีจิตใจสูง

ปัญหาสุดท้ายก็ได้แก่การปฏิบัติ คือการกระทำจิตใจให้สูงโดย
ยัตถธรรมเป็นหลัก แต่ทั้งจิตและธรรมเป็นนามธรรม เป็นเรื่องอธิบาย
ได้ยาก พุทมาก็จะเกินขอบเขตของเรื่อง ฉะนั้น ขอกล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า
ในการที่จะปฏิบัติได้ไม่ได้เพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับ “ศรัทธา” เป็นสำคัญ
และความศรัทธามีหรือไม่ก็ขอให้ชั่งคิดไว้ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนี้

ทางธรรม-มนุษย์เกิดมาเปล่าและตายเปล่าจะปรากฏอยู่กับแต่กรรม
ชั่วกรรมดีที่ตนกระทำไว้ กรรมนั้นจะไม่เป็นผลสนองแต่เฉพาะตน หากยัง
ส่งผลไปถึงลูกเมียผู้สืบสกุลด้วย เช่นพ่อทำสกปรกไว้ ความมอมแมมก็จะ
สืบไปถึงลูก แต่ถ้าทำความบริสุทธิ์สะอาดไว้ ความผ่องใสก็จะสืบไปถึงลูก
เช่นเดียวกัน

การสร้าง ความบริสุทธิ์ พระพุทธองค์ก็ทรงตั้งสอนไว้ อย่างสั้น ๆ
เข้าใจง่าย คือให้ละความทุจริตทั้งกาย วาจา ใจ ให้ประกอบสุจริตทั้งกาย
วาจา ใจ และทำจิตใจให้ผ่องใสปราศจากกิเลส มีโลภ โกรธ หลง
เป็นอาทิ

ทุกคนต้องตาย ชีวิตเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำดีได้ดี ทำชั่ว
ได้ชั่ว นี่เป็นสัจธรรม

ทางโลก - ให้คิดถึงความจริงของตนเอง เพื่อเกิดสติความระลึก
รู้เป็นเครื่องเตือนใจ ในประการสำคัญดังนี้

๓. เราหน่อกว่าจะได้มาเป็นผู้ใหญ่ผู้ปกครองคน ต้องมานะอด
ทนสู้แล้งทนทุกข์ แกรง เวทนา ไม่น้อยทีเดียว ดังนั้นก็สมควรจะตั้งใจสร้าง
ความคิดให้ลุ่มกับที่ได้ลงทุนสร้างตัวมา ไฉนจะหลงไปดำเนินในทางชั่วทาง
ไม่ดีอันเป็นการทำลายวิถีชีวิตของตนเอง

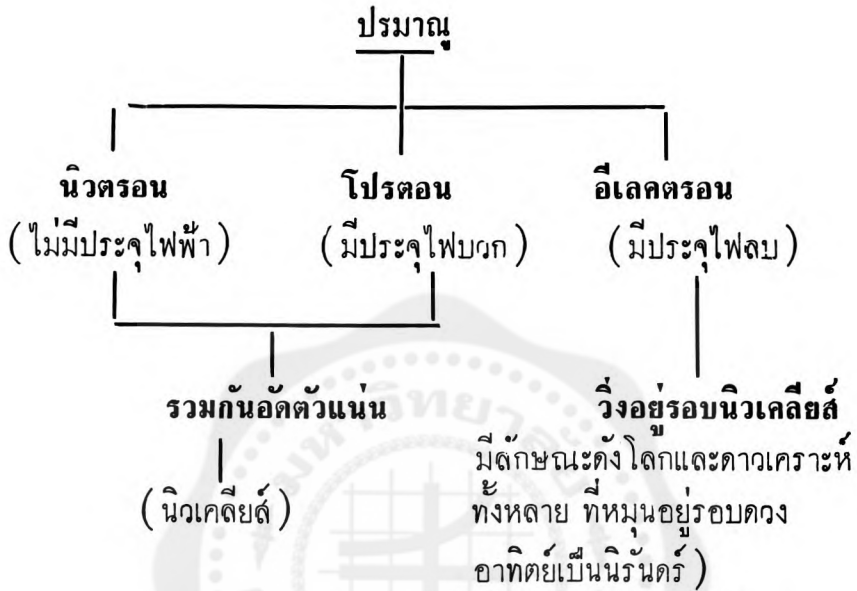
๒. การสมัครเข้ารับราชการมิใช่เพียงเพื่อกิน คือหวังเงินเดือน เป็นค้ายังชีพเท่านั้นไม่ แต่ยังหวังช่วยชาติบ้านเมืองและประชาชน เพื่อ เป็นการแสดงกตัญญูทดแทน และเป็นเกียรติยศชื่อเสียงสืบไปอีกด้วย เมื่อ ได้มีฐานะหน้าที่เป็นผู้ใหญ่ผู้ปกครองจึงนับว่าเป็นบุญหนักหนา ดังนั้นถ้า หากประพฤติปฏิบัติไปในทางที่เป็นความเสื่อมเสียแก่ชาติบ้านเมือง หรือเป็น ความทุกข์เดือดร้อนแก่ประชาชน ก็ต้องเรียกว่าเป็นการทรยศต่อหน้าที่และ ทรยศต่อตนเอง

๓. เมื่อผู้ใหญ่ไม่เป็นผู้ใหญ่ ผู้ปกครองไม่เป็นผู้ปกครอง ก็ไม่ จำต้องไปนึกถึงว่าบุคคลอื่นเขาจะชิงชังด่าปดแข่งให้ได้ายดักเพียงใดประการ ใด เพียงแต่รักกายแค้นเองก็หนักพอแล้ว

ความจริงดังกล่าวเมื่อมีชนแก่ใจและระลึกได้ ประกอบด้วยความ เชื่อในกฎแห่งกรรม เพียงเท่านั้นอารมณ์ก็จะนำจิตลงสู่ธรรมชาติฝ่ายต่ำก็ จะกลายกำดั่งง เป็นช่องให้จิตเกิดศรัทธาในธรรมะ แล้วธรรมะก็คุมครอง จิตและนำจิตแทนอารมณ์ โดยลักษณะนั้นบุคคลย่อมมีจิตใจสูงอันเป็นธาตุ บำจยัยสำคัญที่ให้ดำเนินชีวิตไปทางฝ่ายสูงฝ่ายดีเป็นบุญ ไม่ดำเนินไปใน ทางฝ่ายต่ำฝ่ายชั่วอันเป็นบาปได้แล้ว

กฎความถ่วง หรือ ความยุติธรรมแห่งธรรมชาติจะเอาชนะได้ แต่ด้าน ดังขาวร่างกายของมนุษย์อันเป็นรูปธรรม แต่จะเอาชนะด้านจิตใจอันเป็น นามธรรมไม่ได้ ในเมื่อจิตมีธรรมเป็นเครื่องยึดครองอยู่ มีคำกล่าวว่ ามชนะอื่นหมิ่นพันก็ไม่เท่าชนะใจตนเอง และที่ชนะใจตนเองได้ก็ด้วยธรรม นั้นอีก โดยเมื่อจิตยึดมั่นในธรรมแล้ว พลังหรือบารมีแห่งธรรมนั้นเอง เป็นเครื่องช่วยบังคับใจ เอาชนะใจตนเองได้ ในที่สุดก็พอจะกล่าวได้กระ มังว่าบุคคลผู้มีจิตใจสูงก็คือบุคคลผู้ชนะใจตนนั่นเอง และบุคคลผู้ชนะใจตน แล้วย่อมชนะแก่มารทั้งปวง ได้ชื่อว่าบุคคลผู้ประเสริฐด้วยประการฉะนี้

ผังประกอบ

ดรรพลังทั้งมวล ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เห็นได้และเห็นไม่ได้
ต่าง ประกอบ ขึ้นด้วย ปรมาณู จำนวนมาก น้อยตาม ขนาดตาม ชนิด จนสุดจะ
คำนวณ ชีวิตมนุษย์ก็เป็นไปตามกฎนี้ ไม่มีอะไรพิเศษกว่าดังทั้งหลาย นอก
จากมีจิตที่จะคิดหรือคิดชวนเท่านั้น.

โบราณท่านกล่าวไว้ว่า รักดีห้ามจั่ว รักชั่วห้ามเสา

ภาคผนวก

ข้อธรรมบางประการ

สำหรับ

ผู้ใหญ่' ผู้ปกครอง

ธรรม ๓ หมวด

ข้อธรรมซึ่งกษัตริย์และผู้ปกครองพึงมีพึงปฏิบัติ อันศึกษาสืบเนื่อง
มาแต่โบราณกาลนี้มีอยู่ ๓ หมวด คือ

๑. ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ
๒. จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ
๓. ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ

ทศพิธราชธรรมเป็นเสมือนศีลวินัย ซึ่งจำกัดองคฺ์ปฏิบัติเพื่อ
เป็นเครื่องอบรมบ่มจิตใจและคุ้มครองมิให้ละเมิดอำนาจหน้าที่

จักรวรรดิวัตร เป็นธรรมเครื่องช่วยในการดำเนินกุศโลบาย และ
วิเทโศบาย

ราชสังคหวัตถุ เป็นธรรมเครื่องช่วยในการวางนโยบายบริหาร
บ้านเมือง หรือเรียกว่ารัฐาภิบาลนโยบาย

ดังมีหัวข้อละเอียดต่อไปนั้

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ

๑. ทาน คือการให้ ได้แก่การที่พระราชทานเป็นกำหนดเฉพาะ
บุคคล เป็นการให้เพื่อบูชาและให้เพื่อการสงเคราะห์

๒. ศีล ได้แก่การรักษา มารยาท การดำรงมกาย วาจา ใจ ให้
เรียบร้อย สะอาด ตั้งาม

๓. บริจาค ได้แก่การให้เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นการ
ส่งสิ่งของแทนออกให้เพื่อข่มความโลภ ความตระหนัแห่งตน

๔. อาชวะ ได้แก่ความมีอัธยาศัยซื่อตรงตั้งอยู่ในสุจริตธรรม
ไกลจากมารยาธไถย

๕. มัทวะ ได้แก่ความมีอหิชาภัยอันงามละมุนละไม อ่อนโยน
รับฟังคำแนะนำ คำตักเตือน

๖. ตปะ ได้แก่ความมีบำเพ็ญเพียรเอาชนะบาปกรรม ทำลาย
จิตใจความชั่วร้าย

๗. อโกลธะ ได้แก่การไม่กลัวโกรธโดยใช้วิสัย ความไม่โกรธ
กำจัดโทษวิการให้เบาบาง โดยปรารภความไม่มีภัยไม่มีเวรในสรรพ
สัตว์

๘. อวิหิงสา ได้แก่ความไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ปรารภนา
ให้สัตว์พันธุ์ซึ่งความทุกข์ และสิ่งไม่ปรารภนาทั้งปวง

๙. ขันติ ได้แก่ความอดกลั้น ทนทานต่อกำดังกิเลสและทุกข์
มิให้เป็นอันขาดแก่กรรมปฏิบัติ

๑๐. อวิโรธนะ ได้แก่การไม่มีผิดจากความเที่ยงตรง โดยดำรง
อยู่เสมอในยุติธรรม ไม่ประพฤติให้ล่วงละเมิดยุติธรรม

จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ

๑. การส่งสอนตักเตือนพระราชบุตร บุตรี พระสนมกำนัลนางใน
(ครอบครัว) ให้ตั้งอยู่ในกุศลสมาทาน (ถือศีลทำบุญ) และพระราช-
ทานเงินทอง เสื้อผ้า ยศฐานันดร ทั้งทรงคุ้มครองป้องกันสรรพอันตราย
แก่เขาเหล่านั้น

อนึ่งสำหรับพวกลพการ เสนาอำมาตย์ราชเลขา คือข้าราชการ
ใหญ่น้อยทั้งหลายนั้นก็ควรทรงอนุเคราะห์ พระราชทานลาภยศตามคุณงาม
ความดี และตำแหน่งหน้าที่เช่นเดียวกัน กับทงเบยเลี้ยงและรางวัล ให้
เป็นไปตามกำหนดเวลา

๒. การผูกสัมพันธ์และแสดงไมตรีกับประเทศใหญ่่น้อย ด้วยการให้ปันสิ่งมีค่า พาหนะ ช้างม้า และแก้วแหวนเงินทอง เป็นมงคลบรรณาการ

๓. การพระราชทานยานพาหนะ อันควรแก่อิศริยยศ แก่พระบรมวงศานุวงศ์ อันกระทำให้เกิดความชื่นชมได้มนต์ และพึงใจในพระราชอิศยาศัย

๔. การเกื้อกูลแก่ฤๅษีผู้ดีพรหมณ์ ด้วยเครื่องพรตและไทยธรรม มีข้าวน้ำ ผ่านุ่หม เป็นต้น และอนุเคราะห์ฤๅษีบัณฑิตชน ด้วยพระราชทานพืชข้าว แอกไถ และโคกระบือ เครื่องอุดหนุนแก่การนา เป็นต้น

๕. การทรงอนุเคราะห์แก่ประชาชนชาวนิคมชนบท เหมือนอย่างนั้น (ข้อ ๔) ให้เลี้ยงชีพเป็นสุขตามวิสัย

๖. การทรงจัดการสมณะ พราหมณาจารย์ ผู้ดำรงในสมณะคุณ พราหมณะคุณ ขจัดบาปให้ระงับและลดหย่อนจากสันตาร ด้วยพระราชทานสมณะบริวาร พรหมณะบริวาร เกื้อกูลแก่ธรรมเนียมปฏิบัติ

๗. การทรงจัดให้สัตว์เนื้อและนกสันความหวาดเดียว เทียบไปมา โดยความสุจริตสำราญ ด้วยการพระราชทานอภัย ห้ามไม่ให้ใครเบียดเบียนกระทำอันตราย

๘. ห้ามไม่ให้ชนทั้งหลายกระทำการบาปกรรมความไม่เป็นธรรม ชักนำไปตั้งอยู่โดยทางธรรม

๙. ชนใดขัดสนไม่มีทรัพย์พอจะเลี้ยงชีพโดยดีมาอาชีวะได้ ก็พระราชทานทรัพย์ให้เลี้ยงชีพ โดยไม่ต้องแสวงหาโดยทางทุจริต

๑๐. การเล็ดเจียมเยียน เข้าไถ่สมณะพราหมณาจารย์ ผู้สถิตในสมณะคุณ พราหมณะคุณ ตรัสถามถึงบาป กุศล อกุศล ให้ทราบประจักษ์ชัด

๑๑ การทรงตั้งวิริทธิ์ ห้ามจิตไม่ให้เกิดอธรรม รากะดำกฤษณา
ในอคมะนียสธาน (ที่ไม่ควร)

๑๒ การทรงประหารวิธมะโลกเจตนา ห้ามจิตไม่ให้ปรารธนา
ลาภที่ไม่ควรจะได้

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ

๑. สัตถ์เมธิ์ ความเป็นผู้ฉลาดปรีชาในการพิจารณาถึงโทษผล
ผลิตผลอันเกิดในแผ่นดิน แล้วผ่อนผันเก็บเอาแต่ส่วนแห่งสิ่งนั้น ๆ มิใช่เก็บ
รวบเอาหมดสิ้น (หมายถึงการบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางด้าน
เศรษฐกิจ)

๒. บุริธเมธิ์ ความเป็นผู้ฉลาดในคน (รู้จักคน) สามารถ
พิจารณาเลือกสรรแต่งตั้งให้ดำรงฐานะที่ถูกต้องเหมาะสม (รู้จักใช้คน)
และปรีชาสามารถรู้ถึงการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบของบุคคล แล้วปูนบำเหน็จ
รางวัลตามควรแก่ความชอบนั้น ๆ

๓. สัมมาปาธัม ดำเนินการบริหารให้เป็นที่ถูกประสงค์ ต้องใจ
พระราชอาชฎ โดยการส่งเคราะห์ อนุเคราะห์ ในการประกอบอาชีพของ
เขา ไม่ว่าจะเป็นในทางเกษตรกรรม พาณิชยกรรม หรืออุตสาหกรรม
สถานใด (มีความฉลาดปรีชาในการแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งสังคมสัง-
เคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ)

๔. วาจาเปยย์ ความเป็นบุคคลมีวาจาไพเราะ เจรจาผ่อนผัน
ตามวัย ตามเหตุการณ์ ตามฐานะ และตามความเป็นธรรม

ในบางแห่งพบว่ามีอีกประการหนึ่ง เป็นประการที่ ๕ คือ

นิรคคัม หมายถึงการบำบัตทุกขที่แท้จริง คือการปราบปราม
โจรผู้ร้าย มิให้ก่อความเดือดร้อนแก่พระราชอาชฎ ในบ้านเมืองมีความ

ส่งบรรพคาบ ถึงขนาดที่เรียกว่า นิรัคคัล คือ นอนตาหลับ โดยไม่ต้อง
 ดึงกลอนประตูหน้าต่าง เพราะไม่มีใครจะขโมยใคร

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ

ในคำภีร์ ชมมทีติ สิบปกกา อันว่าด้วยเรื่องศิลปศาสตร์ต่าง ๆ
 ซึ่งพระมหากษัตริย์แต่โบราณกาล จักต้องทรงศึกษาอบรมให้ชำนาญ
 รวม ๑๘ ประการ ดังนี้

๑. สุตศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้รอบตัว (คือเอาความว่า รู้
 กระทั่งฟังเสียงและภาษาของสัตว์ร้องเป็นต้น ว่าร้ายหรือดี)

๒. สัมมตศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้และเข้าใจในกำเนิด ภูษา
 และต้นไม้ต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน รู้จนว่าชื่อไหน ๆ มีคุณหรือโทษ
 อย่างไร

๓. สังขยาศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการคำนวณ

๔. โยคศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการช่าง

๕. นิติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องระเบียบแบบแผนของ
 ราชการบ้านเมือง

๖. วิถีสถศาสตร์ หรือพาณิชยศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่อง
 การค้าขาย (บางแห่งว่าความรู้ในการเลี้ยงฝูงชน ให้จำเรียดด้วยดีริมงคล)

๗. คัมภีร์ศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องตำนานการขับร้อง

๘. คณิตศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องนักชดถุภัสและดวงดาว

๙. ขนุพเมษศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในการดำแดงแสดงขนู

๑๐. ปราณศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องโบราณคดี

๑๑. ตักกศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องแพทยศาสตร์

๑๒. วิติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการแต่ง ภาพยนตร์

และตำนาน

๑๓. โยคีศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการพยากรณ์
๑๔. มายาศาสตร์ หรือ ยุทธศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องพิชัยสงคราม เล่ห์กลอุบายในการรบ
๑๕. เหตุศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ถึงเหตุผลอันจะบังเกิดต่อไป
๑๖. วันศุภฤกษ์ศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่อง การเลี้ยงสัตว์พาหนะ ปศุสัตว์ และการเพาะหวานปลูกพืช
๑๗. มนต์ศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องเวทมนต์คาถา
๑๘. ลัทธศาสตร์ หรือ ปาฐนทาศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องโลกไฉวน (เข้าใจพูดเจาะๆ)

เมื่อพิจารณาวิชาที่นักปกครองสมัยก่อนต้องศึกษา ก็เห็นว่าสูงและกว้างขวางไม่น้อย บางวิชาสมัยนั้นก็การศึกษาอยู่แต่เรียกชื่อต่างกัน บางวิชาก็ได้ศึกษา ทงนิยมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่ก็พอเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจว่า นักปกครองสมัยก่อนมีการศึกษาไม่เบาว่าสมัยปัจจุบัน ฉะนั้น นักปกครองสมัยปัจจุบันก็ควรมานะพยายามศึกษา เพื่อไม่น้อยหน้านักปกครองสมัยอดีต

นวกวาท

หนังสือนวกวาทเป็นตำรา สำหรับศึกษา ความรู้ เบื้องต้นใน พระพุทธศาสนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเลือกธรรมวินัยในพระไตรปิฎก นำมาสังคายนาเรียบเรียง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๒ ภายหลังได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม และใช้เป็นหลักสูตรสำหรับนักเรียนชั้นตรีมาจนทุกวันนี้ โรงเรียนมหาดเล็กและโรงเรียนข้าราชการพลเรือนก็ได้ใช้สอนนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์เช่นเดียวกัน

ข้อธรรมในหนังสือนวโกวาทกล่าวได้ว่า ให้ทั้งความรู้และความ
คิด ตลอดจนแนวทางที่จะครองตัวครองชีวิตไปโดยปลอดภัย ในเมื่อได้
ศึกษาให้เห็นแจ้งและถึงควรปฏิบัติด้วยศรัทธา ฉะนั้น จึงขอแนะนำเฉพาะ
บางข้อบางประการในหมวดธรรมวิภาค ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ในทางบำรุง
ใจ และมนุษย์สัมพันธ์เป็นอย่างดีมากกล่าวไว้เป็นตัวอย่าง พร้อมกับชี้แจง
ประกอบความเข้าใจพอสมควรดังต่อไปนี้

ธรรมวิภาค

๑. ธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่าง

- ๑) สติ ความระลึกได้
- ๒) ตัณห์สัญญา ความรู้ตัว

(มนุษย์เมื่อขาดความรู้ตัวก็กลายเป็นคนหลง หมดสติ อาจ
กลายเป็นไม่เป็นคนได้ง่าย ๆ)

๒. ธรรมเป็นโลกบาล คือ คัมภีร์ครองโลก ๒ อย่าง

- ๑) หิริ ความละอายแก่ใจ (บาป)
- ๒) โอตตัปปะ ความเกรงกลัว (บาป)

(มนุษย์แม้ไม่เกรงกลัวโทษหรือคุกตราง หากเกรงกลัวบาป
ก็ยังไม่สิ้นความเป็นมนุษย์ มนุษย์ที่ไม่มีความละอายแก่ใจ ย่อมกระทำความ
ได้ทั้งในที่ลับที่แจ้ง แต่ถ้ามีความละอายแก่ใจ คือละอายต่อตนเองแล้ว
ย่อมระงับการกระทำความชั่วทั้งปวงไม่ว่าในที่ใด ๆ)

๓. บุคคลหาได้ยาก ๒ อย่าง

- ๑) บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน

๒) กตัญญูทวนเวียน บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว และ
ตอบแทน

(ตั้งคมและโลกหากขาดบุคคล ๒ จำพวกนี้แล้ว ย่อมตั้งอยู่
ไม่ได้)

๔. อกุศลมูล ๓ อย่าง

รากเหง้าของอกุศลเรียก อกุศลมูลมี ๓ อย่าง

๑) โสภะ ความอยากได้

๒) โทสะ ความคิดประทุษร้ายเขา

๓) โมหะ ความหลงไม่รู้จริง

เมื่ออกุศลมูลมีอยู่แล้ว อกุศลอื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิด
แล้วก็เจริญมากขึ้น

(มนุษย์เมื่อกำจัดอกุศลมูลมิให้เกิดกับตนได้ ก็จะเป็นสุขเจริญ
อย่างน่าพอใจแล้ว)

๕. อคติ ๔

๑) ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เรียกว่า ฉันทาคติ

๒) ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน เรียกว่า โทสาคติ

๓) ลำเอียงเพราะเขลา เรียกว่า โมหาคติ

๔) ลำเอียงเพราะกลัว เรียกว่า ภยาคติ

(ความลำเอียงเป็นเหตุให้เสียความเป็นธรรม และเกิดความ
แตกแยกกัน)

๖. อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง

๑) ฉันทะ ความพอใจในสิ่งนั้น

๒) วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น

๓) จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ

๕) วิมมังสา หมั่นตรึงตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น
(เป็นข้อธรรมที่นิยมและรู้กันอย่างกว้างขวาง เพราะช่วยเป็น
กำลังในการปฏิบัติบริหารเป็นอย่างดี)

๗. พรหมวิหาร ๔

- ๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข
- ๒) กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์
- ๓) มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี
- ๔) อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

(เป็นธรรมที่แพร่หลายอีกข้อหนึ่ง ซึ่งปฏิบัติและพูดถึงกัน

ทั่ว ๆ ไป)

๘. อริยสัจ ๔

- ๑) ทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ได้ชื่อว่าทุกข์ เพราะเป็นของทนได้ยาก
- ๒) สมุทัย คือ เหตุให้เกิดทุกข์ ตัณหา คือความทะยานอยากได้ ชื่อว่าสมุทัย เพราะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

ตัณหา มีประเภทเป็น ๓ คือ

- ก. ตัณหาความอยากในอารมณ์ที่น่ารักใคร่ เรียกว่า กามตัณหา
- ข. ตัณหาความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ เรียกว่า ภवादตัณหา
- ค. ตัณหาความอยากไม่เป็นโน่นไม่เป็นนี่ เรียกว่า วิภवादตัณหา
- ๓) นิโรธ คือความดับทุกข์

ความดับตัณหาได้สิ้นเชิง ทุกข์ดับหมดไป ได้ชื่อ่านิโรธ
เพราะเป็นความดับทุกข์

- ๔) มรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ปัญญาเห็นชอบว่าสิ่งนั้นทุกข์ สิ่งนั้นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้น
ความดับทุกข์ ได้ชื่อว่ามรรค เพราะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

(อริยสัจจ์ อาจเรียกได้ว่าความจริงอันประเสริฐที่สุด เพราะ
เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ธรรมข้อนี้ จึงเป็นผลให้บรรลุดังปรินิพพาน

อริยสัจจ์ สอนให้รู้ถึงภาวะทั้งหลาย รู้เหตุที่ทำให้เกิดภาวะ
แล้วสอนให้รู้ถึงนิโรธ คือ ความดับภาวะ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ
ภาวะ คือ มรรค

นี่คือ กฏขรรมชาติ อันเป็น แก่น ความจริงที่เป็น อยู่ในโลก
พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แก่นความจริงนี้ จึงทรงแจ้งเห็นความจริงอื่น ๆ โดย
ตลอด

โดยนัยนี้ หลักอริยสัจจ์ จึงเป็นหลักที่อาศัยใช้คิด ดำหรับ
ชีวิตและกิจการงานทั้งหลายได้เป็นอย่างดีโดยทั่วไป)

๘. มรรค มีองค์ ๘ ประการ คือ

- ๑) สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจจ์ ๔
- ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือดำริจะออกจากกามหนึ่ง
ดำริในอันไม่พยาบาทหนึ่ง ดำริในอันไม่เบียดเบียน
หนึ่ง
- ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากวจีทุจริต ๔
- ๔) สัมมากัมมันตะ ทำการชอบ คือเว้นจากกายทุจริต
- ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากความเลี้ยง
ชีวิตโดยทางที่ผิด
- ๖) สัมมาวายมะ เพียรชอบ คือเพียรในที่ ๔ สถาน
- ๗) สัมมาสติ ระลึกชอบ คือระลึกในสติปัฏฐานทั้ง ๔

- ๘) ดัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ คือเจริญฌานทั้ง ๔
ทั้ง ๘ องค์แยกเป็นส่วน ๆ ดังนี้
- ก. เห็นชอบ ดำริชอบ สงเคราะห์เข้าในปัญญาศึกษา
- ข. วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ สงเคราะห์
เข้าในศีลศึกษา
- ค. เพียรชอบ ระวังชอบ ตั้งใจไว้ชอบ สงเคราะห์เข้า
ในจิตศึกษา (สมาธิ)
- (คือ รวมอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง)

๓๐. อริยทรัพย์ ๗

ทรัพย์ คือคุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ เรียกว่า
อริยทรัพย์ มี ๗ อย่าง คือ

- ๑) สัทธก เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ๑
- ๒) ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย ๑
- ๓) หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต ๑
- ๔) โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต ๑
- ๕) พาหุสัจจะ ความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมานาน คือ
จำทรงธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก ๑
- ๖) จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้
ปัน ๑
- ๗) บัญญา รอบรู้สิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประ-
โยชน์ ๑

อริยทรัพย์ ๗ ประการนี้ ดูกว่าทรัพย์ภายนอกมีเงิน
ทองเป็นต้น ควรแสวงให้มีไว้ในสันดาน

๓๑. ตัปป์ริสัธรรม ๗ อย่าง

ธรรมของสัตบุรุษ เรียกว่า ตัปป์ริสัธรรม มี ๗ อย่าง

- ๑) ขัมมัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ ฯ
- ๒) อตตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้
- ๓) อตตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักตนว่า เราว่าโดยชาติตระกูลยศศักดิ์สมบัติบริวารความรู้ และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ฯ แล้วประพัตติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่
- ๔) มัตตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิต แต่โดยทางที่ชอบ และรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอควร ฯ
- ๕) กาลัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควร ในอันประกอบกิจนั้น ฯ
- ๖) ปริสัตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน และกิจวิยาที่ต้องประพัตติต่อประชุมชนนั้น ๆ ว่าหมั่นเมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น ฯ
- ๗) ปุคคลัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล ว่าผู้นี้เป็นคนดีควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ เป็นต้น ฯ

(บุคคลผู้ได้ชื่อว่า ผู้ใหญ่ ผู้ปกครองแล้ว ก็ควรได้ชื่อว่า สัตบุรุษ โดยประพัตติปฏิบัติตามธรรมข้อนี้)

๓๒. โลกธรรม ๘

คือ ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่ และสัตว์โลกย่อมเป็นไป

ตามธรรมนั้น

โลกขรรมนั้น ๘ อย่าง คือ

มีตา ๑	ไม่มีตา ๑
มียศ ๑	ไม่มียศ ๑
สรรพเสริญ ๑	นินทา ๑
สุข ๑	ทุกข์ ๑

ในโลกขรรมนั้น ๘ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรพิจารณาว่า สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรรู้ตามที่เป็นอย่างนั้นอย่าให้มันครอบงำจิตใจได้ คืออย่ายินดีในส่วนที่ปรารถนา อย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่ปรารถนา ฯ

(ทั้งนี้ก็เพราะว่าทั้งที่ได้และไม่ได้ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น เมื่อปล่อยให้มันครอบงำจิตใจแล้ว ก็เป็นการทำลายความสุขของตนเอง)

ขอยุติข้อธรรมในหมวดธรรมวิภาคเพียงเท่านี้ และส่วนหมวดคิหิปฏิบัติอันเป็นข้อธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตด้วยดีของบุคคลทั่วไปนั้น ก็ขอได้กล่าวถึง เพราะจะเป็นการมากเกินไป หากท่านผู้ใดเกิดศรัทธาใคร่รู้ใคร่ศึกษาด้วยตนเอง ก็หาข้อหนังสือนวโกวาทมาศึกษาได้โดยไม่ยากเลย.

